

Joh. Aavik

Puudused uuemas eesti luules

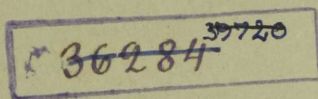
Tartus, 1922

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus

J. Aavik

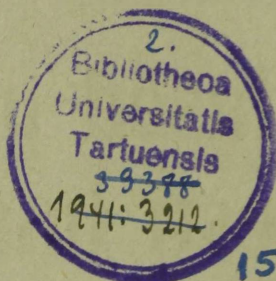
Puudused uuemas eesti luules

Äratrükk „Eesti Kirjandusest“

Tartus, 1921

Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus

153530

i14396373 A-3788

Kirjastuse-Ühisuse „Postimehe“ trükk, Tartus.

Puudused uuemas Eesti luules.¹⁾

Kuigi aineeline kultuur — põlluharimine, tööstus, kaubandus, transport — on tarviliseks eeltingimuseks vaimlise kultuuri tekkimiseks, arenemiseks ja õitsenguks, on vaimline kultuur rahvuse ja ka kogu inimkonna seisukohalt siiski kaugelt kõrgemat ja peenemat liiki ja suurema tähtsusega, seda enam, et see ka ainelisse kultuuri oma tagasimõju avaldab.

Mingi rahvuse vaimlises kultuuris on kirjandusel, nimelt ilukirjandusel, esimese järgu tähtsusega seisukoht. Selles avaldub kõige otsekohesemalt ja mitmekülgsemalt rahva vaimu- ja tundelaad. Teiselt poolt on sel ka rahvasse suur tagasimõju. Et ilukirjanduslikud tooted on nende loojate niihästi esteetiliste maitsete ning võimete kui ka ideeliste ja kõlbliste vaadete ja tasapinna avaldus, siis mõjub see samade maitsete, võimete, vaadete suhtes ka lugejaisse, see on rahvasse. Ilukirjandusel on seega määratu tähtsus rahva ilutunde ja maitse, mõtte- ja tundeilma ja iseloomu ning kõlbluse vormimises ja moodustamises, seda enam, et seda noorsoo poolt nii palju loetakse.

Üks osa ilukirjandusest on luulekirjandus, täpisepealsemalt versifitseerit ehk seotudkõneline kirjandus. Kuigi sel pole enam seda valdavat rolli kui enne, kus näit. isegi tõsisem draama oli seotudkõneline — nüüd on proosa mitmeil aladel asemelle astund, — siis ikkagi jääb luulekirjandusele veel küllalt suur tähtsus, ja seda just seeläbi, et ta tegutseb inimhinge kõige peenemate ja õrnemate ja kaunimate avaldustega — tundmuste ja meeleoludega. Ja

1) Kirjastus on autori käsikirjas olevaist uuendusist mõned trükitud tekstist kõrvaldanud, nimelt y (pro ü) ja tehtaviku mineviku kesksõna ühesilbilise kuju teht, seot jne. (pro tehtud, seotud jne.), et see kirjutus Eesti Kirjanduse Seltsi üldisest õigekirjutusest ja õigekeelsusest üleliiga ei erineks. Kirjastuse soovil on autor ses suhtes järele annud.

et versifitseerit kõnes sõnaline kunst tarvitab oma suurimad võimalused, kasutades, kaugelt enam kui proosas, ka sõnade muusikalist külge, siis on sel kirjandusel esteetilises suhtes veel suurem tähtsus kui proosakirjandusel.

Seepärast ei tohiks ühelegi, kes tõsiselt huvitet meie vaimlisest kultuurist, olla ükskõikne, missugune on meie luulekirjandus, eesti luule. Igaüks peaks katsuma omalt poolt kaasa mõjuda selle tasapinna tõstmiseks. Kõige esimeses joones ripub see muidugi luuletajaist endist, osalt aga ka arvustusest ja koguni publikust. Muude tarviliste omaduste ja eelduste kõrval peaks luuletajal olema ka rohkesti vastutustunnet. Kui neil seda küllalt pole, siis võtku arvustajad ja publik ise seda endalle rohkem. Iga publik ju saab selle kirjanduse, mille ta väärib. Arvustajad selgitagu enam publiku silmi, siis tõuseb nõuete tasapind ja luuletajad on siis sunnit paremini luuletama.

Nende ridade kirjutaja on eesti luule arenemist viimase kümne aasta jooksul huvitusega jälgind. Selle huvi avaldusena ilmus talt broshüür „Eesti luule viletsused“ (a. 1915). Sellal oldi eesti luule puhul tõesti enam-vähem õigustet tarvitama sõna „viletsused“: siis valitses eesti luules tõesti mingi seisak ja tardumus.

Seal ilmus a. 1917 „Siuru“. Sellega näis nagu uus elu kirjandusse tulevat. Selt oodati ja loodeti palju, eriti just luule alal; oli ju suurem hulk sellesse rühmkonda ja ringkonda kuuluvaid kirjanikke luuletajad, nimelt Under, Semper, Adson, Visnapuu, Barbarus, Alle. Kõigilt neilt ilmus luuletusi albumeis ja ajalehis, kõigilt ilmusid varsi luuletuskogud.

Underi ja Visnapuu esimesed kogud — Underi „Sonetid“ ja Visnapuu „Amores“ — äratid tähelepanu, tegid teatavat sensatsiooni, neid osteti ja koguni loeti palju. Arvustus võttis nad heatahtlikult, otse kiitvalt vastu. Keegi ei leidnud puhtkirjanduslikus suhtes mingit mainitavat puudust ette heita¹⁾. Huvi ja vaimustust eriti noorsoo seas oli palju. Ilmus pea järeletegijaidki.

Siiski isiklikult, lugedes neid esimesi kogusid, tundsin pettumust. Olin lootnud, et see uus luule teissugusena tuleb. Ometi hoidusin sellal omi lahkuminevaid arvamisi avalikult tunnistamast. Oli nagu piinlik avalikust arvamistest nii erinevaid mõtteid avaldada. Pealegi trööstisin

1) Arvustamist ainult kõlbliselt seisukohalt, nagu seda Peeter Pöld tegi (a. 1917 „Postimehes“) ei või arvesse võtta.

end sellega, et vahest on alles liig vara otsust langetada. On ju need alles esimesed kogud. Ehk asi paraneb ise. Las' ilmub veel teisi kogusid, siis vaatame.

Ilmusid teised kogud, koguni kolmandad, tuli ka sama ringkonna muude luuletajate poolt kogusid, aga asi ei paranend, vaid pigemini läks pahemaks. Pettumus kasvas. See polnud viimati enam pettumus, see oli indignatsioon. Andsin sellele väljendust kõnes „Raske kunst ja kerge kunst“ (a. 1919 sügisel). Pärast seda on mõnelt veel luuletuskogusid ilmud ja arvatavasti saab lõpmata ilmuma — kuid samas vaimus.

Seda ei võind enam rahulikult pealt vaadata. Sellele tuli viimaks tõsiselt vastu astuda. Seda teha peaks olema igaühe kohus, kes vähegi tunneb endal selleks eeldusi olevat. Sest kui see nii edasi kestab — ja paranemist pole märgata —, siis ettenähtavas tulevikus Eesti luule läheb teed, mis talle sugugi pole soovitatav. Siin ei näi muu aitavat, kui tuleb praegune uuem luule üksikasjalise arvustuse alla võtta ja kõigist ta puudustest ning ebakohtadest nii publik kui eriti luuletajad endad teadlikuks teha. Olen seda allolevas katsund, vaadeldes seda luulet järgemööda 1) keelelisest, 2) värsitehnilisest, 3) stiililisest, 4) sisulisest küljest.

Ses arvustuses katsun olla täitsa erapooletu ja võimalikult õiglane. Selleks puuduste paljastamise kõrval mainin ka teenuslikke külgi, mis nende luules leian. Iga-suguse isiklikkuse eest, milleni mõnelt poolt nende eneste ringkonnas on mindud¹⁾, katsun oma arvustuses kõigiti hoida. Pealegi ei ole mulle need luuletajad mitte nii tähtsad indiviididena kui peaaesjalikult elementidena, mis moodustavad selle kogunähtuse: praegune uuem eesti luule. Seepärast ei ole käesolev kirjutus mitte üksikute luuletajate arvustus eraldi, vaid selle kogu nähtuse — eesti luule — käsitlemine nende tööde varal. See on võimalik, sest küljed ja omadused, mis siin võtan käsitlusele, on omased peaaegu kõigile asjaomaseile luuletajaile. Kui aga miski on kellelegi eritiselt iseloomuline või tal heas mõttes puudub, siis mainin seda iga kord eraldi.

Käsiteldavad luuletajad on peaaesjalikult endised „Siuru“ luuletajad, eriti kolm neist (Under, Semper, Visnapuu), peale selle ka mõned muud, kes küll ametlikult „Siurus“ ei olnud, kuid ikkagi on samast ring-

1) Vaata näit. Gailiti kirjutus „Sinises tualetis daam“ (ta kogus „Näokatted“).

tutvus- ja õhkkonnast, mis asjaolu neile annabki teatava perekonna-sarnasuse. Üksikuis detailküsimusis juhtub, et tuleb puudutada ka mõningaid sellest ringkonnast enam või vähem kaugemal seisvaid.

1. Keel.

Vaatleme siis kõige pealt keelt, juba sellepärast, et nende poetide suurim teenus on keeleline: see, et nad keeleuuenduse on omaks võtnud ja seega suuresti aidand seda ellu viia. Kuid kui nende poesid meeldivalt kirendavad uutest sõnadest ja vormidest ja on keelelises suhtes üleminekuks senisest (tahaks juba öelda: endisest) vaesest ja kohmakast ja ebakõlavast keelest rikkamasse, paindumasse ja kõlavamasse, siis ei tähenda see veel, et nad selle uue, parema keele üle täiesti valitseksid. On uuen-dusi, mida nad küll tarvitavad, aga neis kahjuks sageli vigu tehes ja eksides. Nii nimelt lühemais mitmuse partitiivides ja i-mitmustes, mis on keeleuuenduse tähtsamaid ja läbiviidavamaid nõudeid.¹⁾

Lühema mitmuse partitiivi lõppvokaal (mida pikema, sid-lõpulise asemel tuleb tarvitada) on mõningail sõnul -u (jalgu, rindu, õlgu jne.), mõningail -i (märgi, nurki, kohti jne.), mõningail teisel jälle -e (sooje, tube, särke jne.). See teeb asja keeruliseks ja nõuab, kui seekohane keeletunne pole veel kujunenud, reeglite tundmist, sest need erisugused lõpud pole juhuslikud, mida võib vahet tegemata iga sõna otsa liita, vaid kindlate seaduste järele käivad, mis rahvakeelest endast on abstraheerit.

Üks neist reegleist on, et kui a-tüvelisel sõnul (mille genetiiv on a-lõpuline) esimeses silbis on a, i või õ²⁾, siis mitmuse partitiiv lõpeb u-ga: vaipa — vaipu, piiska — piisku, hõlma — hõlmu. Ent mitmed meie uuemad luuletajad juhtuvad niisugusel korral tarvitama u asemel ka muid vokaale, nimelt i-d või e-d:

siis palves kummardavad päris nõlvi (pro nõlvu)

ning tõuseb uhke hüüd,

mis laub mühisedes sinivõlvi.

Reimann, Vaikus lk. 47.

1) Tarvitame siin mõne rahvamurde ja soome eeskujul partitiivist predikaati: 'mis on keeleuuenduse tähtsamaid ja läbiviidavamaid nõudeid' (s. o. mis on ühed keeleuuenduse tähtsamaist ja läbiviidavamaist nõudeist).

2) Peale selle veel ei ja äi: seinä — seinu, väinä — väinu; ka välja — välju. Erandlikult u asemel i on järgmisil sõnul: king — kingi, pikk — pikki, silm — silmi, iga — igi, isa — isi, lisa — lisi, nisa — nisi.

Olen see mina, kes haiseva raipe
alla toob taevastelt, virutab hingest,
vabastes peenarde lõhnavaid va i p e (pro va i p u).

Barbarus, Inimene ja sfinks lhk. 75.

Keeleviga on neis tehtud nähtavasti ka riimi saamise
pärast, sest nõlvi ja va i p e riimivad vastavalt vormidega
võlvi ja ra i p e, nõlvu ja va i p u aga mitte. Samuti riimi
saamise tungiga on seletetavad ka järgmised partitiivivead:

Need ilusamad laulud olen siiski

Ja tunded pühad nagu Suurel Reedel

Ma padja nutnud ahastuse öödel

Kui piinapisarate kuumi piiski (pro piisku).

Under, Sonetid lk. 5.

Sa rõõmuhõiskel laota kergeid hõlmi (pro hõlmu) —

Las harutan ma üksi omi sõlmi. Under, Sonetid lk. 24.

Fata-Morgana ronge — suuri õhulinni (pro linnu)

Veel värinkätel kaua hoiaks kinni . . .

Barbarus, Fata-Morgana lk. 13.

õrnpalgeid sinimuhulisi — tarretanud silmi,

mis lahti veel, kui otsiks uusi ilmi (pro ilmu).

Barbarus, Inim. ja sf. lk. 23.

Samuti Visnapuul 'kaugeid paiki' (riim: vaiki) pro
paiku (Amores 32), nõlvi (riim: põlvi) pro nõlvu (Juma-
laga, Ene 67); Allel: piine (riim: tiine) pro piinu.
(Üksinduse saarele), mahle (riim: tahle) pro mahlu
(samas 41).

On juhtund ka seda kurioosumit, et riimigi pärast
vead on asjata tehtud:

. . . hävitades, maid, rahvaid, linne.

Olid legendikud külvatud täis surnukehadega,

taevastesse metsadena kerkis võllaid, kaake poomisvinne.

Lekstein, Kurbus lk. 10.

sest õiged vormid linnu — vinnu annaksid sama
hästi riimi.

Või üldse ei või viga olla riimi mõjul, sest et sõna-
vorm leidub värsi keskel:

nii Sinuga ma suuri ilmi (pro ilmu) jagaks.

Barbarus, Inim. lk. 51.

Teiselt poolt tuleb ka seda ette, et, vastupidi, i ase-
mel on valesti u:

helinaid hellu (pro helli) lootusi sujub

Semper, Jäljed liival lk. 73.

pühalik sünnitaja, sugupõlvi pikku (pro pikki)

Barbarus, Inim. lk. 63.

viimane küll jälle riimi pärast (riimsõna: igavikku).

Sest kui seda liiki a-tüveliste sõnade mitmuse partitiivi lõpp ei või olla -u, siis on see harilikult -i, ainult määrat erandeis -e¹). Viimasegi suhtes pole järjekindlust olemas, näit. kuume pro kuumi (Semper, Jäljed liival 20), turde pro turdi (Suits, Ohvrisuits 102). Teiselt poolt esineb i-lõpulisi partitiive u-tüvedest, mil ülepea ei või olla i-lõpulisi vorme, vaid ainult e- (mitte-uenduslikus keeles ka a-) lõpulisel:

halli päeva kangasse loond tulitoimi.

Veri valjult tuksub, peksab vastu oimi (pro oime).

Semper, Jäljed liival lk. 15.

Samuti Underil (Sinine puri 29):

Ma hingest heidan vanu õnne põrmi (riim: sõrmi); oimi pro oime ja põrmi pro põrme on siingi riimi pärast.

Vokaalilt partitiiviga ühesugune on n. n. i-mitmus (õigupoolest on ju niisugused lühemad mitmuse partitiivid ise i-mitmused): on partitiivis u, siis on u ka kõigis muus i-mitmuse vormides; on esimeses i või e või ai, ei, ui, siis teistes ka vastavalt i või e või ai, ei, ui. See keelepruuk ei näi aga kõigil uuemal luuletajail veel mitte kindel olevat, sest Visnapuu võib kirjutada vaibail (Amores 38) või vaibel (Hõbedased kuljused 63) pro vaibul (sest et partitiiv vaipu). Samuti Under pruuneis kätes (Son. 33) pro pruunes kätes (sest partitiiv pruune), aga teiselt poolt lainist (Sinine puri 22) pro laineist (sest partitiiv laineid), Semper kaareile (Pierrot 48), kuldkiireis (Jälj. l. 68) pro kaarile, kuldkiiris (partitiiv kaari, kuldkiiri), soojaist (Suits, Ohvrisuits 28) pro soojest (sest partitiiv sooje). Kes partitiivis ära segab -u, -i ja -e, see loomulikult eksib selle poolest ka muus i-mitmuse vormides, näit.: relvus (Semper, Jälj. l. 72) pro relvis (uuest sõnast relv, genet. relva — sõjariist), pungel (Under, Sin. puri 13) pro pungil, mustes juustes (Semper, Jälj. l. 41) pro mustis juustes, neist viinest (Barbarus, Katastroofid 46) pro viinust, sängus (Barbarus, Fata-Morgana 20) pro sänges, päivest (Kärner, Aja laulud 17) pro päevist.

Vahel ollakse jällegi riimi püüdest niisuguseiks vigadeks ahvateld:

1) Need erandid on: 1) kui i ees oleks i või j: seepärast nuii, sooji asemel nuie, sooje; 2) kui sõna esmaväteline ja ta esimeses silbis u või o: tuba — tübe, oda — ode; siiski ka oma — omi, osa — osi.

Kuu hõbemuusik sulas öisel sinivõlvil

kuu muinasjutt meid kandis valgeil kalda nõlvil (pro nõlvul).

Reimann, Vaikus lk. 51.

Kui tiiger põlevsilmil;

Neil palavsuve ilmil (pro ilmul)

Barbarus, Fat. lk. 23.

Kuid siingi vahel põhjusest:

Ah, andes veres voli ulma viinel

Ma siiski aldis ahistavail piinel.

Under, Sin. p. lk. 38.

Sest õiged vormid viinul ja piinul annaksid nii-sama hea riimi.

Kõik katused on täitund tähetarkest

Ja nõiad pööningute aukest, nagu kantud karkest.

Under, Valik lk. 45.

Mitte tarkest, vaid pigem targust, sest et partiiv tarku. Selle puhul tähendetagu, et i-mitmuse vorm olgu võimalikult ikka samas astmes (paines), tugevas või nõrgas, milles on vastav ainsuse vorm: targast, seepärast ka targust.

Samuti siis ka mitte aidust (Visnapuu, Hõbedased kuljused 31), vaid aiust (sest et ainsus aiast), mitte laipest (Alle, Carmina barbata 26), vaid laibust, mitte karkest, vaid kargest, mitte krampes (Barbarus, Katastroofid 19) (sest et ainsus krambis), vaid krambes; samuti mitte tulpelt (Barbarus, Inim. 10), vaid tulbelt, mitte kontel (samas 11), vaid kondel, mitte piltel (samas 37), vaid pildel, mitte nurkel (samas 45), vaid nurgil, mitte vaipel (Barbarus, Fata-Morgana 12, riim: raipel), vaid vaibul, mitte lehtil (Reimann, Vaikus 26), vaid lehil, mitte paatest (Under, Verivalla 56), vaid paadest, mitte vorpeks (Semper, Jäljed liival 71), vaid vorbeks, kindlasti mitte inimlikkest (Barbarus, Katastr. 22), vaid inimlikest (sest ainsus inimlikust)¹).

1) Mitmeist kahesilbilisist u-tüvedest on selle reegli järele ebaots-tarbekohane i-mitmuse moodustada, sest et nõrk paine mitmuse e-ga sõnaliig moonutaks või mõne muu sõnaga homonüümiks teeks; niisugused sõnad on näit. riid, põld, keeld, halg, tõug, kõht jne. Neist on parem d-mitmuse tarvitada, või lühemuse pärast häda korral ka pöldel, halgel, kõhtel jne. Kus aga võimalik, käidagu üldise reegli järele, nagu: laik — laigest (Semper, Jäljed liival 25).

Tõsi küll, niisugused lühema mitmuse genetiivi järele käivad (ja arvatavasti sellest moodustet) lühemad mitmuse vormid, nagu tarkel, kordel, karkest, nurkel jne. (=tarkadel, kordadel, karkudest, nurkadel) esinevad mõnel pool rahvakeeles (nimelt Viljandi murdeis), kuid need ei ole õigupoolest mitte päris i-mitmused. Nende asemel tuleks kirjakeeles pigemini tarvitada, kus see võimalik, mitmuse partitiivi järele käivaid i-mitmusi, nagu need esinevad Võru murdes ja üksikuist sõnust ka veel põhjaeesti murdeis. Nende analoogia järele tuleks käia i-mitmuste moodustamises muistki sõnust. Seepärast ka mitte kordel, nurkes, ringkondes, vaid korril, nurgis, ringkonnis. Järjekult ei või kuidagi heaks kiita niisuguseid lühemaid mitmusi kui lehtest (Semper, Pierrot 20) või järgmist, mida ainult riimi rikkudes saaks parandada:

Pidurõõm on pühit põiskelt (pro pösilt).

Sügis sööbib hinge rōskelt.

Semper, Jälj. I. lk. 29.

Mitmuse partitiivi juure veel tagasi tulles tahaksime hoiatada niisuguste vormide eest kui maiseid (Barbarus, Katastroofid 18), jäiseid (Under, Sin. 17), kuna ainsad õiged vormid on maisi, jäisi. Ütelda maiseid, jäiseid on niisamasugune viga kui ütelda teiseid naiseid (pro teisi naisi), millega need sõnad on sama deklinatsioonitüüpi. Samuti ka mitte õiseid, soiseid, puiseid, luiseid, kuiseid, päiseid, vaid öisi, soisi, puisi, luisi, kuisi, päisi. Samuti siis ka mitte niisuguseid i-mitmusi kui öiseis, öiseisse (Barbarus, Inim. 19), vaid pigem öisi, või selguse pärast lihtsalt -t-mitmus: öistesse. Sellega ühenduses mainitagu, et samade sõnade ainsuse partitiiv pole maiset (Suits, Tuulemaa 47), luiset (Under, Verivalla 26), vaid maist, luist, samuti jäist, öist, puist jne., sest et teist, naist.

Mitmuse partitiivi vigade alal naelutetagu ka seda liiki kui minutisi (Barbarus, Katastr. 18) pro minutid (või uuenduslikult minuteid). Imelik viga on ka sõnast eit mitm. partitiiv eideid (Suits, Ohvrisuits 76), kuna õige lühem vorm võiks olla ainult eiti (pikem eitesid).

Kõigiti korras pole asi ka mitmuse genetiivi alal. Et keeleuuendus kord tõi päevakorrale lühemad vormid, siis ruttasid siingi uuemad luuletajad tarvitama lühemaid vorme, millest mõnede kirjakeelne lubatavus on kahtlane.

Kirjakeeles on juba algusest saadik esinend niisuguseid lähemaid mitmuse genetiive kui jalge all, silme ees (pro jalgade all, silmade ees), kuid enamasti ikka ainult seda deklinatsiooniliiki sõnust, kui jalg, silm, sõrm jne., ja sedagi enam niisuguseis kõnekäänulisis ühendusis. Luuletusis võib neid vahest rohkem leida; nii on tuttavas Koidula luuletuses (Kaebus):

haljas hiis, kus Taara kulda
hoiab Eesti poege hool.

Muidu aga esines enneuenduslikus proosas ja luules vähe niisuguseid mitmuse genetiive.

Omil õigekeelsuskursusil (millest meie kirjanikud kunagi ei ole osa võtnud!) olen julgend üles seada järgmised nõuded lähemate mitmuse genetiivide moodustamise ja tarvitamise kohta kirjakeeles: neid on kohane moodustada ainult sõnust, millede pikem mitmuse genetiiv on III-väteline ja -ade, -ede, -ide, -ude lõpuga, näit. ,jalgade, sõrmede, piltide, aroomide, laulude, surelikkude' jne., kusjuures -ade¹⁾, -ide ja -ude asemel on siis -e, -ede asemel -i: jalge (=jalgade) all, sõrmi (=sõrmede) otsas, pilte (=piltide) ilu, aroomi (=aroomide) mõju, laule (=laulude) helid, surelikke (=surelikkude) soovid; e-, i- ja u-tüvelistel sõnadel (millede genetiiv vastavalt -ede, -ide, -ude) langeksid niisugusel korral need lähemad mitmuse genetiivid mitmuse partitiividega täiesti ühte. Seepärast ei olegi otstarbekohasuse seisukohalt väga soovitatav neid tarvitada, vähemalt mitte proosas; nad jäägu (välja arvat teatavais kõnekäänulisis ütlusis, nagu ,silme ees, jalge all' jne.) pigem ainult luulekeele vabaduseks, mille paindivust ja võimalusi nad rikastavad.

Peale mainit liiki sõnade võiks lähemaid genetiive moodustada veel niisuguseist ühesilbilisist sõnust kui ,hää, keel, meel, saar, vars, uus' jne., mil harilik mitm. genetiiv on te-lõpuline: hääle — hääli, keelte — keeli, meelte — meeli jne., mis veel vähem otstarbekohased, sest et nendega ei saada ju mingisugust silbiarvu lühenemistki kätte, ainult riimi saamise otstarbel võiksid nad vahel kasulikud olla. Teiseks võiks ,maade, puude, muude,

1) Murdeti on a-tüvede lähem mitmuse genetiiv sama lõppvo-
kaaliga kui mitm. partitiiv; jalgu all, silmi ees, kuid arvame, et
siin on reegli lihtsustamise ja genetiivivormi eristamise mõttes otstarbe-
kohasem a-tüvede genetiivis ainult e-d tarvitada: jalge, silme,
poege, metse, härke, milleks mõned rahvamurdedki eeskujud
pakuvad.

luude' jne. asemel vahel tarvitada maie, puie, luie, riimide saamise hõlbutamiseks või teatava kõlavuse saavutamiseks.

Muudest sõnatüüpidest ei või üldse moodustada lühemaid genetiive, nii nimelt mitte sõnadest, mille hariliku genetiivi lõpp on -ate, -ete, -ite, -ute, või -aste, -este, -iste, -uste või mis I- või II-värtelised (näit. vanade, emade, piigade, herrade, hapude, pehmete, lainete jne.).

Kuid just kõigi nende lühemate mitmuse genetiivide suhtes valitseb uuenduslikku keelt tarvitavate uuemate luuletajate juures suur segadus ja ebajärjekindlus. Sest siin esitet reeglite seisukohalt oleksid seega lubamatamad kõik niisugused lühemad genetiivid kui pehmi käte (Visnapuu, Amores 51), kergi samme ümber (Semper, Jälj. 6), laini nukraid ohkamisi (Under, Son. 27) pro pehmete, kergete ja lainete, sest et -ete-lõpuliste genetiivide asemel ei ole lühemaid olemas, ei isegi mitte lõuna-eesti keeles, vaid nende lühendused on kunstlikud, ilma ühegi rahvakeelse analoogia toeta. Häda korral tarvitagu ainsuse genetiivi vorme: pehme käte.

Vormides silmi all (Under, Valik 20), üle kingi (Under, Son. 12), päivi tasu (Barbarus, Katastr. 28), üle haudu märgi (Visnapuu, Amores 51), jalgu ja südame ümber (Visnapuu, Hõbedased kuljused 44), asju suma (Visnapuu, Käoorvik 69), sõpru verd (samas 24), kõhti kangast (Under, Val. 57) tuleks i ja u lõpud asendada e-ga: silme all, üle kinge, päeve tasu, üle märke haude, jalge ümber, asje suma, sõpre verd, kõhte kangas. On ju neil endilgi vahel õigesti -e: metse pääl (Visnapuu, Jumalaga, Ene! 17), päeve lisale (Visnapuu, Käoorvik 66), lehme ammumisele (Visnapuu, Hõbedased kuljused 31), tiive (õigupoolest õigem küll tiibe) paaril (Visnapuu, Amores 16), rinde kuhilad (Visnapuu, Käoorvik 43).

Eriti e-tüvedest tarvitavad meie uuemad luuletajad läbisegi ilma ühegi järjekindluseta mitmuse genetiivi lühema lõpuna kord e, kord i, kuna ainult i oleks õige: lehte kulda (Visnapuu, Talihari 19), aga lehti all (Visnapuu, Amores 7 ja 17), tähtelapsed (Visnapuu, Talihari 24), aga samal leheküljel, samas luuletuses mõned read allpool: tähti all. Samuti lehti all (Visnapuu, Amores 17), aga samal leheküljel, samas luuletuses lehte all (pro lehti all). Samuti ka Semperil lehte kahin (Jäljed liival 28) pro lehti kahin. Järelikult ka mitte kiike tolmun (Visnapuu, Hõbed. kuljused 65), vaid kiiki tolmun.

Tarbetumalt tarvitetakse vahel i-lõpulist mitmuse genetiivi niisuguseist sõnust kui ,hää!, huul': hääli vihid (Visnapuu, Hõbedased kuljused lk. 16) pro häälte vihid; nagu liblik hõljub naeratus sul ümber huuli (pro huulte) purpurise mooni (Under, Sonetid 57).

Lisatagu veel, et niisugune lühem genetiiv peab olema samas tugevas paines kui de-lõpuline, seega mitte põsi (Semper, Pierrot 56), vaid põski, mitte ladvu pisarate (Reimann, Vaikus 22), vaid latve; põsi ja ladvu võiksid olla ainult instruktiivid, näit. õhetavi põsi, s. o. õhetavate põskedega, õõtsuvi ladvu, s. o. õõtsuvate latvadega ¹⁾; samuti ka mitte jaluga (Visnapuu, Talihari 64), vaid jalgega, mitte tiivuga (Visnapuu, Käoorvik 11 ja 29), vaid tiibega. Selle puhul tähendatagu, et mitmuse kaasaütleva käändel (komitatiivil) i-mitmusest õigupoolest ei ole, s. o. ta ei moodustu mitmuse partitiivi ja vastava ainsuse paine järele, vaid ainult mitmuse genetiivist, kas lühemast või pikemast (see ongi arusaadav: oli ju -ga veel kolmesaja aasta eest iseseisev järelsõna kaas või kaa, mis genetiivi järele pandi, samuti kui nüüdki veel sõna kaasa). Järelikut mitte palje nisiga (Visnapuu, Am. 51), vaid paljaste nisaadega, või kui lühemust siiski mingi kunstliku moodustusega tahetakse, siis ainult palja nisiga; nende omadussõnade mitmuse genetiiv, mis muidu ate-, ete-, ute-, aste-lõpuline, oleks niisugusel korral ainsuse genetiiviga ühesarnases vormis: palja, kerge, vastiku jne.

Mis veel mitmuse genetiivi puutub, siis ei oleks luulekeeleski soovitatavad niisugused vormid kui katuksete (Under, Son. 14) pro katuste, koguni peenrate, küünlate (Suits, Ohvr. 138 ja 142) pro peenarde, küünalde. Vorme peenrate, küünlate, aknate jne. võiks ehk vahest häda korral ainult riimi saamiseks tarvitada. Ka helbete (Suits, Ohvrisuits 130) asemel soovitaksime helvete. Niisuguste lühenduste eest kui lainte (pro lainete), laintes (Suits, Ohvrisuits 39) tuleks võimalikult hoida, lühema vormi saamiseks, kus võimalik, pigem tarvitada i-mitmusest: laineis.

Kolmas vorm, milles keeleuuendus tõi lühemuse-revolutsiooni, on ainsuse illatiiv. Siin hakati I astme

1) Instruktiivi üle vaata: Joh. Aavik, Elustet instruktiiv (Katsed ja näited IV, Kirjastus „Istandik“ Tartus 1920), kus selle käände moodustamist seletatakse ja ta elustamist soovitetakse; sääl leidub ka hulk sellekohaseid näitusi.

sõnades -sse lõpu asemel suuremal alal tarvitama lõuna-eestilist vahekonsonandi kõvenemisega lõputa vormi: pessa (pro pesasse), porri (pro porisse), ellu (pro elusse, viimane koguni proosakeeles viimasel ajal kodunend) jne. Kuid üliõhinas on vahel märgist mööda satut, näit. sütta (Visnapuu, Amores 54 ja 78) pro südame(sse), sest ainult kaheasilbisis tüvedes sünnib niisugune vahekonsonandi kõvendus, ent 'süda' on 3-silbiline tüvi, nagu genetiiv südame näitab (mille järele sõna tüve silpide arv määrataksegi). Küsin siin Visnapuult, kas on ta illatiivi sütta tõesti kuskil rahvasuust kuulnud. Lausa viga on illatiiv tōrre... heideti (Visnapuu, Talihari 78) pro tōrde. Sama viga esineb ka Barbarusel: surutōrre pressit (Katastr. 25) ja Allel (Carm. barb. 7). Kahekordne ss on viga niisuguseis illatiives kui ükssteisse (Under, Valik 26), öisse parki (samas 40), teineteisse (Semper, Jälj. 24), öisesse jõkke (Semper, Pierrot 12) pro üks-teise (III välde), teineteise (III v.), öise (III v.) jõkke, kus ainult välde illatiivi genetiivist eraldab (võrdle: 'teise koha' ja 'läks teise kohta').

-lle pro -le on kolmesilbilistes vormides ainult, kus III välde, järelikult mitte jäistelle (Visnapuu, Käo-orvik 19), vaid jäistele, sest et II välde.

i-superlatiiv sõnast pūha oleks vahest pūhim parem kui pūhaim (Visnapuu, Amores 57).

Uusi sõnu tarvitatakse üsna rohkesti, mis väga rõõmustav nähtus, kuigi mõnikord harva ka natuke väära lõpuga ja tähendusega, nii näit.: pinevast tulvist (Visnapuu, Hõbed. kuljused 41) pro tulvast, julmis keerus (Barbarus, Katastr. 19) pro julmas; ka süngi olen näind pro sünga või sünge (soovitame nimelt vormi sünge, mis sama deklinatsioonitüüpi kui kange). Mitte lõustide (Suits, Ohvrisuits 167), vaid lõustade. Underil esineb harrastama (Sin. puri 21) ilma objektita, kuna see haril. ikka objekti nõuab.

Süntaksi alal on tähtis keeleuuendus nominatiivsed liitumised. Kui ühelt poolt siin peab meelega konstateerima nende tarvituselevõttu uuemas luules, siis teiselt poolt ei saa hoiatamata jätta teatava kalduvuse eest liialdusse, mis mõnikord nähtavale tuleb, näit. rõõmpisarate (Barbarus, Inim. 71) pro rõõmupisarate, südamevalu (Barbarus, Inim. 38) pro südamevalu, armvõitlus (Suits, Ohvrisuits 11) pro armuvõitlus, tormhooes (samas 27) pro tormihoogudes, viulunutt (samas 57) pro viiulinutt, jumalsalgaja

(samas 139) pro jumalasalgaja; isegi soome keeles, mis muidu nii kalduv on nominatiivseiks liitumiseks, on ju vastavad sõnad ainult genetiivse liitumisega võimalikud: lemmentaistelu, myrskynpuuska, viulunitku, jumalankieltäjä (viimane genetiivselt ka saksa keeles: „Gottesleugner“). Teiselt poolt võib tabada ka sarnaseid lubamata genetiivseid liitumisi kui linnuvaga (Visnapuu, Käoorvik 45) pro lindvaga, klaasikerge (Under, Valik 54) pro klaaskerge. Mõnedel luuletajail näib see eksiarvamine kujunend, nagu võiks, vähemalt luules, valikuvabasti tarvitada nominatiivseid ja genetiivseid liitumisi, selle järele kuidas iga kord mõnusam. Ei, mõlemad liitumised käivad kindlate reeglite järele, seepärast kus kord nominatiivne liitumine reeglipärane, seal ei või vabavõliliselt genetiivist tarvitada ja ümberpöördu.

*

Need olid vead uuenduslike keelendite alal ja need võib meeleldi andeks anda, sest et nad onajakordselt üles kaalut neist lugemata õigeist uuenduslikest vormest, mida nende teosed sisaldavad, seega neid toetades ja propageerides, ehk küll oleks tahtnud oodata, et seda uuenduslikku keelt oleks püütud põhjalikumalt ja täpisepealsemalt omandada, kõiki sellekohaseid võimalusi kasutades¹⁾.

On seega uuendustes tehtud ja tehtavad vead enam-vähem andeksantavad, siis on uuenduste tarvitajate ja toetajate tõis seda piinlikum näha vorme, mis on vead ka harilikus, „vanas“, uuendamata keeles maksvate reeglite vastu, mis juba Hermanni, Eineri ja Jõgeveri grammatikais on antud. Niisugused on kõige pealt lõppvokaali ja astmevahelduse vead:

Tõstis kunstnik silmi paari.

Tegi vasar vale kaari (pro kaare)

(Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 23)

kõlavad kui kandlid (Under, Valik 62) pro kandle; nii tugevasti hoidis elu saue (Under, Verivalla 16) pro saua; hellamaks (Under, Son. 39) pro hellemaks; reedel (Visnapuu, Jum. Ene! 38) pro regedel; tormhoo des (Suits, Ohvrisuits 27) pro tormihoogudes,

1) Seejuures ei saa märkimata olla seda huvitavat ja vastupidist vastavust: enne, Kreutzwaldi ja Koidula ajal, tehti keelevigu luulevabaduse ettekäändel, nüüd tehakse neid teataval määral keeleuuenduse nimel ja katte all.

kurvade pro kurbade (Visnapuu, Talihari 26); pihides (Alle, Üksinduse saarele) pro pihtides; ahasveedelt (samas 40) pro ahasvetelt; ja ühendatud aja kärestatud lahe' (Talihari 81) pro laht (viga tehtud riimi saamiseks sõnale vahe); silmal selgelt näeval (Under, Son. 42) pro selgelt nägeval (partitsiip ikka tugevas astmes); lein kui tõvi (Alle, Üksinduse saarele 33, riimi saamiseks sõnale lõvi) pro tõbi; vääned (Under, Sin. p. 16) pro väänded (samuti ka käänded, pöörded, aga keeld — keelu, käänd — käänu). Jäme riimi pärast tehtud astmeviga on ka Barbarusel (Katastr. 49): pöörasemaid tunne (riim:unne) pro tunde. Tarbetumasti lääne-eestiline tugevapaineline inessiiv on Allel (Üksind. 61): norgus (riim: sorgus) pro norus — sorus.

Verbi alal: sulgen (Semper, Jäljed lk. 46) pro sulen. Imelik, et seda mõned uuemadki kirjanikud ei näi teadvat, et tõmban-tüübiliste verbide nudpartitsiip on nõrga-astmeline: mitte seepärast rändand (Barbarus, Inim, 56), valdand (Under, Son. 30), lakand ja hakkand (Semper, Jälj. 15), vaid rännand, valland, lakand, hakand; samuti mitte hõiskage (Barbarus, Katastr. 22), valvades (Suits, Ohvr. 56), vaid hõisake, valvates. Jäme morfoloogia viga on ka needud (Visnapuu, Talih. 42). Ka mitte laastet (Kärner, Aja laulud 30), vaid laastat, samuti mitte oodet (Barbarus, Katastr. 60), vaid oodat.

Et kord frekventatiivide mineviku partitsiibis on kirja-keeles nõrga-astmeline vorm normeerit (võidelnud, ütelnud, kahelnud jne.), kuna tugeva-astmeline veaks loetakse (võitlenud, ütlenud, kahtlenud jne.), siis asetan küsitavaks, kas viimaseid luulekeeleski tohib sallida, isegi nende lühendat kujul (võitlend, ütlend, kahtlend), sest et see segavalt ja rikkuvalt mõjuks kirjakeele tundes. Seepärast kas vahest luulekeeleski soovitatav ei oleks tarvitada niisuguseist sõnust ainult nõrga-astmelisi vorme, ka lühendat kujul: võideln, üteln, kaheln? Mõned luuletajad (eriti just Suits) aga tarvitavad tugeva-astmelisi: veetlend (Ohvr. suits 9), suudlend (samas 146), põiklend (samas 174), kimplend (Tuulemaa 98) pro veedeln, suudeln, põigeln, kimbelnd. Samuti ka Alle: suudlend (Üksind. 68).

Ka vormide lubamata lühendamise pahe, mis Kreutzwaldist saadik meie vanemate luuletajate luuletusis nii vastikult lокkas, pole uuemastki luulest üsna kadund, sest võime leida: rändes (Under, Valik 17) pro rännates;

rüvet (Alle, Carm. barb. 28) pro rüvetet; kiunma (Alle, Üksinduse saarele 60) pro kiunuma; vägisti (Alle, Üksinduse saarele 13) pro vägistati ehk vägisteti; habes (Alle, Üksind, 27) pro habemes; mõõgapides (samas 33) pro -pidemes; tühes (Under, Val. 47) pro tühemes; esest (Semper, Jälj. 24) pro esemest; Visnapuul koguni genetiiv 'süda verest' (pro südame verest, Amores 57). Lubamatu ka kirdeviine (Alle, Üksind: 21) pro kirgede viinu.

Saksa keele eeskujul meie vanemas luules nii kurjasti tarvitet e-lõpu ärajätmine, eriti allatiivis (-le asemel -l), mida Ridala üsna lubamatumaks peab ja selle eest oma luuletusis piinlikult hoiab, on meie uusimad luuletajad kõiges rahus vanemalt üle võtnud, ilma et nad seda vähemalt apostroofigagi ära tähendaksid, nagu seda enne tehti. Sellest võiks tuua määratuma hulga näitusi, kuid jätkugu järgmisest: 'andes veres voli uimaviinel' (pro viinule); — — Ma siiski aldis uimastavail piinel (pro uimastavaile piinule, Under, Sin. p. 37); kas läksid sellest ilmal' kõnelema (Visnapuu, Amores 11); kõrk alistuma saatusel' (Visnapuu, Amores 68); Naised, neitsid turjal (pro turjale) heitsid (Alle, Üksind. 17); aur käis tal sõõrmist välja kõrgel (samas 16) pro kõrgele; laial' (pro laiali) kanda (samas 40). Samuti tuleks hoida ka oleviku tehtaviku lühendamise eest: lükataks (Visnapuu, Talihari 19) pro lükatakse, sest et see muidu tingkõnega ühte langeks. Ka lubamata tartukeelsusi juhutakse tarvitama kirjakeelses tekstis: sures (Visnapuu, Talihari 19) pro suri; sureda (samas 59) pro surra; verrev (samas 50) pro verev; sõkkuge (Visnapuu, Hõbedased kuljused 42) pro sõtkuge; sõkut (Visnapuu, Talihari 71) pro sõtkut; puhkes (Visnapuu, Amores 25) pro puhudes; vorm puhkes võib oma homonüümsuse tõttu koguni tekitada kahe mõttelisuse.

Mis süntaksisse puutub, siis esitetagu siin vaid mõned kahtlased objektijuhtumused: 'Nüüd enne ma ei sule omad silmad (pro omi silmi, Visnapuu, Jumalaga, Ene! 58, et riimiks sõnaga ilmad);

Oo! päri haljas tapeluse mu viskoda
ja heida läbi südamete raua toda (pro raua too).

Visnapuu, Talihari lk. 56.

Viga jällegi riimi pärast tehtud, samuti kui järgmisedki Underil (Sonetid 55):

Löö süleldeks kui valgeid roosipärgi (pro pärjad)
Mu ümber omi närbuv-nõtkeid käsa (pro käed),
Las imen punahuuli mahlamärgi!

või samast veel see (Sinine puri 24):

Su õlgadelle las heidan käsi (pro käed),
Su suule suu,
Oh meie kaks, me kahekesi —

Ja „Verivalla“ lk. 26:

Ning seda luiset esile kes võlus kätt
pro: Ning selle luisse esile kes võlus käe.

Allel (Üksinduse saarele 14):

põrmu siis tallame ahelaid, sundi! (riim: tundi) pro ahe-
lad, sunni.

Loo sellest unistusest tasast viisi (pro tasane viis).
Amores lk. 19.

Jättis unustusse teisi (pro teised),
Amores lk. 56

sest et riim neitsi.

Kuid tehakse objektivigu mõnikord ka ilma riimi
vajadusest:

Üht võrku (pro ühe võrgu) lõhun, teise koob
Su armastus. Visnapuu, Amores lk. 44.

Juba jalgu (pro jala d) viinud õilmetena
heli veetlik voog. Semper, Pierrot lk. 30.

„Poo risti Kesari ja Rooma vaenlast
ja lase lahti Barrabast!“

Alle, Üksinduse saarele lk. 27.

pro: Poo risti Keesar ja Rooma vaenlane
ja lase lahti Barrabast!“

Jäme süntaksiviga on ka vorm takka järgmises
Visnapuu rahvalauluvormilises salmis (Hõbedased kul-
jused 7):

Sydämen on syte vakka,
põvven on tuli punane,
lumihang ajude takka.

Peaks olema taga või vanem vorm tagana, aga
siis tekiks jälle värsiviga.

Lõpuks juhitaugu tähelepanu selle iseäralise nähtuse
peale, et järelsõnu all, ees eessõnadeks tehes konstru-
eeritakse nad genetiivi asemel partitiiviga:

all õhtutaeva õhetavat roosat (pro õhetava roosa)
Under, Sinine puri lk. 28.

ees meie nobedaid põlvi (pro nobedate põlvede)
samas lk. 12.

üle haudu märgi (pro haudade märgade, või
haude märges) Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 26.

Kas niisugune reksioonimuutus lubatav, jäägu küsita-
tavaks.

Ka kongrueerimata jätmist tuleb ette: katmata kõhtudega (Barbarus, Inim. 57); peab olema kas katmata kõhtudega või katmatute kõhtudega, sest tu-lõpulised sõnad peavad tingimata kongrueeruma.

Nagu kõigest eelolevast näha, ei ole uuemate luuletajate juures keele poolest asi paiguti mitte palju parem kui Kreutzwaldi ja Koidula ajal: tehakse vigu, sageli kõige jämedamaid, teatava värsipikkuse või riimi saamiseks.

Siiski kõiki niisuguseid vigu, mida siin mõningaid oleme näiteina esile toond, ei muidugi või autoreile väga süüks panna: need ei ole ju meelega tehtud, vaid peaaegajalikult tahtmata, teadmattusest, sellekohaste õppeabinõude puudusel. Ometi ei ole nad sellepärast mitte vähem vead, mis teoste väärtust ja maitstavust vähendavad asjatundjate silmis. Ja kui neid asjatundjaid praegu vähe, siis saab neid tulevikus olema seda rohkem, kui eesti keele oskamise üldine tasapind tõuseb. Siis saab peaaegu iga keskkooli lõpetand haritlane paremini kirjakeelt oskama kui praegu kirjanikud ise. Peale selle saab siis ka keel ise olema kindlamaks kujunend, rohkem fikseerund. Praegu on ju paremal tahtmisel võimatu iga üksiku keeleküsümuse suhtes lõplikku tabada. Nagu kuskil olen juba formuleerind, on lõplik õige eesti kirjakeel abstraktsioon, mis alles tuleb luua. Kuid tuleb aeg, kus see abstraktsioon luuakse ja teostetakse, ja vahest, tahaksime loota, juba paarikümne aasta pärast, vahest veelgi varem. Siis saab meie praeguse keelega, isegi uuendet keelega kirjutet luule olema keeleliselt vananend¹⁾, kõige pealt täis vigu, mida siis vigadeks peetakse, aga praegu seks ei teata või ei taheta pidada. See saab olema suureks hoobiks meie praeguselle luulele tulevikus.

Et halb keeleline külg luuletust degradeerib, on arusaadav: keelevead mõjuvad luuletuses segavalt, häirivalt; peale selle, et nad juba niisuguseina vastumeelt on, vähendavad nad luule tehnilise ilu ja täielisuse tunnet, seega ta esteetilise naudingu suurust. Versifitseerit kirjandus-
toote vormilise külje iseäralise ilu põhjus (ilu, mis ta

1) Mitte et uuendused ise vananeksid, vaid sellepärast, et õigete uuenduslike vormide seas tarvitatakse ka vigaseid, nagu neist ülemail näiteid anti.

sisulistki ilu tõstab) ongi see, et õige rütm ja riim, ilus stiil ja mõte välja tulevad õige ja hariliku keelega, s. o. samade keeeliste abinõudega (keelenditega), mida lubatav on proosas tarvitada. Ses mõttes on luulekeele lubatavate iseärasustegi ülirohke tarvitamine mittesoovitav, eriti kui need iseärasused iseenesest keele kõlalist ja stiililist ilu ei edenda (vastasel korral on nende tarvitamine selt seisukohalt enam-vähem sallitav). Üldse aga katsutagu võimalikult normaalse, hariliku keelega läbi saada.¹⁾ See on suursugusem ja peenem.

Praegune proosakirjandus on keeleliselt vähem hädaohus, sest selle keelt võib tulevikus kergesti muuta ja parandada, ilma et seeläbi teose kunstiline ja nii-ütelda kirjanikuline külg vähematki teiseneks. Teine asi on luuletustega. Vigased keelendid võivad seal just moodustada värssi rütmi ja riimi, ja kui need parandada, rikutakse see rütm ja riim, mida tuleks siis omakorda parandada ja kohendada. See aga oleks teataval määral juba luuletajaline loov töö ja ainult autoril endal oleks täieline õigus ja kompetents seda oma luuletuse kallal korda saata. Kas aga tahab ta seda veel 20 aasta pärast või kas on teda siis veel tahtmas?

Järelikult, praegused keeleolud pole luulekirjanduse loomisele sugugi mitte soodsad. Alles fikseerumata ja mõnusat õppevõimaluste puudusel raskesti äraõpitav, õigupoolest peaaegu äraõppimiseks võimatu keel teeb praegu loodava luule väga üürikeks ja efemeerseks omalt väärtuselt. Seepärast tahaks hüida meie praegustele luuletajaile selle mõistliku nõu: ärge luuletage! Te sellega vaid raiskate oma talente ja häid aineid (oletades, et teil on neid raisata — küsimus, millest allpool). Seepärast ärge luuletage! Oodake sellega enne paarkümmend aastat, kunni keel on kujunend. Või kui te ei või kirjutamata olla, siis kirjutage proosat, sest seda võib pärast parandada. Sellega teete kasulikumat tööd.

See nõuanne maksab ainult selle juhtumuse kohta, kui teie auahnus ei lepi olevikuga, vaid kaugemale tulevikku sihhib, tahtes luua mitte üürikest, vaid väärtuselt jäädavamat, mida ka veel lähemad tulevased sugupõlvad

1) Ärgu järeldetagu sellest, et ei tuleks ka keeleuuendusi tarvitada. Uuendused ei ole keelevead, ka mitte luulekeele iseärasused, vaid niisugused keelendid, mis peavad aja jooksul normaalse, hariliku keele osaks muutuma.

võiksid hinnata ja maitsta. Kui aga teile peamise või koguni ainsa olulise tähtsusega on käesoleva aja publiku austus ja tasu, kes kõige sellega lepi, kes neid puudusi ei näe, siis on muidugi teine asi, jah, siis on teil õigus, siis jumala nimel luuletage aga edesi! Te tahate oma palga, muide võimalikult kergesti teenitava, juba nüüd kõik tervena välja võtta. Praeguse ajajärgu reaaliveimud kahtlemata saavad seda teie juures suurima praktilisena elutarkusena hindama ja austama.

Lõpus toonitagu veel, et keeleline külg on kõigest hoolimata kõige tähtsam ja kõige teenuslikum nende luuleteostes. Sellega vähemalt on nad endile kirjutand jäädava lehekülje meie kirjanduse ajalukku.

II. Värsitehnika.

On kujunend see üldine, meie kirjanduslikus publikus valitsev ja kinnijuurdunud arvamine, millele pole vastu vaield ja mida asjaomased ise vastastikku on püüdnud ülal pidada, nimelt et meie modernistlikud¹⁾ luuletajad on suured värsitehnika meistrid, salmikumstnikud, riimi ja rütmi virtuoosid ja et nad on selle tasapinna tõstnud Eestis ennekuulmata kõrguselle. Seegi vaade aga nõuab põhjalikku revideerimist, mida järgnevas katsutakse teha.

Tõsi küll, nad on rohkem kui endised luuletajad tarvitanud raskemaid värsi- ja stroofivorme (näituseks sonetti,

1) Selle üldnimega tahaksime siitpeale kutsuda kõiki neid luuletajaid, kelled ses arvustuses oleme peaaegjalikult käsitledavaks võtnud. Esiti oli kavatsus neid nimetada lihtsalt Siuru luuletajaiks, kuid et mitte kõik siin arvustetavad luuletajad ei olnud „ametlikult“ Siuru ühingu liikmed (kuigi olles sama vaimkonna lapsed) ja et seepärast mõned selle nimetuse vastu võiksid protesti tõsta, siis jättsime selle üldnimetusena kõrvale. Ka ühegi uuema „voolu“ nimetus (sümbolistid, dekadendid, futuristid, ekspressionistid) ei kõlba, sest et keegi ei ole puhtal ja täiel kujul ühestki neist vooludest, kuigi mõningaid elemente ja külgi omatakse. Ümber vaadates esines siis sobivana üldnimetusena „modernistid“ või „modernistlikud luuletajad“, mis ebamäärase ja pretensioosse nimetusega ongi uuemate voolude kirjanikud mujal paiguti lasknud endid kutsuda. Pealegi on sõnadel „modernism“ ja „modernistlik“ see otstarbekohane kõrvalmaik, et nendega toonitatakse uus, moodis ja viimse voolu kõrgusel olla tahtmist, vastandina vanale (tahtmine, mis neile kõigile iseloomustavalt omane), ehk küll praegused „modernistid“ ise ka mõne aja pärast saavad olema vanad ja iganend, nii et tulevikus, mõne kümne aasta pärast samad sõnad „modernism“ ja „modernistid“ praeguste, siis aga juba mineviku kirjanikkude kohta tarvitetuina, olgu ajaloalise nähtuse ajaloolise nimetusena, saavad tunduma veidrana anakronismina.

natuke ka trioletti ja tertsiine), nad on ka rohkem rõhku pannud riimide külluse, puhtuse ja eristatuse peale. Kuid need teenused vähenevad, mõnede juures peaaegu hääbuvad nende puuduste ja vigade tõttu, mis samal alal korda saadetakse.

Kui ei taheta kirjutada niinimetet vabades värssides (mis õigupoolest värsid polegi, — küsimus, millest allpool lähemalt), siis on kõige elementaarsemaks värsitehnika nõudeks, et rütm ja riimid oleksid õiged, reeglipärased.

Ent selle elementaarse nõude järjekindel täitmine näib rütmi suhtes meie modernistlikele luuletajaile (Visnapuule, Semperille, Underille, Barbarusele, Allele j. m.) üle jõu käivat.

Rütm on rõhuliste ja rõhuta silpide vaheldumine määrat süsteemis, s. o. reeglipärasuses. Värss on luuletuse rida, mis koos seisab niisugusest reeglipäraselt vahelduvate rõhuliste ja rõhuta silpide süsteemist. Luuletus ei ole koos mitte ühest, vaid mitmest värsist. Niisugusel korral ei või värsseid pikkus mitte olla juhuslik, s. o. ükskõik kui suur, vaid see on ka juba ette ära määrat selle teatava süsteemi järele, milles luuletaja kavatseb oma luuletuse kirjutada.

Harilikult on samas stroofis (salmis) kõik värsid (read) ühepikkused värsijalgade arvult (selle arvu moodustavad värsirõhulised silbid), või kui mingid värsid on lühemad (või pikemad), siis peavad teises ja igas muus järgnevas stroofis vastavad värsid ka olema sama võrra lühemad; s. o. kui muidu 4-jalgiste värsseidega stroofis on 3-as ja 6-es värss 3-jalgised, siis peavad ka kõigis muis stroofides need värsid 3-jalgised olema. Üldse, värsseid pikkuses ja stroofide kujus peab valitsema teatav reeglipärasus ja sümmeetria. Selles sümmeetrias ja reeglipärasuses peitubki n. n. seotud kõne iseäraline ilu ja mõju; ilma selleta ei miski teda lahutaks proosast.

Kõik juhuslikud kõrvalekaldumused sellest reeglipärasusest ja sümmeetriast on värsitehnika (ehk versifikatsiooni) vead. Ja neid värsitehnika vigu leiame kõigi meie uemate ja uusimate luuletajate luuletuskogudest, mõnedest koguni õige ohtrasti.

Nii on värsivigane Visnapuu Amores'ite Proloog, sest olles muidu 5-jalgiste värsseidega, on tas 8-nda stroofi 8-as värss korraga juhuslikult 6-jalgne, rikkudes seega sümmeetriat. Sama laadi vigu on sama luuletaja sama kogu järgmistes poeesides (lehekülje numbrid teise trüki järele):

„Kurbuselle ja emale“ (lk. 11) — üldiselt 5-jalgiste värssidega, aga 12-nes värss 6-jalgne.

„Mälestused suvest“ (Amores lk. 20) — järgmine värspikkuste süsteem (iga värsi jalgade arv numbriga märgit ja sümmeetriat rikkuva, s. o. vigase taga klambrites hüüatusmärk)¹⁾:

värsid:

	I	II	III	IV	V	VI
I stroof:	5.	5.	6.	5.	5.	6.
II „ :	5.	5.	6.	5.	4(!)	6.
III „ :	4(!)	4(!)	5(!)	5.	5.	6.
IV „ :	5.	5.	6.	5.	5.	6.

Nagu näha, on selles luuletuses 4 viga: teise stroofi 5-ndas värsis, mis on 4-jalgne (peaks olema 5-jalgne), ja kolmanda stroofi 1-ses, 2-ses ja 3-ndas värsis, mis on vastavalt 4-, 4- ja 5-jalgsed, kuna peaksid olema vastavalt 5-, 5- ja 6-jalgsed.

Luuletus „Kui tuleb unung“ (Amores lk. 21):

I stroof:	4.	5.	5.	4(!)	4.
II „ :	4.	5.	5.	5.	4.
III „ :	4.	5.	5.	5.	4.
IV „ :	4.	5.	5.	5.	4.

Esimese stroofi neljas värss ebasümmeetriliselt lühem, järjelikult vigane.

Luuletus „Ballil“ (Amores lk. 22):

I stroof:	5.	4.	4.	5.	4.	5.	5.
II „ :	5.	4.	4.	—	4.	5.	5.
III „ :	5.	4.	4.	5.	4.	5.	5. jne.]

Teises stroofis üks värss puudub.

Luuletus „Teisel päeval“ (Amores lk. 25):

I stroof:	4.	3.	4.	5.	5.	5.	4.
II „ :	4.	3.	4.	5.	5.	5.	4.
III „ :	4.	3.	4.	5.	4(!)	4(!)	4.
IV „ :	4.	3.	4.	5.	4(!)	5.	4.

Vead 3-ndas ja 4-ndas stroofis jne.

1) Õigupoolest peaks niisugusel korral küll terve luuletuse tsiteerima ja iga värsi järele lisama värсияalgade arvu märkiva numbri, kuid et see liig palju ruumi raiskaks, siis oleme piirdunud vaid arvude esitamisega. Vastavat teksti võib igaüks ise, kui tahab, nende arvude järele kontrollleerida.

Luuletuse „Üks sügisene mälestus“ (Amores lk. 27) stroofides pole värsside pikkuse suhtes üldse ühtki järjekindlust ega süsteemi, vaid valitseb täieline juhuslikkus:

I stroof:	4.	5.	5.	6.
II „	:	5.	5.	4. 5.
III „	:	5.	5.	5. 5, jne.

Nagu näha, on need siin vigaseks konstateerit Visnapuu luuletused peaaegu kõik järgemööda samast kogust. See näitab, kui tihedasti tal vigased luuletused üksteisele järgnevad. See on iseloomustav nähtus ja paneb oletama, et kõigis ta kogudes leidub õige tihedasti vigaseid luuletusi. Kõiki ei ole me viitsind läbi kontrollleerida (olekski kasutu töö), kuid juhtumisi oleme märkind veel järgmised.

Kogus „Amores“ on vigadega: „Purpur-õhtu“ (lk. 29), „Ühele naisele I“ (lk. 30), „Ühele naisele II“ (lk. 31), „13. I. 17“ (lk. 39), „Oh jumal“ (lk. 41), „Kaks algust“ (lk. 49), „Hümnid ööle“ (lk. 53), „Noorile tütarlastele“ (lk. 54), „Üks sügisene mälestus“ (lk. 57), „Vabanemine“ (lk. 73), „Metsatalu“ (lk. 74).

Ka kogus „Jumalaga, Ene!“ on palju vigaseid luuletusi; neist märgitagu: „Valge naine“ (lk. 20—31), „Kevad-õhtu“ (lk. 41), „Võlut hõbedases ringis“ (lk. 45), „Café rannas“ (lk. 48 ja 49), „Õhtu järve ääres“ (lk. 54), „Tähile“ (lk. 58), „Jaanipäine“ (lk. 61), „Intermezzo“ (lk. 63), „Töötus“ (lk. 65), „Lund külma taevas alla poetab“ (lk. 71).

Kogus „Talihari“ on vigadega: „Talihari“ (lk. 13—15), „Kõigile kannatajaile“ (lk. 21, 22), „Sügisspleen“ (lk. 41), „Needmine“ (lk. 55).

Kogus „Käo-orvik“: „Teine kiri“ (lk. 13), „Seitsmes kiri“ (lk. 23), „Kaheksas kiri“ (lk. 25), „Ma küünitan so suudlusi“ (lk. 43), „Mo vana kodu“ (lk. 65), „Orjavits“ (lk. 67) ja võib olla veel mõni.

Kogus „Hõbedased kuljused“ olen märgand vigasteks: „Ballil“ (lk. 19), „Kuressaare“ (lk. 31), „Nii kavva, kui sa'i tule“ (lk. 39), „Sellel hirmsal ja õudsel ajal“ (lk. 43), „Jõuluöö“ (lk. 71); peale selle mitmed luuletused seeriast „Kõnelused Issandaga“ on üldse värsiehituse poolest ebareeglikordsed ja amorfsed.

Kõik need siin vigaseks leitud luuletused pole vabavärsilised, kus kindla sümmeetrilise värsiehituse äraolek otse nõutav on, vaid just mittevabad värssid, kus see reeglipärasus ja sümmeetria sunduslik. Seda tõendab asjaolu, et neis üldiselt on sümmeetrilisest skeemist kinni peetud,

millest ainult mõned üksikud värsid juhuslikult kõrvale kalduvad. Pealegi, mis eriti Visnapuusse puutub, siis tean suulisist mõttevahetust, et tema nimelt on kindlareeglilise värsiehituse poolt, mida ta loomulikult siis ka omis luuletusis on taotelnud. Järelikult just tema luuletusist tohime seda reeglipärasust oodata ja otsida. Vähem kui ühegi muu võib tema värsivigadelle „vaba värsi“ vabadustest vabandust leida.

See oli Visnapuu. Vaatame nüüd Underit. Ütelgem kohe: temaga pole ses suhtes lugu sugugi parem: tema ka ei kirjuta järjekindlasti reeglipäraseid värsse ja stroofe. Ühelt poolt luuletab ta küll raskevormilisi sonette, kuid teiselt poolt ei pea ta neis kinni kindlast värsiskeemist, kuna see just sonetis otse sunduslik on.

Nii on ta kogus „Sonetid“ sonetil „Päiksevan“ (esimene trükk, lk. 10) muidu 5-jalgseid värsid, aga viimist kaks on korraga 6-jalgseid, mis on viga, sest et juhuslik ja otstarbetu sümmeetria rikkumine. Samuti on vigased ka järgmised sonetid, mille värsijalgade valitsev arv on 5, kuid mil mõned üksikud värsid on 6-jalgseid: „Sirelite aegu III“ (lk. 9) — 14-es värss 6-jalgne; „Valvel“ (lk. 11) — 3-as ja 6-es värss 6-jalgseid; „Unistus“ (lk. 13) — 8-as värss 6-jalgne; „Hoiatused II“ (lk. 24) — 1-ne, 9-as ja 8-as värss 6-jalgseid; „Aid I“ (lk. 35) — 8-as värss 6-jalgne.

Samuti kogus „Sinine puri“ (esimene trükk) „Hommik“ (lk. 9) esimene värss ei ole oma rütmilt sümmeetriiline neljandaga; „Öö“ (lk. 16), mille rütm korratu: 4-jalgseid daktülid, aga 14-nes värss korraga 6-jalgne trohheus (selle lugemine daktüliks oleks täitsa ebaloomulik ja kohmakas); „Stansid“ (lk. 25), muidu 5-jalgseid, aga 3-as 6-jalgne; „Aldis“ (lk. 38) 6-es värss 6-jalgne, muud 5-jalgseid. Peale nende on ses kogus veel muid vigaseid või amorfseid luuletusi, näit. „On siiski kurb“ (lk. 40).

Veel hullem on lugu rütmi poolest luuletajanna järgmises kogus „Verivalla“: seal on peaaegu iga luuletus värsivigane, kui mitte amorfne. Lugeja kontrollleerigu ise. Näib, nagu oleks luuletaja siitpeale loobund reeglipärasest vormist ja põhimõtteliselt hakand ebareeglikordseid ja amorfseid „luuletusi“ kirjutama. Sest samas stroofis on, kuidas juhtub, üks rida 6-jalgne, teine 7-ne, mõned koguni kunni 9-jalgseid. Niisugusel korral tõesti ei maksaks enam luuletusi ka traditsionaalsel kujul trükkida lasta (iga värss ise reaks), vaid ühtlasena tekstina, nagu proosa. Seda ongi luuletajanna teind paaris luuletuses, nimelt „A re-

bours 2" (lk. 23) ja „A rebours 3" (lk. 25). Miks mitte kõigis? Siis oleks oldud järjekindel.

Tõesti, korrektsete värsside kirjutamise mitteoskamine või mittetahtmine näib Eestis olevat tõbi, mis progresseerib.

Mis puutub Semperisse, siis läheb tema algusest saadik kohe nii kaugelle, et ta otse tahtlikult ja põhimõtteliselt kirjutab ebasümmeetrilisi, amorfseid luuletusi, s. o. luuletusi, mil ei olegi kindlat stroofikuju ega värsside pikkust, vaid kus iga värss on nii kuidas juhtub, üks lühem, teine pikem, üks üsna lühike, teine väga pikk. Semper teeb seda muidugi kuulsate, aga halbade väljamaa eeskujude järele, kes tarvitama ja kultiveerima hakkasid niisugust ebareeglikordsust ja ebasümmeetriat värssides ja stroofikujus, seda siis uhke nimega kutsudes „vabaks värsiks“ (*vers libre*), ilma aru saamata, et ses on niiviisi *contradictio in adjecto*: värss ei võigi vaba olla, sest muidu polegi ta värss, vaid proosa, äärmisel korral riimidega proosa, mis on halb proosa. Nende väljamaa eeskujude hulgas on ka Semperi armsad Verhaeren ja Walt Whitman, kellede tähtsust ja väärtust on määratumalt liialdet ja ülihinnat moodse voolu poolt, nagu üldse see vool, mis on maailmas valitsejana ja tooniandjana esinend viimase veerandsaja aasta jooksul, omi mehi armastas üles puhuda ja kõrgelle pedestaalile upitada. Pärastine erapooletumam arvustus kisub nad sealt armutumalt maha ja siis ühest Walt Whitman'ist ei jää muud järele kui teatava kirjandusloolise kurioosumi tühine tähtsus.

Niisuguseid „vabavärsilisi“, s. o. amorfseid (vormitumaid) luuletusi on Semperil õige palju. Nii ta kogus „Pierrot“ muude seas järgmised: „Kaja“ (lk. 7), „Pierrot ahastused“ (lk. 12), „Va banque“ (lk. 14), „Iha“ (lk. 22), „Anduvus“ (lk. 30), „Raamatuga“ (lk. 34), „Sisehelid“ (lk. 39), „Võõrad kivid“ (lk. 41), „Üle aja“ (lk. 42), „Käsi õhtusse kadus“ (lk. 43), „Liikumata tunnid“ (lk. 47), „Vaba“ (lk. 48), „Tantsijanna“ (lk. 50), „Ristteed“ (lk. 56), „Tuisk“ (lk. 58), „Kirk“ (lk. 62) ja vahest veel mõni muu. Neid arvustada sümmeetrilise skeemi seisukohalt on muidugi mõttetu, sest et neis kord asümmeetria on olemuslik.

Iseasi oleks niisuguste Semperi luuletustega, kus silmanähtavasti on tahet käia kindla sümmeetrilise skeemi järele, kuid tahtmata, kogemata komistet, vigu tehtud. Ja niisuguseid luuletusi on Semperil, jah temal ka, temal, keda meil mitmed oma teadmattuses peavad kõige osavamaks värsivirtuoosiks, nimelt: „Uttu kaduda“ (kogus „Pierrot“ lk. 15), sest I str. 8. 8, aga II str. 7(!). 8;

— „Jälle“ (lk. 23), sest I str. 6. 4. 4. 6, aga II str. 5(!). 4. 4. 5(!); — „Unetus“ (lk. 44), 6- ja 7-jalgsed värsid korratumalt läbisegi.

Siiski kümme konnas luuletusis Semper alandub kirjutama ka luuletusi tehniliselt veatumaid, nagu näit. „Colombina“ (lk. 8), „Ei naernud“ (lk. 11), „Kurtma“ (lk. 11), „Oode“ (lk. 19), „Lilletet rannal“ (lk. 20), „Valge sirel“ (lk. 24) ja veel mõned, igatahes suur vähemik.

Ta järgmine kogu „Jäljed liival“ ei too ses suhtes ühtki muutust. Ses on suurem hulk luuletusi vabavärsilised, s. o. amorfsed, s. o. riimidega proosaluuletused, nimelt need, mis algavad järgmisil lehekülgedel: 7, 8, 21, 26, 27, 29, 31, 32, 35, 36, 42, 43, 44, 45, 49, 53, 56, 59, 60, 71.

Päris luuletused, aga kahjuks vigadega, on: „Kaks pilti“ (lk. 6), „Järel jalgpalli“ (lk. 10), „Igav kapriis“ (lk. 12), „Mälestused“ (lk. 23), „Tule, jäta jumalaga“ (lk. 30), „Õhtu“ (lk. 37), „Üle ristisammaste“ (lk. 69), „Uluta“ (lk. 70).

Luuletustest õiged on ainult järgmisil leheküljil olevad: 5, 9, 11, 13, 14, 15, 17, 22, 23, 28, 38, 41, 46, üldse üks neljandik raamatu tekstist. Kõik muud on vigased või amorfsed (tõlkeid me arvesse ei võta).

Enam-vähem vigaseid värsse leidub ka muude meie modernistlikkude luuletajate kogudes, nagu Barbaruse, Alle, Adsoni ja Adamsoni omis ja nende matkijail (järeleaimajail) nooremail, näit. Leksteinil ja muil kõigil, kelle „luuletusi“ ilmub ajakirjus, ajalehis või „Uudismaas“. Nagu sisulises, nii seski suhtes on nad kõik nagu ühe vitsaga löödud.

Siiski Reimanil ja Kärneril näib asi versifikatsiooni poolest paremini korras olevat, ehk küll nad voolu suhtes õige lähedal siurulasile (eriti Reimann). Kindlasti reeglipärase värsiehituse alal liigub Ridala, olles nii seski suhtes muudest uuemaist luuletajaist nagu eraldi ja kõrval. Ka Suitsi luuletused on suuremalt jaolt kindlavormilised ja korrektsed, kuid uuemal ja uusimal ajal näib tedagi amorfse ja vigase värsi batsillus infitseerind, sest näit. ta „Inspiratsioon“, „Maipüha“, „Maapagu“ sisaldavad vigu, ja ta „Värisevate haabade all“ on amorfine, andes seega halba eeskuju nooremaile.

Kui rütmi korrektsuse suhtes nende ülemalkäsiteldud modernistlikkude luuletajatega (Visnapuu, Under, Semper, Barbarus, Alle, Adson, Adamson, Lekstein, koguni Suits oma uusimas arengus) kõrvutada meie vanemad luule-

tajad, nagu Freundlich, Kreutzwald (välja arvatud ta „Kalevi-poeg“, mis on vigane), Jannsen, Koidula, Kuhlbars, Weske, Lipp, Bergmann, Jakob Liiv (mitte Juhan Liiv!¹⁾), Alver, Sööt, Anna Haava jne. (viimast kaks välja arvat nende uuemas arengus), siis ei saa muud, kui jõuda sellele otsusele, et viimased on esimesist kõrgemal: need vanemad luuletajad kirjutasid vähemalt õigeid värse ja stroofe, meie praegused modernid ei jaksa või ei oska sedagi enam järjekindlasti teha. Vanemate luuletajate juures ei võinud üldse küsimussegi tulla, et nad juhuslikult oleksid mõne rea lühemaks jätnud või kogemata pikemaks teind. Jah, versifikatsiooni poolest on Bergmann Visnapuust kahtlemata ees, Koidula Underist, Jakob Liiv Semperist, Jakob Tamm Allest jne.! Jannsen, Weske, Kuhlbars tarvitasid küll lihtsaid värsi- ja stroofivorme, aga nad kirjutasid neid õigesti. Under, Visnapuu, Semper, Barbarus, Alle pretendeerivad keerulisematele vormidele, aga nad ei saa nendega alati hästi toime, need käivad neile sagedasti üle jõu. Järelikult on meie luule tehnika suhtes tagurpidi läind Underi, Visnapuu, Semperi ja muudega. See näib paradoksaalne, võimatu (eriti modernistide austajaile), aga see on nii. Sest Jannseni, Weske, Kuhlbari ja muude vanemate luulest ei leia me värsivigu, küll aga Underi, Visnapuu ja Semperi omist. Jah, huvitav ja paradoksaalne mõelda: meie vanemad, vähema kirjanodusliku haridusega luuletajad võisid kirjutada korrektseid värse; sama võisid veel varemini Venemaal Puškin ja Lermontov; Saksamaal enam kui saja aasta eest jaksasid seda väga hästi Goethe ja Schiller; ja Itaalias koguni ligi 2000 aasta eest, siis, kui praegused Euroopa kultuurrahvad alles poolmetslasina ümber jooksid, kirjutasid Rooma luuletajad tehniliselt veatumaid ja seejuures keerulise värsiehitusega luuletusi. Sellal ei võind üldse küsimussegi tulla vigade tegemine. Nüüd, 2000 aastat hiljemini, kus üldine kultuur määratumalt edenend ja kus Eestigi kultuurrahvaste ja -riikide hulka astund, nüüd meie eesti luuletajad, need, kes just oma kirjanduslikust kultuurist uhked on, ei jõua enam oma eelkäijategi tasapinnani tõusta, vaid vajuvad allapoole. Nad ei oska viie-

1) Ja mitte Kristjan Jaak Peterson! Sest Liivi luuletusis on vigu ja Petersoni luuletused on amorised. Ja imelik ühtesattumus: just neid mõlemaid vanemaid luuletajaid on meie modern luuletajakond „Noor-Eestist“ saadik ülistand ja nad nii-ütelda omiks mehiks teind. Mulle aga näib, et Juhan Liivi ja eriti K. J. Petersoni väärtust on tublisti üles puhut ja liialdet.

kuue- ja seitsmejalgiste värsside vahel vahet teha, neid lahus hoida! Nad vahetavad kuus ja viis ära! Oh Under, Semper, Visnapuu, Alle, Barbarus ja muud, ma palun, ma vannutan teid: õppige enne vähemalt kümneni selgesti lugema, siis alles hakake luuletama!

Kuid olgem tõsised! Küsigem: mispärast kõnealused luuletajad ei alati kirjuta tehniliselt korralikke, õigeid luuletusi?

Seks võib olla kolm põhjust: kas 1) teadmatus, või 2) lohakus, või 3) põhimõte, või ühel ajal kõik kolm.

Osalt nad, eriti mõned neist, ei tea, või täpipealsemalt, ei ole hästi teadlikud sellest, et tehniliselt õiged luuletused peavad täitma teatava rütmilise reeglipärasuse ja sümmeetria nõude ja et luuletajal tuleb hoolitseda, et ta selle nõude vastu ei eksiks. Nead aga ei tea seda nõuet küllalt tähtsaks pidada ega seetõttu tea ennast ka ses suhtes küllalt kontrolleerida.

Osalt tuleb see lohakusest ja mõnususest. Teavad vahest küll, et reeglipärasus peab ikka valitsema, aga nad ei võta seda nõuet nii täpipealselt. Seega teeksid nad endille luuletamise asjata raskeks. Mingu mõni värss ka natuke pikemaks või jäägu lühemaks, tühja kah, — see pole tähtis, — kes seda ikka nõnda tähele paneb. Nii on kergem luuletada. —

Õigupoolest on esimenegi põhjus teatav lohakus, sest mis luuletaja on see, kes ei ole endalle luuletehnika alal niigi palju teadmisi hankind, et teaks, et niisugused nähtused on vead.

Kolmandana võib põhjuseks olla vigadega luuletamine põhimõtteliselt: vigu ei peetagi vigadeks, vaid uuema, modernima luule „vabaduseks“ või iseärasuseks, mida koguni tuleb harrastada. Kuulsad (aga sellest hoolimata halvad) väljamaa eeskujud modernistlikus luulekirjanduses on meie luuletajat sellele vaatele hukutamas. Nad pimestatud ei saa aru, et nad siin ühes oma kuulsa eeskujudega eksivad. Sest see põhimõte on iseeneses ekslik ja hukkamõistetav. Ta on tekkind mõnede luuletajate iseäratsemise tungist, mis aga snobistlik kriitika on liig tõsiselt võtnud. Sest luuletuse üks olulisist omadusist ongi kindlaskeemiline ja teatava sümmeetriaga ehitus rütmi ja riimide suhtes. See moodustabki selle ainult versifitseerit kõnele omase iseäralise muusikalise ilu. Kui seda rikume, siis vähendame seda ilu; kui ta üsna kaotame, siis jõuame proosasse, koguni halba proosasse, sest seesugune kindlaskeemilise rütmiga luule on

riimit proosa (kui tal riimid), ent riimit proosa on veider, see kõlbab pigemini vaid koomiliste efektide saavutamiseks. Sellest peaks ometi ükskord aru saadama.

Meil Eestis igatahes ei tarvitseks niisuguste abinõudega iseäratseda. Las' teevad seda need vanemad kultuurrahvad, kel suur kirjanduslik minevik selja taga ja kus nooremail seepärast tõesti raske midagi tähelepanu-äratavat uut luua. Meie klassiline kirjandus on alles ees. Meil saab tähelepanu-äratav ja originaalne olla veel hea, soliid, reeglipärase vormis kirjutet luulega. Seepärast oleks tõesti põhjus ja aeg amorfia jätta ja jälle hakata kindlakujulisi luuletusi kirjutama.

Ajaloolise vahemärkusena mainitagu selle puhul, et kindla reeglipärase luulevormi muhenemine algas meil käesoleva aastasaja esimesil aastail, nii umbes 1903 ja 1905 vahel, ja satub seega ühte ajaga, mil meilgi hakati tutvuma väljamaise moderni kirjanduse nähtuste ja vooludega ja neid järele aimama. Nähtavalle tuli see eriti illustreerit nädalalehes „Linda“, kus toimetaja Enno avaldas oma sagedasti amorfseid ja uduseid luuletusi¹⁾. Sellepärast ta Visnapuule nii meeldiski; nähtavasti mingi vaimusugulus. Ja naljakas: koguni mõned vanemad luuletajad, kes enne olid kirjutand kindlavormilisi korrektseid salmikuid, nimelt Sööt ja Anna Haava, lasksid end sellest moetövest kaasa kiskuda ja ka hakkasid amorfseid luuletusi sepitsema (ja mitte üksi vormilt, vaid ka sisult). Anna Haava pole sellest infektsioonist tänapäevani enam lahti saand; tõendusena ta uusim luuletuskogu. Ja samuti ka mitte Enno.

Peale selle on meie modernistlikele luuletajaile omane veel üks teine rütmika pahe, mille vastu siin tahan protesteerida: liig pikad värssid (luuletuseread)!

Värsipikkus ei tohi üle teatava maksimumi olla. Vanast ajast saadik on kõige suuremana pikkusena tarvitet 6-jalgist värssi. Greeklasil ja roomlasil oli see heksameeter, prantslasil on see aleksandriin. Väga harva on sest üle mindud. Ja kui on kirjutet 7-, koguni 8-jalgseid värsse, siis on need keskel oleva sundusliku löike (tsäsuuri) tõttu õigupoolest kaks üheks reaks kirjutet lühemat värssi. Ühtlase, jagamata värsi maksimumpikkus aga on harilikult 6

1) Näituseks, „Linda“ a. 1915: lk. 3 „Valguse vaimus“, lk. 131 „Uneta ööl“, lk. 214 „Õhtu Pühajärvel“, lk. 266 „Pühajärvel enne päikese tõusu“ jne.

värsijalga (s. o. värss, mil kuus värsirõhulist silpi), nagu heksameetris ja aleksandriinis. Ja neidki tarvitetakse enam jutustavas või mõtiskelevas, harutavas luules, kuna puhtlüürilises eelistetakse lühemaid kui kohasemaid. Germaani ja slaavi rahvail on jutustavaski luules enam üldine 5-jalgne värss, eriti draamas (nii kõigis Shakespeare'i ja Schilleri draamades). Ka Dante „Divina Commedia“ tertsiinid on viiejalgse. Byron'i „Child Harold“, Puškini „Eugeen Oneegin“, Lermontovi „Deemon“ on kirjutet koguni 4-jalgseis värssides, ja väga hästi tuleb välja. Rahvalaulu värss on harilikult ka ikka neljajalgne, nii ka meie oma, mis meil soomlastega ühine. Selles on kirjutet meie ja soomlaste pikad lugulaulud „Kalevipoeg“ ja „Kalevala“. Üldse on 4-jalgne värss kõige üldisem, sagedam, harilikum, sest ta on ka lüürilises luules väga kohane, eriti neis, mida viisiga lauldakse, sest et neli-arv täpipealselt vastab lihtsa normaalviisi rütmile, mis koos on kaheksast taktist (4 + 4). Lüürilises luules esineb niisama sagedana ka kolmejalgne värss; kahejalgne on juba haruldasem.

Miks aga on pikemad 6-jalgseid värsid hukkamõistetavad? Sel on oma loomulik, ratsionaalne põhjus, mis selgub järgnevast vaatlusest. Luuletus on ühes oma olulises osas kuulmeline, akustiline nähtus nagu muusikaline viis. Selle rütmi peab kõrv tajuma (pertsipeerima), selle rõhuliste kohtade (silpide), s. o. selle värsijalgade arvu kergesti ära kuulda võima. Selle hõlbutamiseks tehakse värsi keskele veel tsäsuurid. Heksameetris on tsäsuur sunduslik ja samuti ka klassilises aleksandriinis. Kuuest suuremat värsijalgade arvu aga läheb juba raskeks ära tunda. Järelikult on seesugusel korral rütmi tajumise tunne nõrgem ja seetõttu on ka selle ilu maitsmine väiksem. See on sama nähtus, et kui kell lööb vähe lööke, me veel, ilma neid löömise ajal lugemata, teame tagant järele, kui palju neid oli. Lööb ta aga rohkem, juba üle kuue löögi, siis, kui me lööke löömise ajal just ei loe, meil tagant järele raske on ütelda, mitu neid oli.

Seepärast ongi loomulik rütmitunne kõigil ajal ja kõigi rahvaste juures hoidnud liig pikkade värsside eest. Modernistlikud luuletajad aga neist põhjust ei hooli, vaid neile on tähtsad nende iseäratsemise ja mõnutsemise ning kerguse võimalused. Ka meie luuletajad on hakand seda tegema, osalt neile väljamaa eeskujudelle järele tehes, osalt ka spontaanselt, samul põhjusil.

Nii on kõigil kõnealuseil luuletajail kõige harilikumaks ja sagedamaks värsipikkuseks saand 6-jalgne värss. Sellest

lühemaid nad palju ei tarvita. Nii on endiste luuletajate kõige pikem värss neile saand peaaegu kõige lühemaks. Kuid isegi sest 6-jalgsest ei jaksa nad kinni hoida, sest sellegi sekka libiseb neilt teadmatult ka 7-, koguni 8-jalgseid (kogemata vigadena). Konstateerisime näitusi rütmivigu käsitlelles. Kuid on ka küllalt luuletusi, kus teadlikult 7-jalgseid värssse on tarvitet, näit. Semperil „Notturmo“ (Pierrot, lk. 7):

Merel kerged tuuled, marud, muutlik vetepind;
avas õhus tiivutemas murevaba lind. —

Need kaks värssi aga on õigupoolest vaid ortograafiliselt 7-jalgseid; tõepoolest on 4 värssi, milledest 1-ne ja 3-as neljajalgseid, 2-ne ja 4-as 3-jalgseid:

Merel kerged tuuled, marud,
muutlik vetepind;
avas õhus tiivutemas
murevaba lind. —

Mistarvis oli siis neid nelja rida kaheks kirjutada? Samuti on ka Visnapuu „Alistumise II“ värssid ilmaaegu pikaks trükit, kuna igaüks neist ju kahest värsist on kokku pandud, nagu seda siseriim näitab.

Mitte siis:

Ma omas hinges mässasin, ma vihmatilk, Su ruumi meredes,
Suur olin enda südames, ma, silmapilk, Su aja meredes.

Vaid:

Ma omas hinges mässasin, ma vihmatilk,
Su ruumi meredes,
Suur olin enda südames, ma silmapilk,
Su aja meredes.

Kuid kahjuks on luuletusi, mille pikad read ei lase endid niiviisi reeglipärast kaheks lahutada, osalt juba sellepärast, et pikkade ridade pikkus ise pole reeglipärase, vaid vankuv, näit. järgmised Semperi 8-jalgseid („Uttu kaduda“, kogust „Pierrot“ lk. 15):

Hulgun üksi kivikandiku e vahel linnas võikas,
uulitsalle tusaudu toast kiskus, välja hõikas.

Pikad ja jagamatumad on ka Visnapuu „Teise kirja“ read („Käoorvik“ lk. 13), mis kõiguvad 7 ja 8 vahel:

Nüüd tuleb kevade. On otse pöörast midagi ja hullu! (8)
Päev meeletumalt raiskab päikest, miljon vaid rakette! (7)

8-jalgseid on ka värssid Underi luuletuses „A rebours 1“ („Verivalla“ lk. 20):

Ma rüüpan rõõmu, ent miski minus, see tahab kannatada nõnda,
See kavalam kui mina ise: filtreerib õnnest vaid pilna mõnda.

Kuid ei lepita veel 8-jalgistega, koguni 9-jalgseid leidub, paiguti teadlikult, paiguti ebateadlikult, kogemata vigadena, nii Semperil luuletuses „Keskpäevane“ („Pierrot“ lk. 29):

Seniidi varjudeta nool on ihkeid unenäkku häälitsemas.
Õhk hääletuses mõtlik vartel õisi varjusrma meelitlemas.

Koguni veel kaugemalle minnakse — 10-jalgisteni!
Seda teeb Under luuletuses „Mu süda laulab: Laula!“ („Verivalla“ lk. 67), kus 6- ja 7-jalgiste vahel korraga:

Mu jalge tiibepaar ju tänavate valgusvahutavast kosest alla.

Barbarusel leidub natuke lühemate seas 11-jalgseid („Katastroofid“ lk. 60):

Vaat, püssid, haubitsad, mortiiroid pand, kõik inimese pihta
sihit surmahoobid,
ei hoia kõrva ma, sest õitseb häving mus ja valmind ammu
oodet katastroofid . . .

Kõige kaugemalle aga läheb Visnapuu oma „Intermezzos“ („Jumalaga, Ene!“ lk. 63), kus ühe 11-jalgsega riimib 14-jalgne:

Veel minu tuba oli täis seda uimastavat lõhna, mida sina
ikka kannad.
Kas sa oma juustevaniku, oma südame, oma tillukesed jalad,
nii ma mõtlin, mulle annad.

Nii pikad värsid ei muidugi mahu ühte ritta isegi nende suurekaustalises raamatuis, vaid peab otsast pooleks murdma ja lõpposa teise ritta paigutama. Ei oleks ime, kui ühel päeval üks neist luuletajaist kirjutaks nii pikad värsid, mis terve lehekülje ära täidavad ja millega teisel leheküljel sama pikk värss riimib!

Et nad nii pikki värssse kirjutavad (7- kunni 14-jalgseid), siis pole miski ime, et neil raske on ühtlasest pikkusest kinni hoida (sest et nii pikas värsis jalgade arvu ilma lugemata enam ei taju), vaid värss kogemata juhtub kord lühemaks, kord pikemaks. Isegi 6-jalgne värss näib neile liig pikk olevat, sest selleski eksivad nad tihti üle piiri. Värsside pikkuses peitub siis veel üks rütmi sümmeetria vigade põhjus.

Peale selle, et nad võivad kergesti saada vigade põhjuseks, on pikkadel värssidel ikkagi see peamine ja oluline ebakoht, et nad kindla rütmi muljet vähendavad ja tumestavad ja nendega kirjutet luuletus mõjub enamasti

riimit proosana, näit. just Underi ülemaltsiteerit värsid („A rebours 1“).

Peale selle vähendavad ja tumestavad nad ka riimi muljet, mis siis liig kaugelle kistakse, eriti veel ristriimid (s. o. üle värsi riimivad riimid).

See kõik teeb nii pikad, s. o. üle 6 jala pikad värsid luule-estetiilises mõttes vähe otstarbekohaseks ja need tuleks, kui mitte hoopis kõrvaldada tarvitusest, siis igatahes jätta vaid haruldaste, erandlikkude juhtumuste jaoks.

Selle puhul tähendetagu veel, et meie moodsad luuletajad arvavad endille teenuseks, et neil enamasti alati kõik värsid riimivad, kuna vanemal luuletajail 1-ne ja 3-as värss sagedasti olid riimita. Aga riimid 8-jalgiste värsside otsas on seesama, mis 4-jalgistel riimid iga värsi tagant. Järelikult on moodsate riimirikkus sagedasti illusoorne. Veel pikemais värssides muidugi veelgi väheneb riimimise teenus.

Miks aga on meie moodsail luuletajail niisugused pikemad ja ülipikad värsid harilikuks nähtuseks, kuna lühemaid, näit. 4-jalgseist värssidest koosseisvaid luuletusi nende kogudest vähe leida? Peale iseäratsemise, õigem iseäratsemise järeletegemise tungi on siin tegemist veel ühe teise veel vähem auväärt põhjusega: pikkade värssidega on kergem luuletada. See on kergem kunst. Sest pikemas värsis on kergem mingit mõtet avaldada ja teiseks kergem ka riimi leida kui lühemas. Mida lühemad värsid, seda raskem neid kirjutada. Ent meie vanemad luuletajad (Jannsen, Kreutzwald, Koidula, Kuhlbars, Weske, Bergmann, Jakob Tamm, Jakob Liiv, Anna Haava) tarvitasid kõik lühemaid värssse; harva on nad läind isegi lubatava kuue värsijalgade arvuni. Järelikult meie vanemad luuletajad tarvitasid harilikult raskemat vormi kui praegused nooremad, kes oma ülesannet värsside pikaks venitamise ja värsivigade tegemisega tunduvalt hõlbutavad.

Kes meil esimestena hakkasid pikkadesse värssidesse kalduma, olid Enno ja Ridala. Viimase esimeses kogus juba leidub 7-jalgseid värssse („helkiva päikese all, ja harguvad ja laotuvad“). Ta teises kogus „Kauged rannad“ on juba ka 8-jalgseid, nimelt luuletuses „Nägemus“ (lk. 81). Siiski on nad Ridalal ikkagi ainult erandlikud, haruldased ja, mis teenuslik, õiged.

Suitsi esimestes kogudes („Elu tuli“ ja „Tuulemaa“) veel ei leidu pikemaid kui 6-jalgseid, küll aga juba „Ohvrisuitsus“. Temagi ei ole võind säästuda oma tribuuti maksmast sellele kirjandusliku riidemoe hulluselle.

Põhjusiks, miks nii pikki värssse kirjutetakse, nimetin iseäratsemise tungi ja ülesande hõlpsaks tegemise püüdu. Nende mõlemi põhjuste kõrval aga näib olevat veel kolmas, mis on vahest kõige tähtsam ja olulisem: väär arusaamine rütmi olemusest, puudulik rütmitunne. Jah, tekib mulje, ilmub kahtlus, et rütm, see rõhuliste ja rõhuta silpide reeglipärane vaheldumine, meie moodsaile luuletajaile on vaid midagi mõistuspärast, abstrakti, mida nad emotsionaalselt ei tunne, ei kuulata, vaid mis nad pigemini ainult teoreetiliselt teavad olevaks. See on mingisugune rütmi värvipimedus. Niisugused luuletajad ei maitse rütmi oma tundmusega, sest kui nad seda teeksid, siis nad märkaksid kohe, et niisugused ülipikad värssid ei ole rütmi ilu mõttes otstarbekohased, ja neile ei meeldiks ka mitte nende omad liig pikad värssid, ja siis tung paremini rütmi maitsta paneks neid ka teisiti luuletama. Nüüd aga näib neile olevat küllalt teadmisest, et nende värssidel on mingisugune pikkus, mis harilikult ühele reale ära mahub, sest et kord uus ja komme on värssse uue reaga algades üksteise alla kirjutada.

Seda arvamist näib kinnitavat veel üks teine nähtus nende rütmi alalt. Nimelt see, et nende luuletusis juhtub, et rütmitakt küllalt selge ei ole: ei ole igakord kohe selgesti tunduval ja tajutaval värsirõhkude kohad ja arv. Näit. järgmine Underi värss (kogus „Sinine puri“, luuletuses „Päev“, lk. 12):

Ehk võilillevartest kui põimin nell kee ümber kaela.

Siin ei tea kindlasti, kas „Ehk“ on rõhuline või mitte. See oleks tähtis teada, sest selle järele kujuneb eripikkune ja erirütmiline värss.

Ehk või lil-le-vartest kui põimin neil kee ümber kaela

— ˘ | — ˘ | — ˘ ˘ | — ˘ | — ˘ | — ˘ | — ˘ (7)
 ˘ | — ˘ ˘ | — ˘ ˘ | — ˘ ˘ | — ˘ ˘ | — ˘ (5)

Sama luuletuse eelmised värssid ei anna ka mitte hästi otsust, sest mõnedes neist on värssi alustav ühesilbiline sõna värsirõhuline, mõnedes jälle rõhuta. Ka värsijalgade arvu kohta ei anna nad selgust, sest mõned on nelja-, mõned viie-, kolmandad 6-jalgsed. Siin näeme nüüd amorfse, kindlarütmituma värsi needust luuletuses. Luuletaja poolt tahet (kui seda üldse on tahet) rütmitakti tajumist segab ka see asjaolu, et samas värssis lastakse reeglikorramalt trohhäused (— ˘) ja daktülid (— ˘ ˘) läbisegi esineda ja et mõned sõnad lasevad endid niihästi ühtedeks kui teisteks jaotada ja lugeda, nagu seda näha äsja tsiteerit Underi värssis.

Muidu on ju küll lubatav niisugust segirütmi tarvita-
tada, kus iga värss võib fakultatiivselt trohhäus või daktül
olla (näit. Suitsi „Valge käsi“), ehk küll sellega värsi
tegemine endalle tunduvalt kergemaks tehakse. Kuid siis
peab juba esimestest ridadest peale värsipikkuse (värsi-
rõhkude arvu) tunne nii kindlana ja valestimõistmatuna
antama, et lugejal kogu luuletuse jooksul ühtki rütmide
segadust ega äravahetamise kalduvust ei võiks tulla. Nii
pikkades värssides, nagu neid modernistid nii eelistavalt
tarvitavad, ei ole seesugune segirütm mitte soovitatav, sest et
värsipikkuse tõttu värsijalgade arvu tunne segastub. Kohane
on segirütm ainult lühemais, 4- ja 3-jalgseis värssides,
nagu seda ongi tarvitand meie vanemad luuletajad, näit.
Sööt luuletuses „Metsateel“ („Ma kõnnin hilisel õhtul“),
Anna Haava „Mu süda usub õnne“ ja ka Suits ülalmainit
„Valges käes“.

Daktülite tajumist raskendab vahel ka see, kui mõle-
mad rõhutunud silbid moodustetakse pikasilbilisest, koguni
kolmandavärtelisest sõnast või kummaski on tüse ja jändrik
ühesilbiline sõna, näit. Underil („Öö“, kogust „Sinine puri“
lk. 16):

Kosena kuu uhkab õue ja aia.

— —
Öhk raske meest, ning kleepivad vaigud

(samal lk. 13)

Süda mul magususpaisul kui täiskorjund karg

(samal lk. 14).

Üldse teevad niisugused pikasilbilised sõnad daktüli
raskepäraseks ja vahel koguni kohmakaks.

Kõige loomulikum ja kõige kergemini tajutav on
daktül, kui ta rõhutunud silbid on moodustet lühisilbilisist
sõnust, näit. „elada“ (— ◡ ◡), samuti „metsade, järvede,
taevaste“ jne. Ma ei taha sellega öelda, et siin pikasilbi-
lisi sõnu üldse ei tohiks tarvitada — mõnes kohas võivad
need just kohased olla teatava mulje või efekti saavuta-
miseks — tahtsin ainult tähelepanu juhtida selle hädaohu
ja ebakoha — raskepärasuse ja raskesti-tajutavuse — peale,
mis nad teatavail korral võivad tekitada.

Mõnikord tuleb tahet värsipikkus ainult siis välja,
kui mõneks värsijalaks lugeda 4 silpi (— ◡ ◡ ◡), s. o. üks
rõhuline ja kolm rõhutumat. Võtame näituseks järgmised
Underi värsid („Õhtu“, kogust „Sinine puri“ lk. 14):

Lehti¹⁾ kobaraisse vajutab kuu
himura vabarnapúnase súu.

Kui esimest neist kahest värsist hakata lugema, siis tuleb loomulikult:

Léh-ti kó-ba-ráis-se vá-ju-tab kúu
(5 jalga)

Et aga järgmine värss on 4-jalgne ja iga täisjalg on 3-silbiline (s. o. daktül — 0 0), siis peaks seda ka eelmine olema, sest nad tunduvad sümmeetrilisiks mõelduina. Ent neli jalga saame ainult siis, kui sõna „kobaraisse“ loeme üheks värsijalaks, mil on 3 rõhuta silpi (— 0 0 0), ja siis tuleks rütm:

Lehti kobaraisse vajutab kuu
— 0 — 0 0 0 0 — 0 — 0 —

Kas aga on lubatav tarvitada 4-silbilist jalga 3-silbilise asemel? Ja teiseks, kas on 4-silbilised üldse head?

Esimesele küsimusele vastaksin kindlasti eitavalt: harilikus, normaalses värsiehituses, eriti tõsisemat stiili, ei võiks mingisugusena erandina lubada 4-silbilise jala juhuslikku tarvitamist 3-silbilise või koguni 2-silbilise asemel. Kes seda teeb, teeb rütmis jämeda lohakusvea. Sest esiteks, nagu Underi näitusest nägime, tekitab see, sest et juhuslik, värsirütmil lugemises segadust: 4-silbiline jalg võiakse kaheks 2-silbiliseks lugeda, sest mis on 4-silbiline värsijalg? Õigupoolest muud midagi kui kaks 2-silbilist järgemööda, millest esimese rõhk on nii tugev, et teise rõhuline silp selle kõrval rõhutumana tundub.

Pealegi kõlab — 0 0 0 vähe suursugusena: oma rõhuta silpide reaga teeb ta lohiseva või nobedasti rabiseva mulje. Ta kõlbab pigem lõbusate, kergete, eriti kergatslikkude meeleolude, aga ka jõhkruse või koomika kujutamiseks, tõsisemas stiilis aga ei ole ta kohane, seal mõjub koguni labastavalt. Eriti võiks seda kasutada koomilises luules; selles võiks siis kas või 5-silbilisigi (— 0 0 0 0 0) tarvitada. Ja kui neid tarvitada, siis mitte juhuslikult, peidetult, vaid selgesti väljakõlavalt ja kavakindlasti, et lugeja kohe märkaks, et seesugust ongi tahet kirjutada.

Niisuguses õhtumeeleolu pilti maalivas luuletuses aga kui Underil, ja veel juhuslikult, mõjub see eksitavana ebakõlana ja — veana. Ja seda viga on Underil veel mujalgi, ja on seda teind ka mõned meie muud modernistlikud luuletajad:

1) „Lehti“ on siin lühem mitmuse genetiiv (pro pikem „lehtede“).

Hurmelisiks pisaraiks, mis rasked kanda.

Under, Sinine puri lk. 16.

Ümber hõljumas aroomide jooned.

Semper, Jäljed liival lk. 17.

Põlevate silmi ja kuumava ihuga.

Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 9.

Meie vanemad luuletajad ei tarvitand neljasilbilisi värsjalgu (—○○○○), nende luuletöödangust ei leia ka —○○○○ vigu. Esimene või üks esimestest, kes Eestis hakkas neljasilbilisi värsjalgu tarvitama, koguni kuri-tarvitama, on Suits. Ta esimese kogu („Elutuli“) esimese luuletuse („Elu tuli“) esimese värssi esimene värsjalg on kohe —○○○○, ja —○○○○ esineb ka muidu sagedana kogu ses luuletuses:

Elu tuli helgib kui sinitaeva päikene,
elu tuli sähvab kui pilvedest äikene,
sätendab välkudes hämaramas öösgi,
valgustab mõtetes, tulistab töösgi —
ja kaduvikusse kustub.

Või: —○○○○(?)
—○○○○(?)

Selles luuletuses on —○○○○ küll igakord selgesti väljatunduv ega eksita ühtegi teise lugemisviisi. Ainult on —○○○○ siingi juhuslik. Tehniliselt õigem ja peenem ja ilusam oleks, kui —○○○○ oleks ikka ainult teatavais värsjalgades. Üldse aga ei ole see luuletus miski kindla-vormiline, vaid ebareeglikordiste stroofidega.

4-silbilisi värsjalgu (—○○○○) hakkas Suits tarvitama nähtavasti Eino Leino mõjul, nagu ta oma esimeses luules muiski suhteis on selle soome luuletaja mõju all. Eino Leino on omakorda selle —○○○○ omandand arvatavasti soome uueaegsest rahvalaulust, mille laadi ta mõnes luu-letuses jäljendand¹⁾.

—○○○○ värsjalgu leidub üldse rohkesti Suitsi esi-meses kogus („Elu tuli“) ja need vist moodustavadki selle,

1) Näituses (ta kogust „Runokirja“, lk. 72):

Yksi tuli sieltä ja toinen tuli täältä,
idästä, lännestä, pohjan päältä.

mis Suitsi luuletustes omal ajal tundus uuena ja iseloomulisena, tahaks peaaegu ütelda suitsilisena rütmina, nii näituseks luuletustes „Nooruse aeg“ ja „Needmine“.

Ka ta pärastistes kogudes leidub — u u u, näit. luuletustes „Vanad noored“ (Tuulemaa lk. 29), „Jumalad ja rumalad“ (samas lk. 37), „Maikellukesed“ (samas lk. 19), „Tuulispää“ (Ohvrisuits lk. 44). Luuletuse „Valge käsi“ muudet redaktsioonis (Ohvrisuits lk. 69) on ta ühes kohas endise — u u asemele — u u u parandand:

Karastuseks jälle kargeid mõtteid.

Ometi peame Suitsilgi kõik niisugused — u u u (peale mõnede erandite) vigadeks mõistma, sest et nad juhuslikud on ja rütmi segastavad. Et — u u u tõesti rütmi segaseks ja raskesti tajutavaks teeb, näitab kõige iseloomulisemalt Suitsi „Maikellukesed“ (Tuulemaa lk. 19 ja Ohvrisuits lk. 53). Selle esimest salmi esimest korda lugedes arvab ses olevat järgmise rütmi, nagu see ongi loomulik:

Mu tuba on küllastatud lõhnadega
 u | — u u | — u | — u | — u (5 alga)
 maikellukestest tillukestest.
 — | — | — | — | — | — | — | — | — (4 jalga)
 Mu süda on troostide kõhnadega
 — | — | — | — | — | — | — | — | — (4 jalga)
 tulnud närtsimistest sügisestest
 — u | — u | — u | — u | — u (5 jalga)

Niiviisi aga, nagu näha, puudub salmil nõutav sümmeetria: esimene ja kolmas värss peaksid olema ühepikkused ja samuti teine ja neljas, aga nad ei ole seda. Mõtled, et see ongi värsside arvult ebareeglipärane, aga kolmat salmi lugedes märkad, et esimene ja kolmas värss on mõeldud 4-jalgseks, järelikult peavad seda olema ka vastavad värssid esimeses salmis; see aga on võimalik vaid siis, kui esimeses värssis 4-silbiline sõna „küllastatud“ lugeda üheks värssijalaks:

Mu tuba on küllastatud lõhnadega.
 u | — u u | — u u | — u u | — u u (4 jalga)

Kuid mis rütmi ilu maitsmist saab luuletusest, kus sa tarvitet värsirõhkude süsteemi kui peitepilti pead otsima.

Tõsist stiili kindlavormilises luuletuses on viga ka see, kui ühe rõhuta esisilbi (eeltakti) asemel tarvitetakse fakultatiivselt kaks või kui värssid algavad ilma kindla süsteemita kord rõhulise, kord rõhuta silbiga. Sedagi liiki vigu leidub meie uuemas luules küllalt, näit. Underi luuletuses „Päev“ (Sinine puri lk. 11) ja Suitsi „Maipüha“ (Ohvrisuits

lk. 101) ja „Varased võitlused“ (samas lk. 64), kus mõnede stroofide lühem esimene värss algab rõhutuma silbiga :

Peaks ära siit viima

teistel jälle rõhulisega :

Capri ja Garda

nii et ei ole õiget vastavust. Ometi tuleks selle vastavuse eest hoolitseda tõsist stiili kindlavormilises luules. Ainult v e m m a l v ä r s i l i s i s ¹⁾ salmikuis on seesugune ebavastavus sallitav. Tõsist stiili ja peenelt kindlavormilises luuletuses aga algagu vastavad värsid ikka samataolise silbiga rõhu suhtes. Selle puhul tähendetagu ka, et seda laadi luules peab valitsema täieline vastavus üksikute stroofide vahel. Iga järgmine stroof olgu eelmisele värsside arvu, pikkuse, rütmi ja riimisüsteemi suhtes täieline teisek, nii et nad, ühe saksa värsiteoreetiku ütlust mööda, teineteist täpp-täpilt katavad kui kaks ühesugust geomeetrilist figuuri ²⁾. Selles sümmeetrias — me ei või väside seda kordamast ja toonitamast — peitubki suur osa luuletuse vormilist ilu — mis ka sisulist ilu tõstab ja värvib — ja sellest saadavat naudingut. ³⁾

Et meie modernistlikud luuletajad selles rütmi reegli-pärasuses ei püsi, selle õigustet nõuete vastu eksides, s. o.

1) Sõna „vemmalvärss“ tarvitatakse meil enamasti stiililis-sisulises mõttes ja tähendetakse sellega lahest, ilutut, luuleta stiili ja sisu; tehnilises mõttes aga tähendab „vemmalvärss“ niisugust korrutat värssi, kus peaasi riim (harilikult kõrvuriim), kuna värsijalgade arv ebamäärane, vankuv ja ühte värsijalga loetakse ebamäärane hulk silpe. Ses viimases tähenduses tarvitame seda sõna siin ja selles mõttes on nii mõnedki meie modernistide luuletused vemmalvärsilised.

2) Kui stroofid erisugused, siis peab ka ses erisugususes valitsema oma sümmeetria, s. o. et näit. I, III, V jne. stroof oleksid sama tüüpi, II, IV, VI jälle sama teist tüüpi; nii on näit. Schilleri „Würde der Frauen“.

3) Selle puhul tähendetagu, et Romaani rahvaste (itaallaste, prantslaste) juures värsitehnika on arenend kindla, täpisealt sümmeetrilise vormi sihis. Seal peetakse seda endast mõistetavaks, et värssidel ei oleks ülearuseid või puuduvaid silpe ja et stroofid oleksid sümmeetrilised värsipikkuse ja riimide suhtes. Ei tule küsimussegi, et ses vigu tehtaks. See nähtavasti tuleb sellest, et Romaani rahvaste iseloomule ja vaimulaadile on omane rõhku panna välisele vormile, selle plastilisusele, selguselle ja ilule. Germaani rahvail (inglasil, sakslasil) on see vormi-instinkt ja tunne nõrgem, seepärast ei taotele nad nii täpisealt vormi korrektust, vaid lepidvad mõnikord ka ebasümmeetria ning väikese amorfiagagi. Peaasi neile on mõte, sisu.

Selle konstateerimisega kõrvu säetud, tundub paradoksaalsena, et vabavärsism põhimõttelisena ja tahtlikuna esile tõusis just Prantsusmaal. Kuid sel on omad arusaadavad põhjused, mis sugugi ümber ei lükka

kirjutades korratuma, ebamäärase või raskepärase, konarliku rütmiga värse ja ebasümmeetrilisi stroofe — see kõik tõendab, et nad rütmist ei hooli, et see on neile ükskõikne. Ja nad ei hooli sest sellepärast, et nad nähtavasti selle reaalist ilu ei oska, ei tea tähele panna ega maitsta. See võime on neil tumestet ja funktsioneerimast takistet selle kirjandusliku riidemoe läbi, mille valitsuse ajal nende maitse kujunemine ja luuletamistegevus on sündind. Ilmuks ülemaailmaliselt teine vool, mis tõsise, täpise rütmiga ja selle ilu kasutamise järele ausse tõstaks, siis Under, Semper, Visnapuu ja muud saaksid kohe selle tarvilisusest aru ja püüaksid seda oma tooteis teostada.

Ja paradoksaalne vastolu: kuna nad ühelt poolt sageli ignoreerivad nii elementaarseid ja reaalseid rütmika nõudeid, nad siiski teiselt poolt ajavad taga mõnesuguseid ülikeerulisusi, peenutsemisi ja iseäratsemisi. Eriti on seda teind Semper ja Visnapuu. Kuid kahjuks see, mis neile paistab olevat nii vormipeen ja nii „inspireerit kõige kaugemale minevast musikaalsest ja arhitektoonilisest printsipist“, on õigupoolest vähe-otstarbekohane. See on peaaegu tühi töö ja kasutu mäng. Sest kõik need rütmiga iseärasused ei avaldagi seda mõju, mis luuletaja vahest arvab nendega saavutavat, sel põhjusel, et need enamasti liig õhukesed, pisitillukesed, vähe olulised, vähe tunduvad, selleks et tekitada tõelist rütmilist naudingut. Lugeja lihtsalt ei taju ega märkagi neid. Ja kuigi ta neist teadlikuks saab, ei tunne ometigi neist suuremat naudingut ühtigi. Seda võib

eelmist väidet: 1) prantsuse traditsionaalne värsiehitus on tõesti liig pedantlik-vormiline ja osalt äraigand, põhjenedes hääldamises, mis valitses kolmesaja aasta eest; see loomulikult provotseerib reformeerimistungi; 2) Pariis oli tol ajal kirjanduslike ja kunsti voolude ning maitsete hälliks, ega siis ime, et põhimõtteline vabavärsism seal algateti; 3) pealegi selle algatajad ja tähtsamad tarvitajad olid enamasti mitte-prantslased: belglased, ameeriklased või juudid; nii on selle esimehe teoreetik Gustave Kahn juut, Viellé-Griffin ameeriklane, Merrill ameeriklane, René Ghil belglane, Verhaeren belglane, Moréas greeklane, Mikhael Ephraïm juut jne., peale selle oli Mallarmé ingliskeele ja kirjanduse mõju all (ta oli ingliskeele õpetaja). Mitmed eht prantslased nooruse tuhinas ja uuduse õhinas lasid end ka kaasa kiskuda, kuid — tähelepanek — üks kuulsaim neist, Henri de Regnier, läks pärast traditsionaalse värsi juure tagasi.

Meie modernistid Noor-Eestist saadik arvavad, et nad on vabanend ja puhastund Germaani mõjust ja arendend Romaani vormikultuse ja artistismi hea mõju all. Milline enesepettus! Romaani mõju on neil tähtsusetu väike, silmapaistev aga Germaani-Slaavi mõju. Õppigu nad enne vähemalt prantsuskeel korralikult ära ja lugegu rohkesti prantsuse kirjandust originaalis, siis alles tulgu prantsuse mõjust rääkima.

sest leida ainult luuletaja ise, ja temalegi on see vahest küll enam teadmise lõbu, et tema on neid tema arvates nii huvitavaid ja uut moodi peenusi ja luuletusis tarvitand.

Üks niisuguseist otstarbetumaist iseäratsemistest rütmika alal on sõnarõhu muutmine, mida senni alles ainult Visnapuu on tarvitand, näit.:

kõik käriseb, paljasten tiirasust ja himu,

Hõbedased kuljused lk. 20.

Äärmisel korral võiks vahest mingi erandlikkusena mõeldav olla ainult värsi alguses, et hõlbutada jambilise alguse saamist. Seks otstarbeks on seda ka soomekeeles tarvitet, kus vähe ühesilbilisi sõnu, kuigi uuem luule kat-sub ilma selle abinõuta läbi saada. Ka meie vanemas luules olen seda harva juhtunud leidma. Sõna keskel seda lubada — oleks täbar, pealegi sel ei oleks mingit olulist otstarvet — peale iseäratsemise. Meie kunstluule põhjeneb ju just sõnarõhkudes. Nende juhusliku ja omavolilise, meelevaldse muutmisega aga puruneks see rütmiline alus. Sest kus oleks siin piir? Pealegi see, et sõnad oma harilikult rõhuga annavad kindla reeglikordse takti, sessap see luuletuse rütmilise ilu ja nauding ja kunst ongi. Lubada värsirõhku paigutada mis tahes silbile, on selle ilumulje kaotamine ja luuletamiskunsti kergeks tegemine. Ent mis kerge (s. o. kõigile kättesaadavam), on kunstiliselt vähem ilus.

Või kui rõhu paigastniihutamine kellegile nii väga meeldib, siis see tarvitagu rahvalaulu värsiehitust. Seal peabki värsirõhk sagedasti langema sõna teisele, muidu rõhutumale silbile, nagu seda tuleb siis ka hääldada skandeerivas lugemisviisis.

Aga, küsitakse vist: miks siis rahvalaulus on võimalik rõhu muutmine? Seal on see iseasi: seal ei ole see juhuslik ega meelevaldne, vaid kindlate reeglite järele kindlaks määrat, kus ta olema peab ja olla ei tohi. Nimelt ripub see sõna esimesest silbist: on see pikk (II või III välde), siis peab värsirõhk sellele langema, näit. „metsade“; on see lühike, siis ei tohi värsirõhk sel olla, vaid sõna tuleb nii paigutada, et värsirõhk satub ta teisele silbile, näit. „merele“¹⁾. Kas mõtleb Visnapuu ka kunstluules rõhu-

1) Värsi alguses, s. o. esimeses värsijalas võib värsirõhk olla ka lühikesel esimesel silbil ja pikk esimene silp olla rõhuta kohas: „kurväd“. Värsi keskel aga oleks see viga; seal tohib olla ainult „tule“ ja „kúrvad“. — Rahvalaulu värsireeglite üle vaata pikemalt Joh. Aaviku „Valik rahvalaule“ lk. 159—178.

muutmist tarvitada niisamasuguste kindlate reeglite järele kui rahvalauluvärsis? Kui mitte, kui see ainult juhulik on, ei ole sel mõtet; see oleks koguni kahjulik värsiestetika mõttes.

A propos rahvalauluvärss. Seda on mõned uuemad luuletajad tarvitand, nimelt Visnapuu, Suits, kõige rohkem aga Ridala, kes ses on kirjutand terve poeemi („Merineitsit“). Kuid ükski neist ei ole seda osand täitsa õigesti tarvitada; mõlemi ülevalformuleerit reegli vastu leidub vigu. Lühike esimene sõnasilp väärasti värsirõhulises kohas:

Pangem vä rav väätidesse,	
	Suits, Ohvrisuits lk. 116.
Ranna sõ mera sõreda	
	Ridala, Merineitsit lk. 58.
Surnuk sõ nade surise,	
	Visnapuu, Hõbedased kuljused lk. 7.

Pikk esimene sõnasilp väärasti värsirõhutumas kohas:

Hooned küll vähe upäkil	
	Suits, Ohvrisuits lk. 116.
hoiame üks teist hüvasti	
	samas lk. 118.
merised tähed lillakad	
	Ridala, Merineitsit lk. 51.
Jo tulekse, jo tunnukse	
	samas lk. 51.
Käänis silmäd vee seljälle	
	samas lk. 5.

Niisuguste vigade tegemine tuleb arvatavasti ka sellest, et asjaomased ei loe rahvalauluvärsse skandeerides. Kui skandeerides lugeda, siis on raske mainit reeglite vastu eksida, sest iga eksitus oleks kuuldav ja tunduv.

Millal tuleb aeg, kus meil rahvalauluvärssi õpitakse kunstluules veata tarvitama?

Kõiki niisuguseid vigu korda saates või tarbetumaid või koguni kahjulikke iseäratsemisi katsudes ei ole nad siiski teind seda, mis oleks võind, otse tulnud teha, kui oleks tahet Eesti prosoodia alal midagi uut ja peent leida: nimelt sihiteadlikult kasutada eestikeele vāldete eri prosoodilisi ja rütmilisi vārtusi, seega et teatavais vārsikohtades (jalgades) tarvitetaks nāituseks ainult I-vāltelisi sõnu või ainult II- või ainult III-vāltelisi või nende eri vāldete skeemikindlaid järgnemisi. Sel oleks igatahes reaalselt tunduvam mõju ja võiks kohane olla teatavate meeolude või muljete kujutamiseks ja teravamaks markeerimiseks. Sest oma kolme erisuguse pikkuse suhtes on eestikeelel niisugune prosoodia

mitmekesistamise ja nüansseerimise abinõu, mis omab vaevalt mõni teine keel Euroopas. Ja just sellest ei näi oldavat teadlik ja seda ei ole sihiteadlikult kasutat.

*

See oli rütm. Kuidas on meie modernistlikkude luuletajate juures lugu värsifikatsiooni teise tähtsa elemendi — riimiga?

Enne kui seda küsimust käsitleda, olgu mõned tarvilised eelmõisted riimi alal pretsiseerit ja seletet. Riimid on täied ehk puhtad, kui riimivate sõnade lõppsilpides (rõhust algades) kõik häälikud (peale silbi algkonsonandi) on samased (p-ind, h-ind, k-auge, r-auge); riimid on poolikud (ebatäielised, ebapuhtad), kui neis pole täit häälikute ühtlust, näit.: keda — häda, lisa — kesa, hirm — kirn¹). Täied riimid võib veel jagada kaheks liigiks: intensiivsed ehk küllased riimid ja kahvatumad (lahjad, vesised) riimid. Intensiivsed riimid on need, kus rohkem häälikuid (vokaale ja konsonante) on riimi moodustamas, näit. laev — vaev — kaev, nõrk — võrk, nõuda — jõuda ja üldse enamasti kõik mitmesilbilised riimid. Kahvatumad riimid sellevastu seisavad koos väheseist häälikuist, enamasti sõnade lõpudest, nagu: ma — sa, iluga — mängima, poegade — järele, uppunud — tapetud.

Tõsiasi on see, et suurem hulk vanemaid luuletajaid riimide puhtuse, intensiivsuse ja rohkuse peale rõhku ei pannud. Suurem hulk luuletusi kirjuteti ühesilbiliste ristriimidega, kusjuures õige kahvatute riimidega lepit, kuna rõhutumad (seega kahesilbilised) värsside lõpud hoopis riimita jäid. Nende luuletuste kõige harilikum ja sagedam skeem on järgmine:

(—) — — — 	×	(riimita)
(—) — — —	a	
(—) — — — 	×	(riimita)
(—) — — —	a	

Sellest lihtsamat ja kergemat skeemi võib vaevalt enam olla (välja arvat see võimalus, kui read pikemaks teha ja riim hoopis ära jätta). Ja selle skeemi järele on Sööt, Anna Haava, Lipp, Juhan Liiv ja muud suurema osa oma luuletusi kirjutand.

1) Niisuguseid riime nagu viimase (hirm — kirn), kus ainult vokaali ühtlus, konsonantides aga erisugusus, nimetatakse assonantsriimiks või lihtsalt assonantsiks.

Noorem luuletajatepõlv Noor-Eestist algades on oma luuletöis teostand suurema riimide rohkuse ja puhtuse ja ka taotelnud riimide intensiivsust. See on eitamata nende teenuslik külg. See tuli sellest, et vool, mille „tähe“ all nende luuletajate toodang sündis, suure tähtsuse omistas vormile. See vormikultus harunes küll kaheks vastupidiseks sihiks: ühelt poolt rütmi ja riimi täpipealse korrektsuse kättepüüdmiseks, teiselt poolt tahtlikuks vormi lodevuseks, korratuseks, „vabaks värsiks“. Mõne juures võivad mõlemad vastakad sihid kõrvuti oletseada: kirjutetakse korrekte ja vormipeeni luuletusi, aga seejuures ka vabavärsilisi ja amorfseid. Niisugusel korral ebateenuslik külg vähendab teenuslikku. See on muude seas eriti Semperi seisukord. Kes meil aga värsifikatsiooni kindlavormilisuses ja täpipealsuses on püsind, see on Ridala. Kahju, et tema eeskuju pole mõjuvam olnud.

Muide aga ei ole Noor-Eesti ja Siuru luuletajate riimimise teenus sellest hoolimata mitte nii suur, kui seda publik, arvustajad ja vahest nad ise arvavad. Seda on vähendamas mitu asjaolu. Üldse neil on palju kergem riimida kui endisil luuletajail. Ja kergem on see neile järgmisil põhjusil:

- 1) uuendet ja rikastund keele tõttu, mis pakub rohkem riimsõnu ja ka riimlõppe ja üldse teeb keele luuletamiseks paindavamaks, abinõurikkamaks;

- 2) modernistlikud luuletajad tarvitavad pikki ridu, mis ka riimi leidmist ja tarvitamist oma jagu kergendab;

- 3) nad lubavad endille rütmi vigu ja amorfia, mis jällegi riimimist hõlbustab;

- 4) nad lubavad endille ka mõtte amorfia ja segasust (millest allpool), ja segases vees on riimegi kergem püüda;

- 5) nad tarvitavad liig kauged riime.

Neist vaadelgem siin eraldi teist ja viiet põhjust.

Et pikad read (värsid) riimimise kergemaks teevad, on ju arusaadav: pikemas reas on võimalik pikem lause ja pikemas lauses võib ju ikka kuidagi niisuguse mõtte sõnastada, mis, olles eelmise mõttega teatavas ühenduses, sobib sisaldama ka mõttekohase riimsõna. Palju raskem on lühikesse, paarirealisse lausesse niisugust riimsõnaga mõtet panna. Seepärast mida lühemad luuletusread, seda raskem riimida.

Meie modernistlikud luuletajad vaatavad põlglikult alla nende meie vanemate luuletajate luuletuste peale, kus ainult üle rea riimitakse, kuna nende vahel olevad read jäävad riimitumaks. Näituseks järgmine Anna Haava salm:

Järv läigib eha paistel
ja hiilgab nagu kuld —
ja järve taga metsas
on näha õitse tuld.

Kuid järgmised Semperi väärsid (luuletused „Notturmo“, kogust „Pierrot“ lk. 31) pole riimi suhtes sellest vähemasti virtuoslikumad, kuigi seal mõlemad read kõrvu riimivad:

Oota, rahu toovad tuuled, hällitavad sind,
leevenduvad meeled, tõuseb jälle lennuind.

Sest kui need järgmiselt trükkida:

Oota, rahu toovad tuuled,
hällitavad sind,
leevenduvad meeled, tõuseb
jälle lennuind,

siis neis on riim ainult rea tagant, samuti kui, vastupidi, Anna Haava salm saab kõrvuriimivaks, kui ta neli lühikest rida kaheks pikaks kirjutada:

Järv läigib eha paistel ja hiilgab nagu kuld —
ja järve taga metsas on näha õitse tuld.

Järjelikult pikkade, 6-, 7-, koguni 8- ja rohkem-jalgiste väärside riimimise virtuositeet on õigupoolest petlik ja meie modernide luuletajate riimitihedus seepärast sagedasti illusoorne.

Veel enam kui pikad read, hõlbutavad riimimist kauged riimid, mis pealegi muid palju olulisemaid ebakohti ühes toovad. Seepärast olgu siin ka kaugete riimide vastu protesti tõstet.

Riimid on kauged, kui nende vahel on enam kui kaks rida, näit.:

Iga lõhn viib meeled eksi.
Niidud naeratavad vastu pääsusiilmsi,
igalt sammult kohkub kaares üles liblikuid.
Ma ei puutu kedagi, ei ühtki lippe, kuid
siiski koovit märgib paa paa! hääda circonflexe'i.
Pooletl unes muinasjutt see, pooletl ilmsi.

Semper, Jäljed liival lk. 43.

Siin riimide eksi — circonflexe'i ja riimide silmsi — ilmsi vahel on kolm rida, pealegi veel pikad read (eelviimne on 7-jalgne väärs)!

Riimi mulje ja mõju ning ilutunne tekib ainult siis, kui lugeja (või kuulja) teise riimsõna juure jõudes veel mäletab eelmist riimsõna, s. o. kui eelmise riimsõna mulje veel nagu järelkajana kõrvus edesi heliseb. On aga järgnev riimsõna eelmisest liig kaugel, on selle vahel palju teisi

ja pealegi erisuguseid riime, siis, kui ükskord teise riimsõnani jõutakse, on eelmise riimsõna mälestus ja mulje tuhmund, kustund ja riimitunnet ning naudingut ei teki enam. Riim on siis saand mõjutumaks, otstarbetumaks, asjatumaks.

Seda pahem, kui niisuguste kaugete riimide juures veel pikad värssid on, siis kistakse riimid veel kaugemalle. Siis koguni kahe rea tagant olevad riimid on juba kauged; kui read poole lühemaks lahutada, oleksid riimid nelja rea tagant. Ent meie modernide luuletajate read on harilikult pikad: 7-jalgised pole neil haruldaseks nähtuseks. Ent 7-jalgiste (isegi 6-jalgiste) riimid kolme rea tagant on sama kui 4- ja 3-jalgiste värsside riimid kuue rea tagant!

Mitemodernistliku poeetika järele kirjutet luules tarvitatakse küll ka kolme rea läbi lahutat riime, kuid niisugusel korral on read lühemad, harilikult mitte üle 4 jala. Meie luuletajail aga tuleb seda ette pikemais värssides nelja rea tagant, näit.

Eel Paastu-Maarjat, pärast Vastla tuiskamisi
on Talihari. Vanarahva suu
sest päevast nõnda teab jutustada,
et murtakse sel päeval talve seljaluu,
ning läbi tuisu jälle naeratada
võib kuldne päike, kandes kuldseid lubamisi.

Visnapuu, Talihari lk. 13.

Miks kõik kui enne? Miks ei kõnni meie varjus?
Oo, miks ei lähe leinates kui läbi hauakambri, kuna
Suur surm meil järel jookseb poetes vere puna,
Kui elu langeb paremal ja vasel ja
Meil enam pole seda uhkus-käsi puud, kus meeleldi me nõjatakse,
Me oleme kui karl, keda maha jätnud karjus. —
Nii korraga mind silmis, veres, põlvis, hinges muljus
Suur kurbus ja — suur ülesehmatunud rõõm:
Ma ikka ripun elutorni küljes — kõlav kuljus!
Kui näeksin esimest kord oma olemise halja
— Kesk kollapäeva nurme — oska õite-vahutust!

Under, Verivalla lk. 17.

Ei elukartuse puhtnaiseliku hädä,
teekondade ja juhtumiste lehvitus
niil enam vasta purjes rehvitus
kui siis: meel ühe mitmusest veel rikkaks paisus,
kui tuuled risti puhunud ju teise kaisus.
Kõik suurendes ta silmis sa ehk suurdund,
häätegevusest väsind kui ei juurdund
roid rahutus mäel, orus ühiskonna mädä.

Suits, Ohvrisuits lk. 15.

Nii pikkadel värssidel nii kauged riimid on sama mis lühemal värssidel riimid 8 kunni 10 rea tagant, s. o. esimese salmi esimene värss riimiks teise salmi viimse

värsiga! Kui niisuguse riimi oleks kirjutand keegi vanem luuletaja, kuidas nooremad siis seda nüüd hukka mõistaksid!

Järelikult pikil värssidel olgu riimid võimalikult lähedal, mitte kaugemal kui üle rea, igatahes ei milgi juhtumusel üle kahe rea. Olgu tähendet, et prantsuse aleksandriinvärssidega (s. o. 6-jalgiste värssidega) jutustavas ja dramaatilises luules lubatavad on ainult kõrvutiriimid, järelikult isegi ristriime (ülerea-riime) mitte. Ainult sonetis, tertsiinides ja muus keerulisemais stroofivormides on pikavärsistel riimid võimalikud ka ühe, koguni kahe rea tagant.

Endast mõista, et kaugete riimide tarvitamine on kergem kui lähedate; see on järelikult kaldumine kergesse kunsti.

Kõigi nende vaatluste ja tähelepanekute tagajärjel tahtmata kujuneb sama kahtlus kui rütmi puhul: neil asjaomaseil luuletajail näib paiguti puuduvat nagu õige arusaamine riimi olemusest ja väärtusest. Nende luuletusi lugedes kujuneb sagedasti tunne, et riimigi on neile enam midagi abstraktist, ametlikku, mõistuspärasest kui tundelist, emotsionaalist. Seepärast pole neile tähtis riimi ilu ja tundeline mõju, vaid peaasi on neile vaid see, et riim kui värsifikatsiooni fakt neil olemas oleks, sest et kord on viisiks saand seda luuletustes tarvitada, muidu vahest ei peetaks luuletuseks. Seepärast on neile ka ükskõikne, kas riimid on kaugel või lähedal. Küllalt, kui nad aga olemas on. Nende riim pole mitte nii kõrvale, kui peasjalikult silmale. Sellega seletuvad kauged riimid nende luuletusis.

Ometi pole riim sugugi mitte paljas väline värsifikatsiooni nähtus ja atribuut. Sel on suur stiililis-meeleoluline mõju. Riim peab stiililis-sisulise külje mõju tõstma, seda särastama, iriseerima. Reegliäärane, sümmeetriline rütm on tekkind sellest, et see pidi ühte sattuma, ühtlane olema muusikalise viisi taktiga, millega seda lauldi, sest alguses olid tekst ja viis lahutamata ühenduses; luuletust ei loet, vaid ikka ainult lauldi. Ja nüüd, kus teda ka enam ei laulda, jääb rütm selleks, mis muusikalise viisi takti markeerib. Riim on see, mis luuletuse teksti kõlaliselt veel enam lähendab lauluviisile, sest riimid kujutavad ja markeerivad viisi osade lõppkäändeid, mis ju on kui mingisugused muusikalised riimid. Seetõttu sulavad sõnad, mille riimid viisi riimidele vastavad, viisiga paremini ühte kui ilma riimita tekst¹⁾. Kuid ka ilma viisita annavad

1) Kindla, sümmeetrilise rütmi ja riimidega luuletus on tarviline ainult ka sümmeetrilisele viisile, nagu seda on lihtsamad viisid. Kui

luuletuse sõnad omade viisi markeerivate riimide ja taktiga teatava määraneni viisi mulje ja joovastuse; sind nagu tõstataks maapinnast lahti ja heljud nagu tantsides viisi helidel edesi¹⁾. Luuletuse eriline ilu ja nauding on seega mingisugune muusika- ja tantsutundelle sarnane ekstaatiline tunne. Kes niiviisi pole luuletusi maitsnud, sel on luuletuste kui seot kõne ilu arusaamatu ja selle silmis pole neil ka mingit *raison d'être*'i.

Kuid, teisipidi, riimi ilu ja mõjuvus oleneb ka stiilist ja sisust. Küll rütmiliste ja riimivate, aga muidu mõtetumate üksteise otsa aet sõnade ja lausete järgnemised ei anna seda tunnet kui siis, kui sõnad moodustavad mõtteid sisaldavaid lauseid ja need mõtted on huvitavad ja ilusad. Ja riimi suur ilu ja mõju ja kunst on just see: mõtted järgnevad üksteisele loogiliselt, nagu üksteisest loomulikult välja kasvades; laused on loomulikud ja ladusad; üldse on tekst sisuliselt ja stiililiselt niisama selge ja sundimatu ja loogiliselt seot, kui oleks seda võidud proosas kirjutada; aga ometi värsid riimivad, just kui peaksid need riimid nende mõtete sõnastamises paratamata olema, nagu oleksid nad sinna iseenesest, otsimata tulnud. Tähendab, ei tohi olla sunnit, kistud riime. Ehk küll vahel just riim see on, mis luuletajas teatava mõtte sugereerib ja tekitab, peab lugejal alati olema tunne, et mõte mitte riimi pärast pole vahele kistud, vaid on eelmisest loogiliselt välja kasvand.

Ja kuigi riimi sisaldav ja vahest riimi läbi tekkind või riimi saamiseks võet mõte on õige kaugel eelmisest — mingi julge võrdlus, mingi ootamata kõrvutisääng —, siis just seeläbi ta joonistab, markeerib, tõstab eelmist seda intensiivsemalt ja on seega sisuliseltki kasulik, mõjuv. See ongi riimimise suur kunst ja selle üle peab hea

viis väga keeruline, ebamäärane rütmiga, siis pole ta tekstiks, ta librettoks ka kindlarütmilist ja riimit viisi vajagi, vaid selle asent võiks väga hästi täita ka proosa. Kui aga modernidki komponistid siiski aluseks võtavad ikka ainult riimit teksti, siis on see vaid vana traditsiooni tõttu, millest ei teata või ei juleta loobuda.

1) Nii olen luuletuse kui seot kõne olemuse formuleerind omas broshüüris „Eesti luule viletsused“, mida vahest tarbetu ei oleks siin tsiteerida (väikeste keeleliste muutustega): Luuletus — see on sõnadega tantsimine. See määratud taktis õõtsumine korduvate sümmeetriliste lõppkeerutustega annab selle isesuguse joovastusetunde, mida tantsijad väga hästi tunnevad. Siin sünnib imelik segitunne, milles mulle näib peaaegu peituvat luuletuste meeldivuse ja salmi põhjus: sisus kõneldakse kindlaist asjust, vahest õige tõsiseist, koguni nukraist, kuid samal ajal annab see taktis õõtsumine niisuguse tunde, et see kõik on mingisugune mäng, tants, mille ülesanne on niisugusena lõbu teha, Luuletaja nagu tantsiks oma kurbused ja rõõmud.

luuletaja virtuooslikult valitsema. Luuletaja peab riimi üle valitsema, mitte riim luuletaja üle. Alles siis, nii loogiliselt ja mõtteliselt seot sisuga ühenduses, saavad riimid oma mõjuvuse ja ilu. Siis tekib niisugune mulje, nagu oleksid niisuguses luuletuses riimid ise ilusamad, kõlavamad, ja mõned arvustajad kiidavadki siis neid. Kuid samad riimid igava sisu ja tuima, kuiva stiiliga luuletuses ei tunduks sugugi nii kõlavaina ja kauneina.

Seda riimi ilu — säravuse või sulavuse, magususe — tunnet on meie uusimas luules ikkagi vähe. Sünnib paiguti koguni riimi raskepärasuse, konaruse mulje. Selle põhjuseks on selle puudus või vastupidisus, mis, nagu äsja seleteti, ilusa riimi moodustab. See peitub tekstis. Nimelt ei ole nende luuletustekstis vahel seda ladusust ja loomulikkust, mis peab olema riimidest hoolimata, ei ka seda stiililis-sisulist ilu. Siis kujuneb mulje, et riim on sageli tülik, takistuseks ees, millest katsutakse kuidagi üle saada kui tülikast, aga paratamata asjast, raskusega, vaevaga komberdades. Ja et seda teha, s. o. riime kätte saada, selleks sagedasti kõik-sugu järske, sidetumaid üleminekuid, sobimata lisasõnu, kistud, ebakohaseid võrdlusi, ebakohaseid, kokkukuulumata, segaseid mõtteid, üldse ka mingi mõtteline ja sisuline ebamäärsus ja amorfism. Niisugusel korral tekib tundmus, et mitte luuletaja ei valitse riimi, vaid riim luuletaja üle.

Kõige rohkem niisuguseid kistud riime näib olevat Visnapuu luules.

Näitusi:

Võib süda üksi õnnes aadelda.
Oo, põhjamine armas valge neid,
Jasmiin ja loidap, ööpik, toome leid!
Kes sinuga, kes suudab ma a d e l d a !

Visnapuu, Amores lk. 15.

Sõna „leid“ tundub siin mõttetuna ja „maadelda“ neu kohta tarvitetuna on ebakohane, koomiline.

Päev maha käis teel kaaril
Kui kuldne kuul.
Ta järgi tuul
Veel lendles tiive (õigem: tiibe) p a a r i l
Maal, õitsval puul.

Visnapuu, Amores lk. 16.

„Tiibade paar“ ja veel piltlikult tuule kohta tarvitet tundub kistuna, et riimi saada. Samuti ka järgmises.

- Üks käsi pandud armukese kaela.
Täis taevas hõõgust, tähe hõbe t a e l a.

Visnapuu, Amores lk. 18.

Õnnetust toob iga läinud vilk,
Süta poeb, verre toeb kire karjuv kilk.
Visnapuu, Amores lk. 54.

„Kire karjuv kilk“ on koomiline.

Läksid, andsid vaikselt käe.
Halvas minek meelte väe.
Visnapuu, Amores lk. 37.

Sõna „väe“ pole mitte nii sisuliselt tarviline, vaid tundub ainult riimi pärast võet.

Sinu juuste udemetest pudenevad õhku.
Ajad taga liblikaid ja kardad kurja tõhku!
Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 36.

Kui vesilind sind otsin ikka üles
Su vaikusesse palvetaja,
Su mühinasse, vaigistaja
Ma tulen unistaja elu süles.
Visnapuu, Amores lk. 46.

„elu süles“ on banaalne ja ühtlasi kistud.

Ja enda vajunud, käed ümber põlvi
Ja suitsusinas tõestatud maa,
Nii kaua mehed võisid istuda,
Pää toetatud vastu tooli nõlvi.
Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 46.

Kaugele jätan siis ranna,
mis sondude keskele vajub,
Uisule vajutan kanna,
et nagu vaid õhku mul hajub.
Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 73.

Uus sõna „hajub“ siin mõttetu.

Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
tööd ainult omaks hõigaku.
Visnapuu, Talihari lk. 9

Sõna „hõigaku“, mis tunduvalt riimi saamiseks võetud, mõjub ka stiililiselt labasena.

Ja mingem alandusen, härdad, hellad,
kui jäänud taha kirikute kellad,
Õo üksindusse, hõbe tähti alla.
Visnapuu, Talihari lk. 24.

Kogu see mõte — kirikukellade tahajäämine — on riimi saamiseks kistud, sest see tuleb siis otsitult ja liig vähe ühenduses muuga.

Nii valus, valus meel, et tuleb venda tappa,
verd kuuma nõristada musta mulla kappi.
Visnapuu, Talihari, lk. 43.

Võrdlus „musta mulla kapp“ on veider ega seepärast sobi luuletuse muidu tõsiselle ainel.

Ex lib. univ. Tart.

Palju kistud ja mõttetumaid riime on eriti ta viimses kogus „Hõbedased kuljused“, mille mitmed salmid muud pole kui sõnade mulin — набор слов — riimide saamiseks, näit. üks:

On kõigest ette
end pillata,
end heita vette,
mis sillata.

Kuigi sest saab mõtte välja koorida, tundub see mõtegi („sillata vesi“) üleliia kistuna.

näen, jõgi tulvab kriiskadest (riim: piiskadest)
Amores lk. 51.

Et Visnapuu vastu mitte ülekohtune olla, siis öeldagu, et sarnaseid kistud riime võib siiski leida ka muilt luuletajailt, näit.

Käind nurme radu, joobnud üksinduse rõõmus:
ja rohepõllud kastet jõid kõik kasvu sõõmus
Reimann, Vaikus lk. 37.

miski sind keelas u m b.

kumbagi ei leidnud kumb.

Suits, Ohvrisuits lk. 162.

Riimi saamiseks moodustetakse mõnikord ka uusi sõnu, mille tähendus ebamääraseks jääb, või tarvitatakse mõnd olevat sõna moonutat kujul või ebaharilikus, tundmatumas tähenduses:

Leekiden, sõjan, valun k u p u m e (riim: upume)
Visnapuu, Talihari lk. 60.

Ma e n e s t a j a (riim: enesega)
Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 52.

Kas põimanguks on vili juba v a l k (riim: kalk)
Visnapuu, Talihari lk. 81.

ja ta rasvamõhe-naise lihavad jalgem õ r a d (riim: sõrad)
samas lk. 51.

Sõna „mõra“ tähendab ju „pragu, lõhkend kohta“, ses tähenduses pole tal aga viimaks tsiteerit lauses ühtki mõtet.

Samuti veel: hingedes ja vingedes (Visnapuu, Amores 68), videvik — pidevik (Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 71), imelik — pimelik (Visnapuu, Hõbed. kulj. lk. 13), valulik — palulik (samas lk. 13). Ka muudel:

Kui hinge a e r a t u s t,
varjulik,
huul suudlend naeratus

Suits, Ohvrisuits lk. 146.

Ju purskas nagu tunglaid, sambad taeva v õ n g u (riim: hõngu)

Reimann, Vaikus lk. 55.

Eriti armastetakse riimi saamiseks frekventatiive improviseerida: p u n g l e m i s i (riim: tunglemissi, Suits, Ohvrisuits lk. 86), samas (lk. 174): h õ i k l e n d (riim: põiklend); huvitav: samad riimsõnad ka Barbarusel: p õ i k l e d — h õ i k l e d (Fata-Morgana 45). Alle on kirjutand (Carmina barbata lk. 53): Mõte krabistaden hiirleb (riim: tiirleb) ja Kärner leiab sõnale 'kahtlema' riimi omamoodustet tahtlema (Ajalaulud lk. 18).

Et riimi saamiseks vahel ka keeleviga appi võetakse, seda nägime ülemal keelilise külje vaatluses, kus selleks küllalt näitusi anti ¹⁾.

Kuid huvitav: hoolimata kõigist neist hõlbutustest, mis endalle lubatakse riimi saamiseks, ei ometi alati jaksata kirjutada puhtaid riime, vaid vahel lepitakse ka pooliku riimiga või koguni riimsõnaga, mis arvatakse küll riim olevat, aga ometi seda ei ole. Seda viga teeb jälle Visnapuu kaunis sagedasti:

Ta võõrana sää! piduliste sa!lgun
End oli kaduvuse leinal annud.

Amores lk. 22.

Sõnad sa!lgun ja annud ei ole riim. Vahest on Visnapuu siin mõelnud mingisugust assonantsriimi, kus ainult vokaalid on vastavalt samad, kuna konsonandid võivad erisugused olla. See on põhimõtteline küsimus. Selle kohta tähendetagu järgmist. Assonantsriime tarviteti vanasti keskaja luules. Seal oli see arusaadav, sest et tol ajal luuletusi ainult lauldi, ja lauldes on vokaalid tähtsamad, sest et väljakõlavamad, kuna konsonandid seevastu siis nagu tuhmuvad. Lauldes seepärast võib sa!lgun — annud tunduda riimina. Iseasi on nüüdses luules, mida harilikult ilma viisita loetakse. Seal on, vastupidi, riimides konsonandid tähtsamad kui vokaalid. Konsonandid ongi need, mis peaaesjalikult riimi mulje moodustavad. Seepärast pigemini võivad vokaalid erisugused olla kui konsonandid, seega sa!lgun — v!lgun on enam riim (kuigi mitte puhas) kui sa!lgun — annud, mis viimane üldse pole riim. Ja riimid pole ka mitte järgmised Visnapuu „riimid“:

1) Siiski täienduseks tähendetagu veel, et soovitatav ei ole t õ m - b a n - liigiliste verbide oleviku vokaali välja jätta sõnavormi lühendamiseks: l õ i k v a d — p õ i k v a d (Reimann, Vaikus 33).

Midagi h a k a t a
sedagi j ä t k a t a

Höbedased kuljused lk. 33.

kui need on mõeldud kolmesilbilisteks riimideks.

Vaid kõnelen so'ga kui mehega mees.

Issand, naise olemi seen.

samas lk. 47.

Kui kahesilbilised riimid, siis on riimi mulje tekitamiseks tähtis ka teise silbi vokaali ja enamasti ka esimese silbi pikkuse ühtlus, ja mis neid nõudeid ei täida, on halvad, vigased riimid:

Neil magajail, kes uinund vaiki.

Armsad, kallid!

küll varsti ehtvad vere paiku

võidu märgid.

Samuti: nüüdne — süüdi (Visnapuu, Amores lk. 35), hinge — ringi (Visnapuu, Talihari lk. 35).

Ja öösel, kui vaikisid nurmepõõsad,

Su kätte sain kalda pääl,

Kui põlesid jaanituled

ja helises laulu hääl.

Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 59.

Samuti: nimes — ilmes (Visnapuu, Amores lk. 35), läte — mäe (Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 65).

Ja paratamata vastavus sellele, mis rütmi alal nägime: elementaarvigade kõrval peenutsemised ja iseäratsemised: harilikke riime ei jaksata iga kord õigesti kätte saada või ei hoolita nende puhtusest, aga selle kõrval aetakse taga kõiksugu riimikurioosumeid, eriskummalisi riime. Esimesena ja kõige rohkem on seda teind Semper:

Tunnen, järsku tõsi kõik, see tõsi kõik, et...

silmadesse süüvind silmad, valulõiked...

Jäljed liival lk. 15.

s. o. kaks sõna, millest teine tingimata ühesilbiline, moodustab riimi mingi ühtlaselle sõnale. Samas Semperi kogus („Jäljed liival“) olen veel märkind: metsis — et siis (lk. 17); akendet — pagend et (lk. 19); igatset sa — keset metsa (lk. 21); seks et — peksed (lk. 25); jäänud katteta — ootavad, et ta (lk. 26); vett ja — petja (lk. 40); paat ja — paatja (lk. 45).

Ka Underil paar korda: õued — nõuet (Verivalla lk. 34); vääned — näen et (Sin. puri lk. 16).

Viimast laadi Semperi riime — nimelt kui üks sõna on mingi kahe järgneva sõna homonüüm — on püüdnud siis ka Visnapuu tarvitada, et mitte Semperist maha jääda:

nagu peaksin minema surma ma.
Küll millega peaksin surma ma

(Käoorvik lk. 33).

Ja samas luuletuses on veel: üle maa — ülema, linna nii — linnani, surema — surema, ja samuti ka „Hõbedasis kuljuseis“ lk. 17, luuletuses „Melankoolne“.

Muidugi oma väike tehniline teenus niisuguseil riimikunsttükkel ju on. Kuid need pole mitte tähtsad ja olulised. Need jäävad ikkagi kunsttükkeideks. Luuletehnika virtuoos teeb neid ja veel imelikumaid veel, kui vaja. Mõni kord harva, muude seas võib ju niisuguseid riime ka esineda. Kuid neid tahtlikult taga ajada, nendega koketeerida, neid mõnes luuletuses kavakindlalt tarvitada — seda maksab ainult ka sellekohase sisuga ja meeoluga luuletuses, nimelt mänglevas, kerglikus, eriti humoristlikus, mitte aga tõsisel ja ülevas. Seal rikuks ta seda meeolu. Sest niisuguste riimide sage ja kavakindlalt tarvitamine ja nendega koketeerimine teeb ikka peaaegu natuke niisuguse mulje kui see muusikaline vigurimees, kel pole oluline oma mängu muusikalise küljega mõju avaldada, vaid peasjalikult sellega, et ta oma viiulit põlve või selja taga või pea peal mängib.

Kuid mitte üksi see pole tähtis, et värsiehitus — rütm, riimid, stroofi kujud — oleks õige, vaid et see oleks ka sisu kohane. Ka selle nõude suhtes ei ole asi alati laitmatu: tõsiselle sisule on mõnikord võetud liig kiire, kerge, mänglev rütm, või vastupidi: kergelle, mänglevale ainele antud liig tõsine, raskepärane vorm. Muu seas kahtlen ka, kas Underi „Sonettides“ on kõigile seal käsiteld aineile soneti vorm kohane. Sonetti ta kindlate riimide ja ettenähtud ridade arvuga — 14 rida — peetakse pigem kohaseks vaatlevalle ja reflekteerivalle ja, nagu Tuglas ütleb, targutavalle, filosoferivalle luulele. Underi iharat ja kirgkuumade alkoov-stseenide ning meeolude kujutamiseks oleks soodsam mingi vabam ja kergem ja vähem pedantlik vorm, mis võimaldaks spontaansemat ja värskemat hoogu ning juga. Soneti vorm aga valiti vist sellepärast, et teati see eriti peen ja raske ja aristokraatlik olevat ja et peen taheti olla ja tehnilise virtuositeediga hiilgada.

Lõpuks tehtagu veel see üldine märkus, et kui värsiline vorm ei tundu olevat kohane või kui selle teostamine, s. o. rütmi ja riimide tegemine, tundub raskena, vaevaga kättesaaduna, siis tekib vahel mulje, et see aine oleks mõnusam ja mõjuvam olevat proosakäsitluses. Hea sisu-

kohane ja osav värsivorm seevastu loob niisuguse tunde, et just seeläbi sisumõte võidab ja, vastupidi, kogu sõnastus kaotaks midagi omast ilust, meeolust, aroomist, kui värsivorm purustada ja proosaks ümber teha. Nii mõnigi luuletus meie uuemas luules aga annab niisuguse tunde, et selle autor oleks paremini teind, kui ta selle oleks proosas kirjutand.

Kokkuvõttes võib öelda, et meie uuemate luuletajate tehniline teenus on tublisti ülihinnat ja liialdet: mõnede väikeste peenutsemiste ja iseäratsemiste kõrval eksitakse sagedasti kõige elementaarsemate ja olulisemate värsiehituse nõuete ja reeglite vastu.

Kuidas aga siis kõigest sellest hoolimata on võind meie kirjandust lugeva publiku silmis neist kujuneda tehnilise osavuse kuulsus ja teenus? See seletub lihtsasti. Selle võimaldas arvustajate ja publiku väike asjatundmine värsitehnika asjus. Meil puuduvad luulekirjanduse arvustajad spetsialistid, kes ka tehnilist külge ja selle peenusi tunneksid ja arvustaksid. Sennised üldised arvustajad arvustavad ainult sisu ja stiili. Värsitehnikat nad ei puudutagi. Neil on siis ka need mõnesugused väiksed iseäratsemised ja kunsttükitemised riimi ja rütmi alal suureks värsitehniliseks osavusenäiteks ja selle järele nad kuulutavadki asjaomase luuletuse tehniliselt väärtuslikuks ja kergesti annavad luuletajalle tehnilise virtuoosi tunnistuse välja¹⁾. Järelikut peenutsemist ja kunsttükitemist peetakse heaks tehnikaks. Värsimõõdu puudusest nad ei räägigi, seepärast et nad neid ei näe ega oska tähele panna, või vabandavad „vabavärsismiga“, mille poolt nad muidugi on, et mitte olla moodvoolust maha jäänd ja vanameelsed. Mis aitavad aga peenutsemised ja vabavärsitemised, kui elementaarasjus eksitakse. Ja üldse ei hakka arvustaja, kes ise luuletaja ei ole, luuletusi sügavamalt ja põhjalikumalt

1) Nii R. Roht Visnapuu „Höbedaste kuljuste“ arvustuses (Päevaleht a. 1921, nr. 82), kus ta sisulise külje suhtes on eitaval seisukohal, ometi toonitab nende luuletuste tehnilist meisterlikkust. Samuti ka H. Raupsepp, kes koguni ütleb (Vaba Maa a. 1921, nr. 35): „Meie moodne lüürika on oma „massilises arenemises“ kolme viimase aasta jooksul jõudnud teatava artistilise täiuseni, vormi tehniliste võitludeni (minu harvend.), millest tal lähematel aastatel vaevalt on võimalik kõrgemat pakkuda.“ Kui meie modernistlikkude luuletajate sennine värsitehnika on H. Raudsepa meelest „artistiline täius“ ja ta arvab, et „lähemal aastail“ sellest kaugemale ei jõuta, siis ennustab meie vaimurikkam arvustaja eesti luulele küll halba lähemat tulevikku: see ei jõua omast värsitehnika lohakusest, lodevusest ja vigade tegemisest järelikut mitte nii pea välja.

arvustama. On ta aga ise luuletaja, siis on ta samasuguste luuletajate killast ja samade pahede ja nõrkustega, ja neid ta juba ei taha ega näegi paljastada.

Ja publik? See alles ei tea luuletehnikast ja värsi-ehituse reeglitest suurt mitte midagi. Veel enam kui arvustajad, laseb tema endalle kõiksugu väliste kunsttükistestega tehnilise osavuse ette tüssata. Olen kindel, et meie kirjanduslikugi publiku valdav enamik ei tea, mis vahe on trohhäuse ja jambi vahel. Sest koolides, kus ta oma hariduse saand, õpetetakse niisuguseid asju õige pealiskaudselt ja lodevasti. Sellele meie praeguselle kirjanduslikule publikule võib modernistlik poeet suurima südame- rahu ja hoolimattusega pakkuda tehniliselt kõige vigasemaid ja lohakamaid luuletusi; publik neid vigu ei näe. Tema ka, mis luuletehnikasse puutub, ei oska kümneni lugeda. Koguni vastupidi, ta peab kõike seda uueks tehniliseks peenuseks ja modernsuseks ja hakkab niisuguse luule ees tundma veel seda suuremat aukartust. See on muidugi ainult siis, kui luuletaja on kuidagi osand enda ümber teatava prestiiži luua. Siis ei julge arvustajadki tema luules niisuguseid nähtusi maha teha, sest nemadki, selle prestiiži mõju all olles, on kalduvad lohakust uueks peenuseks pidama. Üldse aga publik ei pane tähele ega maitse luuletuste tehnilist külge, eriti rütmi; talle on tähtis pea- aegu ainult stiililis-sisuline külg.

Seepärast enne ei parane meie luuletuste tehnika, kui arvustajate ja publiku sellekohane haridus ja arusaamine on tõusnud, nii et nad juba oskavad ses suhtes luuletajaile sõrmede peale vaadata. Siis luuletajad, kes tahavad tehnika meistrid olla ja seks ka peetud saada, on sunnit palju tõsisemalt ja hoopis teisiti töötama, endid pingutama, endid harjutama ja vaeva nägema, et oma luuletusile anda tõsine tehniline täielisus, korrektsus ja peenus. Kui kord tahate kirjutada seot kõnet, värsifitseerit kirjandust, siis alistuge ka selle nõudeile ja püüdke ses olla täieline. Kui see teile liig raske, siis ärge luuletage. Kui te ei või kirjutamata olla, kirjutage proosat.

Kõik see, mis ülemal-olevas luulevormi kohta esiteti, võiks mõningais vahest mulje tekitada, nagu tahetaks luuletamine suruda liig kitsaste ja pedantlikkude raamide vahele. Öeldakse: kuhu jääb siis kuulus luule vaba lend, hoog ja spontaansus? Kas ei tule niisuguste reeglite järele täpipealselt kirjutet luule liig kuiv, tuim, akadeemiline?

Seda karta ei ole. Õigupoolest see ripub luuletajaist. Võib juhtuda, et mõningaisse luuletajaisse nii mõjuks

alistumine värsifikatsiooni halastamata reeglitele. See aga sünnib vaid siis, kui luuletaja on tehniliselt nõrk. Andekat ja tehniliselt üleolevat luuletajat see ei vähemutki takistaks avaldamast oma luulelendu ja spontaansust. Sest värsifikatsioon on iseasi ja luule sisu ning stiil teine. Kuna värsifikatsioon on seotud kõiksugu ettemäärat reeglitega, võib sisu ja stiil seejuures olla täiesti spontaanne, isiklik, täis hoogu ja värsrust. Veel enam: vormi reeglipärasus — kindel rütm ja riim — ongi see, mis, nagu ülemal juba seletet, stiililis-sisuliselegi küljele annab isesuguse ilu ja mõju. Halvule, tehnikas nõrgule luuletajaile on vormiline külg takistuseks, raskuseks, konarlikuks tegijaks, häile, tehnikas osavaile annab ta lisa-abinõu stiili ja sisu ilu ning mõju tõstmiseks, mis külgede vaatluselle nüüd asume.

III. Stiil.¹⁾

Kirjanduslik murrang, mis meil sündis 20-nda aastaja esimesel aastakümnel „Noor-Eesti“ liikumise nime ja tähe all, puudutas peaaesjalikult vormilist, seega stiililist külge. Ja vormikultuse ning stiili peale rõhku panemist peetaksegi Noor-Eesti kõige iseloomustavamaks omaduseks ja teenuseks; „vanade“ poolt on koguni selle liialdust ette heidet.

Seda Noor-Eesti stiilikultuse traditsiooni ja reputatsiooni jatkas ka Siuru, mis ju osalt samust Noor-Eesti kirjanikest koos seisis. Hea arvamine, mis Noor-Eesti

1) Esialgu oli kavatsus käsitleda stiili ja sisu ühtlasi, samas peatükis, seepärast et raske on mõlemi vahel kindlat piirjoont tõmmata. Oigupoolest on stiilgi teatavas mõttes osa sisust, esiteks seepärast, et mitmed stiili elemendid, nimelt epiteedid, võrdlused, pildid, on ju väikesed sisu detailid, teiseks seega, et stiil omalt poolt ka aitab luua ja moodustada seda üldist meeleolu, mis teos kogu oma sisuga peab avaldama.

Siiski praktilisil põhjusil — esituse selguse ja ülevaatuse pärast — leiti otstarbekohasemaks stiililist ja sisulist külge lahus hoida ja eraldi käsitleda. Esimese — stiili all — mõistan kõigepealt neid detaile: epiteete, võrdlusi, pilte ja kõiksugu muid n. n. poeetilisi ja retoorilisi ilustusi, ka sõnade valikut, teataval määral ka lause-ehitust, teiseks väljendatavate mõtete dispositsiooni kitsamas ja laiemas mõttes (viimases kompositsiooni), millest suurel määral oleneb kirjateose arusaadavuse kraad ja laad, — üldse kõik need sõnalise väljenduse abinõud ja iseärasused, mida autor oma teoses tarvitab.

Sisulise külje alla jääks siis luuletuse sündmustik (niipalju kui seda luuletuses võib olla), temas avaldet suuremad mõtted, ta üldine idee, nii-ütelda ta teema, lõpuks see üldine meeleolu, vaim, vaimulaad ja iseloom, mis selles avaldub.

stiili võimeist ja teenuseist publikus valitses, on Siuru ja üldse uusima kirjanduse kohta veelgi suurenend.

Vaatame järele, mil määral see on õige ja õigustet.

Kõigepealt, mille poolest läheb siis praeguse uue luule stiil vanema sugupõlve omast lahku?

Enne-nooreestilise ja Noor-Eesti stiili vahe oleneb publikute vahest, kelle poole kumbki pöördus. Esimese publik seisis koos peaasjalikult küla haritlasist, kelle hariduslikule tasapinnale tuli kohaneda; teine võttis oma publikuks n. n. intelligentsi, mida siis Eestis juba hakkas olema; pealegi olid Noor-Eesti kirjanikud ise ka suurema ja mitmekülgsema kirjandusliku haridusega kui eelmise ajajärgu omad läbistikku. Sellest ka arusaadav ja õigustet kalduvus Noor-Eesti kirjanikkudel peenemat, keerulisemat stiili kirjutada.

Seda loomulikku kalduvust edendasid veel tolleaegsed üldiselt valitsevad modernid kirjandusvoolud (dekadentism, sümbolism, impressionism), millega noored kirjanikud tutvusid ja mis suurt rõhku panid stiili ja üldse vormi peenusele.

Seetõttu sai sealtpaale peene, raffineerit, aristokraatliku või koguni iseäralise stiili kirjutamine omaseks ja iseloomuliseks meie modernistlikele kirjanikele. Nimetan seda laadi stiili peenutsemiseks ja raffineeritsemiseks, või mõne juures lihtsalt stiilitsemiseks, sellega tähendades seda liig teadlikku ja sihtlikku tungi, ilusat stiili kirjutada stiili ilu pärast (mingisugune style pour style), kuna sisuline ja mõtteline külg tõesti nagu vähem tähtsaks jääb.

See uus peenem stiil avaldus kõigepealt oma leksiikaalses elemendis: hakati ohtrasti ja julgesti tarvitama rahvusvahelisi võõrsõnu, mille eest eelmise ajajärgu kirjanikud olid hoidunud.

Kuid kui võõrsõnade ülirohkus sega ka saavutati teatava peenuse mulje, siis tuleb peenutseva stiili abinõuna mõista mitte nii võõrsõnu kui niisuguseid üldse, s. o. seda paljast tõsiasja, et nad võõrad on, vaid nimelt teatavaid võõrsõnu, mille tähendusi ja mõisteid eriti peeneks peeti ja peetakse. See oli sellega ühenduses, et ka sisuliselt taheti peen ja raffineerit olla. Niisugused eriti luulekeeles tarvitavad peened sõnad on näit. intiim, diskreet, kontuur, foon, poos, graatsiline, müstiline, ekstaas jne. Neid tarvitasid juba mõned vanemad Noor-Eesti luuletajad.

Siiski ei või ütelda, et nad sellega liiale või maneerlikuks oleksid läind. Liialdusse langemine pidi tulema

epigoonide ja nooremate poolt. Esimene, kel luule alal see kalduvus silmatorkavamalt esineb, on R. Reimann. Temasse näib väljamaise moderni luulekirjanduse stiilipeenutsev külg avaldand otse nõiduvat, fastsineerivat mõju. Seetõttu ta püüab ise ka stiilipeenutseda — nähtus, mis ilmub kohe ta esikkogus „Lambi valgel“ (1914), — kõigepealt sageli tarvitades niisuguseid „peeni“ sõnu kui „ekstaas, shimäär, müstiline, maagiline, eksootiline“, peale selle eriti veel kõik-sugu võõrakeelseid riiete, kalliskivide, lillede nimetusi, nagu „siid, sammet, — smaraagd, opaal, ahaat, rubiin, safiir, topaas, pärlmutter, pärlid, alabaster, korall, — liiliad, jasmiinid, moonid, mimoonid, mimoosid, tomaadid, moshused ja viiruk“. Ta luuletused otse sätendavad ja siravad neist.

Moodsa voolu eeskujul kultiveeriti ülipeeni ja raffineerit meeleolusid ja nende väljendamiseks arvati kõige kohasemaks ka peeni ja raffineerit asju ning mõisteid kujutavaid sõnu. Seepärast neidki Reimannil. Üks näitus:

Meeleolu I.

Need roosa videviku maagilised toonid,
kui vormid väsind nagu lõunaaegne laine;
pärlmutrist purjed, veestik, unund lõhna paine —
efeebilised triipuse illusioonid.

Kui sõrmil poetades su juuste siidi, naine
schimäärilik ja tume-sügav nagu öised moonid,
eksootilises unes langetanud kroonid, —
või muinasjutulik blondiine põhjamine!

Ja talveõise taeva sirav pärlimantel
jääroosides kaprislikutes akna taga
ja kellahelin kaugel teel nii hell ja vaga.

Nii tahaks viiruki öö raske lõhna kandel
kui usklik põlvitada püha kuju ette,
ses müstilises viirastuses kaotes pette.

Seesuguste „peente“ sõnade tarvitamine oli alguses väga veetlev. See oli uus. Sellega tunti väga peen ja esteetiline ja raffineerit olevat.

Kuid peenutsevate meeleolude peenutseva stiiliga väljendamiseks ei tarviteta mitte üksi peeni sõnu, vaid ka võimalikult peeni, otsit ja raffineerit võrdlusi. Nii teeb ka Reimann, kes oma kogus „Lambi valgel“ on kirjutanud (lk. 91):

Kuu roosa marmorkilp ju metsast üles käinud.

Või (9 lk.):

Linn tukkus veretavas toonis
kui muinasjutt poolpeidus videviku stidis.

Veel muid näitusi: Kui mungakuued varjud vaovad kurvis joonis (lk. 9); — Lõi helisema ööpikute öine ood (lk. 90); — Ringmänge valgerindsed pilved kõrgel loovad (lk. 84); — Aknal puhkeb jäine lillevaas (lk. 19); — Sa käe kui roosi minu juuste sisse peitsid. —

Mõni neist võrdlustest on, peab ütleva, õige ilus ja suggestiivne.

Pärast, oma järgmises kogus („Vaikus“, a. 1917) on Reimann ses võrdlustega peenutsemises veel kaugemalle läind¹⁾.

Siuru luuletajaist on eriti Under see, kes selle stiilipeenutsemise ja raffineeritsemise omaks on võtnud. Ta on ses veel kaugemalle läind kui Reimann. Temas eriti on see päris isesuguseks maaniaks degenerereerund. Kõigepealt temagi armastab tarvitada teatavaid ilusa- ja peenemõistelisi sõnu, nagu „siid, sammet, musliin, loor, — kuld, hõbe, purpur, lilla, roosa, violett, akvamariin, opaalisina, huulte purpurine moon, suudluste rubiin, kuu helkide safiir, taeva kristall“ jne., kuid need ei torka tal siiski nii silma kui Reimannil. Ta peenutsemise pearaskus seisab mujal.

Stiililiselt peen ja raffineerit olla tähendab ju enne kõike peeni ja raffineerit võrdlusi tarvitada. Under teeb seda, ja, nagu tundub, teeb seda koguni teatava püüdmissiga. Otsit-peenist võrdlusist kubiseb ta esimene luuletuskogu „Sonetid“ niihästi erootiliste meeolude ja stseenide kui looduse piltide ja meeolude kujudes.

Mõningaid näitusi:

Kus punast tülli laotand akendelle
Ning purpurätiku mu õlgadelle
Päev loojaminev — —

Sonetid lk. 12.

Ja kressid rohu niiskenevas vaos
Kui leegid roomlevad mul üle kingi.

Sonetid lk. 12.

Kui nagu liblik hõljub naeratus
Sul ümber huuli purpurise mooni.

*Sonetid lk. 57.

Ju oma roosa ampli süütab kuu.

Sonetid lk. 27.

Kuu hõbe gondel pilvi laines hukub.

Sonetid lk. 37.

(iris'...) Koorvalgena kuu helkide safiiris.

Sonetid lk. 58.

1) Näit.: ja kauguste sinfoonia kui õndsus langes (lk. 37). — Kuu hõbemuusika õõl sulas sinivõlvil (lk. 51). — Brongspäike merde vajus, raskes purpurtoogas (lk. 57) jne.

Eks ole need võrdlused, mis väga Reimanni omi meele tuletavad? Enam underlikud aga on näit. järgmised:

Kui unelm ilusaim siis ilmub kuu:
Örn, have hõbelooritud printsess,
Ja nukra lilliavalget igatsust
Tal hõlendavalt naerateleb suu,
Kui tähte-paashi näeb, kes unistes
Tal suudleb linikute palistust.

Sonetid lk. 40.

Meie kirjanduslik publik leiab need võrdlused muidugi väga ilusad, otse suurepärased olevat, nende ridade kirjutaja meelest ei ole nad stiililiselt siiski mitte kõige paremad: nad on kas liig-ilusad-olla-tahtvad: on tunda, et on tahet väga peenesti ja ilusasti ütelda, ent „man merkt die Absicht und wird verstimmt“, — või nad on liialdet ja otsit (ühtlasi ikka ka ilusad olla tahtes). Sest kas tõesti loojamineva päikese punav helk akendel ja õlgadel just punast tülili meele tuletab ja samuti kas kressid tõepoolest nii väga roomavaina leekidena paistavad? Niisugused kistud ja liialdet võrdlused ei nõiu pilte küllalt hästi esile, vaid pigem tumestavad ja segavad neid. Samuti ei oleks hea ka loodusenähtusi ülearu personifitseerida, nagu kuud ja tähte vastavalt printsessi ja paažiga.

Veel mõned sarnased liialdet või otsit võrdlused:

Ja roosaid heebeid heidab aia teile,
kui punast viina üle käte meile.

Sonetid lk. 36.

Mu hõlmad, nagu hõlbind linnu tiivad.

Samas lk. 39.

On tundmus, et siin on tahet võrdluse abil asja ja ta muljet rohkem üles puhuda kui see tõepoolest on. Selle vastu tunduvad ehtsemana ja enam tõele vastavaina ja seetõttu ka enam esilemanavaina need võrdlused, mis ta tarvitab oma erootiliste elamuste kujutustes, näit.:

See kleit on ikka tõusnud sulle pähe.

Sonetid lk. 44.

Pea pitsilumest libises ka selg —

Samas lk. 91.

Mind rüübata...
su... ihu nälgib

Samas lk. 44.

See peenutsevate ja otsit võrdluste tegemine läheb veel suuremaks luuletajanna järgmises kogus „Sinine puri“. Kohe selle esimene luuletus „Hommik“, kus poetess oma

ülestõusmist kirjeldab, ei ole muud kui võrdluste rida, üks otsitum ja peenutsevam kui teine:

Igal hommikul uuesti sünnin ma
Roosana linade vaelevast vahust:
Üksikud nired blondjuuste kahust
Voolavad kollase viinana
Üle mu oime pärlvalge kausi.
Taas olen rõõsk, olen soe ja intiim!
Liuglevad sängist mu hingestet jalad,
Mis nagu sulatet kuuhõbest valat;
Niristab üle mind riiete piim.

Siin ja üldse ses kogus on Under nagu mingisuguse atavismi tõttu tagasi langend peaaegu sellesse ülespuhut ja otsit peenutsevasse stiililaadi, mis 17-nda aastasaja esimesel poolel grasseeris Itaalias marinismi nime all ja mis umbes samal ajal Inglismaal esines eufuismina, Hispaanias gongorismina, Prantsusmaal pretsiositeedina (mida pärast Molière naeruvääristas oma kuulsas „Les précieuses ridicules“). Samal aastasajal ulatas see vool ka Saksamaale, kus selle tähtsam edustaja oli Hoffmannswaldau¹⁾.

Samas Underi kogus („Sinine puri“) leidub palju muid „pretsiööse“ võrdlusi, peaaegu igas luuletuses. Mõningaid näiteid:

Tuul hüpleb ees meie nobedaid põlvi,
Vikerdi ümber meil lööb serpentiine;

lk. 12.

1) Ühena näitena sellest luulestiilist antagu allolev Hoffmannswaldau (1618—1679) sonett:

Allegorisch Sonett.

Amanda liebstes kind, du brustlatz kalter herten,
Der liebe feuerzeug, goldschachtel edler zier,
Der seuffzer blasebalg, des traurens lösch-papier,
Sandbüchse meiner pein, und baumöhl meiner schmerzen,
Du speise meiner lust, du flamme meiner kerten.

Des mundes alicant, der augen lust-revier,
Der complimenten sitz, du meisterin zu scherten,
Der tugend quodlibet, calender meiner zeit,
Du andachts-fackelchen, du quell der fröhligkeit,
Du tieffer abgrund, du voll tausend guter morgen,
Der zungen honigseim, des herzens marzipan,
Und wie man sonst dich, du liebes kind, beschreiben kan.
Lichtputze meiner noth und flederwisch der sorgen.

Ja seda imeteldi tol ajal peenena luulena! Ja üks osuta see teatavat sugulust meieaegse peenutseva stiililaadiga, muidugi arvesse võttes kolme aastasaja vahekauguse läbi arusaadavalt kujunenud maitse- ja meeleolu-vahed. Igatahes maitsekalduvus ja selle põhjus, nimelt peenutsemise tung, on mõlemail üks.

Ühe lapse sammetsammud kärmed
Suudlesklevad teises toas parketti,

lk. 60.

Raamatuteriuli või kapi kirjelduses:

Näen veel reatet raamatute mosaiiki
Tukkumas kui suletud fontääni..

lk. 60.

Seinkellast:

Tuiskab läbi tundetihnikute kihutes
Sekundite tolmu väsimata kell,

lk. 61.

Süütan ampli punakobara, mis valgustiin:
Juba tilgub videviku ahnitseva kurku
Sooja helenduse hõõguv vliin.

lk. 62.

Ühes kevadise lumesulamise kirjelduses:

Ent hullununa sööstvad teised nired,
Ja kõikjalt läbi lõikvad nende noad,
Et haavadena helendavad vired,
End lume närtsind rinde ümber kerivad kui boad

lk. 66.

Luht vete sisalikest, ussest kattus:

lk. 67.

Kuigi need võrdlused on liig otsit, üleskruvit, võib neid ometigi mõista, neis on ikka veel teatav loogika, kuid mis ütelda järgmistest:

Lehti kobaraisse vajutab kuu
himura vabarnapunase suu.

lk. 14.

Või veel parem:

Taevas on tähtede vihmast üleni märg.

lk. 14.

Need „võrdlused“ ei nõiu meie ettekujutuse ette enam ühtki pilti, selleks on nad liig kauged, kistud, ebaloomilised, ebaloomulikud. Sest kas kuu kuidagi tuletab meele kedagi punahuulist olendit, kes „himuralt“ tahab kuhugi oma huuled suruda? Kas tähtitaevas teeb kuidagi märguse mulje? Need ei ole „pretsiöösid“ võrdlused ka mitte enam. Need on vaid imelikud, kuriooslikud mõistete ühtumid, millega tahetakse enne kõike iseäraline olla. Ja siin ilmub Underi stiili arengus uus faas: iesäraliste, kuriooslikkude võrdluste tagaajamine. Ja seejuures, mis asja veel hullemaks teeb, need võrdlused ei esine harvakalt, vaid tihedasti, autor kuhjab neid, ajab neid üksteise otsa. Üldse see on kui mingi haiglane kalduvus võrdlusteks, mingi võrdluste mania — mania comparationis

paradoxae et accumulativae, võiks talle arstiteaduslikuks nimeks panna. See möllas juba küllalt ähvardavalt „Sinises purjes“, kuid Underi järgmises kogus „Verivalla“ paisub see päris pööraseks võrdlemise maruks. Tsiteeritagu sealt mõned iseloomulisemad:

Taevas on verine tähist ja siniseks näpistet kuust.
Hinged on pigistet hoonete lahha, mis kivist ja puust.
lk. 10.

On lāngakille pilvi tuhkjad roovid,
Kust äkki sähvab noorkuu haljas nuga.
lk. 32.

Kõik aknad heledad kui värsked haavad,
Kust pritsib valgusverd. —
lk. 33.

Mu süda tõukab: Liigu! Heidab hoone tupest
Meid lendu noolena. Ning vabanuna sööstumas
Mu valge tiibepaar ju tänavate valgusvahutavast kosest alla
Ail lume tähtekargeid laotavaid käsi.
lk. 67.

Nad paluvad: Sa valus vāāna meie tähtlikmeid, heida
Veealusesse murepaati, õhku rõõmu-aerolaanilt pilli.
lk. 69.

Eks lange seinte klambrid minestades
lk. 71.

Ja tähti kisa kostub;
lk. 67.

Vahest küll kõige parema ja hiilgavama näituse sellest iseäratsevate võrdluste kuhjamisest Underil pakub ta luuletus „Jalutusel“, mis ilmud „llos“ X. Pikkuse pärast (14 stroofi) ei sobi teda siin tsiteerida. Igatahes on omast kohast teatav jõuproov 14 pikka stroofi ebatavalisi võrdlusi kirjutada.

Muidugi on niisuguste iseäratsevate võrdlustegi välja mõtlemises oma teenus: igaüks ei saaks seda. Kuid kõrgema ja üldisema luuleväärtuse seisukohalt hinnatuna ei ole nad siiski heakskiidetavad: nad on kõiguni enam kahjuks kui kasuks. Esiteks on nad oma paradoksaalsuse tõttu iseeneses vähe otstarbekohased ja evokatoorsed, s. o. nad ei mana pilti esile, nad pigemini tumestavad seda, sest oma dispaarsuse, paradoksaalsuse ja kaugusega viivad nad ettekujutuse asjast enam kõrvale kui lähemale. Mis nad teha võivad ja teevadki, on lugeja üllatamine ja hämmastamine. Ja see ongi nende peateenus ja vāārtus. See eessiht on nendega vist autorilgi peasjalikult olnud. Jah, imestama panna ja oma jagu nalja teha niisugused võrdlused muidugi võivad teataval määral. Tõsist luuleilu ja meeolu nad aga ei anna. Kuid isegi imestamisevõime

nürineb, kui talle liig palju pakutakse. Kõigest viimati blaseerub; kõige üllatavamaist, kõige võimatumamaist ja väändumaist võrdlusist lähed viimaks ükskõiksena mööda. Sest kaua sa neid ikka jõuad imestada?

Seda pahem, kui niisuguste võrdluste sisemise laadi juure tuleb neil nende kuhjumine. Võrdluste liig tihe üksteisele järgnemine ei ole üldse hea. Nad hävitavad vastastikku üksteise mõju ja mõjuvad segavalt, isegi kui nad kõik head võrdlused oleksid. Underil aga on need peaaegu alati kas pretsiöösid või paradoksaalsed. Sa ei ole jõudnud ühest üllatavast võrdlusest toibudagi, kui sulle kohe teine veel üllatavam vastu astub ja selle järele jalamaid kolmas. Niisugusel korral ei saa sisu ja selle mõttekäiku suuremat tähele pannagi, vaid kogu tähelepanu läheb võrdlustele. Tekib tundmus ja kahtlus, et kas autorillegi pole üksikud võrdlused tähtsamad kui luuletuse üldine sisu.

Kuigi Under vahest omalt loomult on kalduv võrdlustesse ja teatavasse pretsiositeeti, siis see võrdlemise mania, see *furor comparatorius* ta teravamal, tigedaloomulisemal (või pahavimmasemal) kujul, mida Underi hilisemais luuletusis peadvangutaval häärmastusel imeteleme, näib tal siiski mitte nii kaasasündind ja endast-arenevad omadus olevat, vaid on kahtlemata akvireerit laadi, nimelt Saksa ekspressionistide maneeeri matkimine (järeletegemine), kelledega Under viimaseil aastail on tutvund ja kelle mõju all ta nii vormiliselt kui ideeliselt oma viimase kogu („Verivalla“) on kirjutanud. Kultuuriliselt madalamal seisvaid rahvail on nimelt see needus, et nad paratamata peavad ikka kõike järele tegema, mis kõrgemal seisvad ees teevad, kuigi järeletehtav nähtus iseenesest rumalus ja narrus oleks. Et saksa ekspressionism niisugusena, nagu ta tegelikult omis teoseis esineb, halb on ja ainult kahjulikku, halba mõju võib avaldada, seda küsimust tuleb meil sisulise külje käsitluses veel kord puudutada.

Niisuguste üleskruvit, otsit ja paradoksaalsete võrdlustega täistuubit luuletused mõjuvad piinavalt, kassiahastuslikult koguni kunstteose mõttes. Põrs tungi tunnend siis sellest lämbest atmosfäärast põgeneda mõne vanema luuletaja jahedamasse ja puhtamasse õhku.

Underi eeskujul olgu kõigile hoiatuseks. Ärge taotelge üleliia peeni ja iseäralisi võrdlusi. Üldse ärge ajage võrdlusi võrdluste pärast taga, et nendega hiilgada ja iseäraline olla. Olge koguni tagasihoidlikud ja mõõdukad võrd-

lustes. Seda enam mõjuvad siis need, mida te tarbekorral tarvitate. Sagedasti on harilik, otsekohene, lihtne ütlusviis kõige parem ja tõhusam, näit. „kuu paistis“, või „kuu kumas“, eriti kui kogu eelkäiva esitusega on niisugune meeleolu antud ja elevus loodud, mille tagaseinal siis lihtnegi lause kohase mõjuvuse omandab. Nii on Horatius lihtsasti võind ütelda kuuvalgust ööst:

Nox erat et caelo lucebat luna sereno.

ja see tundub ometi ilusana ja esilemanavana.

Üldse olge kokkuhoidlikud kõiksugu efektide tarvitamisega, seda suuremaid võite siis tarbekorral saavutada. Peaasi aga on meeleolude ja mõtete eneste peenus, intensiivsus ja differentseerumus. Seda kultiveeritagu. On mõtted, meeleolud, intuitsioonid ilusad ja kui mingit asja tõesti osatakse uuest küljest tähele panna või teda uues valguses näha, siis leitakse üsna iseenesest selleks uued ja värsked väljendusviisid ja võrdlused.

*

Stiililist peenutsemist leidub muudegi meie modernistlikkude luuletajate poeesides, kuigi mitte nii silmatorkaval kujul. Peenutsevaid (pretsioose) ja iseäratsevaid võrdlusi tuleb neis küll ette, aga harvemini. Underiga võrreldes on nad nendega kiiduväärt tagasihoidlikud. Et võrdlustega peenutsemist siiski esineb, sellest järgmised näitused:

Ootamata tõugatakse kuupaat taeva randadelle.

Visnapuu, Käoorvik lk. 19.

Sa valasid mind üle külme silmi lättega.

Visnapuu, Jum. Ene I lk. 63.

Taevas tähti lennust kumises.

Visnapuu, Amores lk. 40.

Tähetatud vaagnal taevas kannab kildu kuud.

Semper, Jäljed liival lk. 32.

Kuldpallest-päikseist, mustas krepis, hõberoostest-kuist

Semper, Jäljed liival lk. 35.

portselaanist tassideks nad (s. o. rinnad) kummund, kõrgund
just kui loodud minu peode alustassi.

Semper, Jäljed liival lk. 9.

Seda on ka Semperi muusikalised võrdlused:

valulõiked

südameist capricciosod peletanud.

Vetelöögi laineringiks seletanud

kuuleb allegretto sekka löönud harfi

kuivakeelse nukra cis-moll melodiiga.

Jäljed liival lk. 15.

Pea kohal tähekonfettide maal.

Alle, Carmina barbata lk. 45.

Enam on nad oma võrdlustes siiski kalduvad puht-kuriooslikkuse ja iseäratsemise poole. Ses suhtes pakutagu näitena järgmised öied:

Automobiilid maanteede igavust söövad.

Semper, Pierrot lk. 48.

kui koerte karjad saagile juhtunud,
huluvad hullund tuuled telefoni traatidel.

Semper, Pierrot lk. 61.

läeb nagu vana naise nagu taevas kortsu,

Barbarus, Fat. lk. 25.

Kuu hiilib läbi pilve nagu tapja,
kui timuk ronib linna, astub maija,
kus magajad kui kooljad vajund unne.

Barbarus, Katastroofid lk. 50.

ja ajus tekivad sadistlised chef-d'oeuvre'id.

samas lk. 21.

Koit veristub ... täis loodang hirmsaid nuge, —

samas lk. 11.

Hiinalaternakollase kuu
pargi raagus puu
hämblikuna ümber attand.

Alle, Carm. barb. lk. 72.

Ju seinkell taob koriseden kolmat kildu
öö mustast tunnipakust.

samas lk. 83.

Üle linna
noorkuu verine granaadi kild.

samas lk. 91.

Mõned neist ei ole sugugi halvad, eriti veel järgmised:

kun põletan oma südame liigliha
eneseiroonia põrgukiviga.

Alle, Carm. barb. lk. 55.

Või:

kui iha vikatid meis patuloogu niitsid ...

Barbarus, Inimene ja stiinks lk. 15.

See võrdlus on meeldind Barbarusele eneselle nii väga,
et ta seda teises kohas natuke teiste sõnadega kordab:

Las himuvikatid meis niita patuloogu,

samas lk. 53.

Üldse on nende paremad võrdlused enamasti need,
mis taotleavad enam veidrutsemise, pilke või jälestamise
effekte või millega inetust kujutetakse.

armastuse läigest kohvist täiskuu koorega

Semper, Jäljed liival lk. 59.

purskab su verejuga
ideaalide kapp

samas lk. 70.

Nagu tursund rindadega imetajad naised
ulatad tornide, kuplite paised
kõigile vastu omad mahlased udarad,
kirikute sarved ja majade kübarad ;

Barbarus, Inimene ja sfinks lk. 43.

Läab päike veretaden looja
kui härja süda, kärbseseen !

Alle, Carm. barb. lk. 65.

Potisinisen kui sifiliitikeri pääluu
minu üle,
linna üle
ujub muhkline ja kollapaisten kuu.

samas lk. 79.

kui ju kahvatuivad tähed
siravad kui taevaisa püksinööbid.

samas lk. 80.

Häid, iludust kujutavaid võrdlusi aga leiab nende
luules palju vähem, sest et see on raskem.

Üldse aga niisugused üksikud paremad võrdlused
ongi õigupoolest kõige positiivselt väärtuslikum element
nende luules. Need on paiguti rohkem väärt kui luuletused
ise, mis neid sisaldavad. Veel enam: vahel luuletused ise
otse vähendavad võrdluste mõju, andes neile ebakohase
ja tühise ümbruse. Üksikult võib neid võrdlusi seepärast
vahel paremini maitsta.

Mis võrdluse ja üldse stiili mõju ka võib rikkuda,
on vahel lihtne liialdus. Seda pahet nägime juba Underil.
Niisugusel korral on tunne, et võrdluse või sõnaga liialde-
takse asja, puhutakse ta tarbetumalt üles, ilma et luuletaja
isegi seda subjektiivselt nii tunneks ja seda nii suurelt
võtaks. See aga tekitab tehtuse, sõhadetegemise, vigurda-
mise mulje; tunned, et see on ainult niisama, stiili pärast:

Nüüd surm, nüüd haud, nüüd öine õud
su armastus.

Visnapuu, Amores lk. 44.

Must lodi sillaräga taha
jäänd nagu võlgas saatuse maha.

Reimann, Vaikus lk. 33.

Kahtlen, kas lodja nägemine Reimannisse tõsiselt ja
tõesti niisuguse võikasaatuse idee sisendas. Literatur!

Stiililine liialdus on ka see Suitsi (Ohvrisuits lk. 44):

Kesk suudluste äikese-sadusid,
kesk ihaldusel hämarduvaid padusid,
need pilgud, need pilgud kadusid
kui vangistatud valgud tuulispääs sähvates.

Ja samuti Barbarusel: „suudluste vihm“ (Inim. ja sfinks lk. 51). Kujutelge nii tihedat suudlemist, et see tekitaks vihma mulje! See oleks midagi naljakat. Ja kui ongi tegemist kirklik-sageda suudlemisega, siis tundub vihma võrdlus ikkagi ebakohasena, peaaegu nagu piinlik-koomilisena.

Tagasi tulles stiilipeenutsemise küsimusele, vaja tähen-dada, et nende juures see peenutsemine ilmub peaaesjalikult teatavate „peente“ sõnade tarvitamises, nagu seda Reimanni puhul nägime. Need on kõige pealt teatavad võõrsõnad nagu intiim, müstiline, eleegiline, graatsiline, rütmiline, rütm, — shimäär (Reimann, Barbarus), miraash (Visnapuu, Barbarus), pei-saash (Barbarus), koshmaar (Visnapuu, Reimann), ekstaas (Visnapuu, Barbarus ja muud), piruett (Bar-barus), konfetti (Visnapuu, Alle)¹⁾, requiem (Reimann), sinfoonia (Reimann), ood (Reimann, Semper)¹⁾, poos (Barbarus, Reimann), kontuurid (Barbarus), miks-tuurid (Barbarus), nümf (Semper, Visnapuu, Barbarus, Reimann) jne. Eriti armas ja üldine näib kõigile olevat sõna foon: purpurpunav õhtu kuldne foon (Visnapuu, Amores lk. 31); kuldrohelistel foonil (Barbarus, Fata-Mor-gana lk. 33); eriti Reimannil: linn tukub veretavas foonis (Reimann, Lambi valgel lk. 9); igav kaugusfoon (Reimann, Vaikus lk. 20); üksinduse foonis (samal lk. 34).

Iseäranis tahetakse värvide kujutamises peen ja raffi-neerit ja modern olla; seepärast nähakse igal pool lillat ja violetti — modernid värvid, mida ka modernistlik maalikunst armastab tarvitada ja kuritarvitada (meil Mägi): Linn lillalt kaugel helgib kullavihma hoos (Reimann, Lambi valgel lk. 84); lillakas hämarasse videvikku (Barbarus, Fat. lk. 21); lillatab maa (Visnapuu, Juma-laga, Ene! lk. 10); Kuuskede ladvad on lillalt käbistund (Semper, Jäljed liival lk. 17); Öitsevad öö violetist mullast minu käte valged vääned (Under, Sinine puri lk. 16);

1) Huvitav konstateerida samade võrdlussõnade esinemist eri luuletajail:

Visnapuu: Kui värvilist konfetti lehti maha pildus tuul.
(Käoorvik lk. 23).

Alle: Pää kohal tähe konfettide maal.
(Carm. barb. lk. 45).

Reimann: Lõi helisema ööpikute öine ood.
(Lambi valgel lk. 90).

Semper: Teineteise võidu õhtu oodi siristavad tirtsud
(Jäljed liival lk. 42).

kui lõnavoog tõuseb su hää, mähhib violetina sammetina (sammas lk. 36); Meid ühte mähhib vari violett (Suits, Ohvrisuits lk. 152). Underil on peale selle veel palju roosat ja Visnapuul karmiini.

Muude värvide ja üldse väliste omaduste kujutamiseks tarvitatakse harilikult kalliste asjade — riiete, kivide ja metallide nimetusi: kristall, smaraagd, topaas, opaal, ahaat, jaspis, rubiin, safiir, porfüür, akvamariin, — kuld, hõbe, vask, brongs, — korall, pärl, elfenbein, pärlmutter, merivaha, portselaan, — atlas, siid, sammet, tüll, vaip, loor, musliin: safiirsilmad (Reimann); ahaatisilmad (Reimann); korallihuuled (Reimann); opaalitaevas (Under); (tähtede) rubiini silmad (Visnapuu); taeva jaspisest telgedelle (Visnapuu); vahel akvamariinse metsade seina (Visnapuu); Kui sinine on suvetaeva akvamariin (Under) (üldse näib eriti akvamariin meie modernistidelle meeldivat, seda olen märgand ka proosas); jõe portselaan (Visnapuu) jne. jne.

Kuid kallis ja suurtsugu asi, mille nimetust meie poeedid kõige sagedamini tarvitavad, on kuld. Igal pool nähakse kulda, see tuleb igal juhusel meele, sellega võrreldakse peaaegu iga head asja: päikse kuld — päikse kullavihm — siidjuukseis sulav kuld — läikiva veini kuld — kullavahus veed — lehtede kuld, kuldleinas kased, kuld-pisarates metsad jne. Ikka kuld, kuld ja kuld! Luuletajaid nimepidi tsiteerida oleks siin tarbetu.

Kulla kõrval liig sageli tarvitet on ka purpur: purpurisel foonil — purpurõhtu — purpurpehme — purpurpunav jne. Pehmust jälle väljendetakse üleliia sageli siidi, sammeti, tülli ja musliiniga: videviku siidis, hääle sammet jne.

Kirjelduste eelistet sõnaks on saand kangas: pilvede kangad — hämariku kangad — purjekangad — varjude kangad — helevuste siidkangad. Selle ja selle taoliste sõnadega ühenduses on siis enamasti ka verb rulluma: Kui sammet koetis rullus valla õhtu (Visnapuu, Amores lk. 27); Ju rullub lahti pimeduse tülle (Semper, Jäljed liival lk. 11).

Ka mõningate lillede nimetusi tarvitatakse üleliia oht-rasti, nimelt: nelk, jasmiin, aster, anemoon, krü-santeem, mimoos. Need näivad meie modernistlikus luules mingisuguseiks moodlilledeks saand. Seejuures aga pandagu tähele, et kõik need on võõrakeeliste nimedega ja enamasti ühtlasi ka kultuur- või aedlilled, seega peened. Peenutsemine! Visnapuul esinevad taimedest sagedaina

ka sirel, loidap ja visnapuu (viimane muidugi seepärast, et see ta nimega homonüüm).

Selle puhul tähendetagu, et Visnapuu peenutsemine lillede nimetustega, eriti sireliga, on tulnud Severjaanini mõjust, nagu juba Kivikas seda õigesti on konstateerind (Päevaleht a. 1921, nr. 162).

Peale vormide ja värvide on meie modernistlikud luuletajad ka lõhnadest väga huvitet, häist lõhnust muidugi, sest hea, peen lõhn on midagi poeetilist. Modernistlik kirjandusvool tõstis lõhnad kõrgelle kohale. Järelikult nende kujutamise, õigupoolest lihtsa mainimisega saab jälle modernitseda ja peenutseda. Seepärast lasevad meie poeedid oma poeesides lõhnadel väga palju figureerida, mistõttu seal sõnad lõhn, lõhnama ja veel peenem (sest et võõrakeelne) aroom tihedasti esinevad. Kõik neil lõhnab, kõik kohad on lõhna ja aroomi täis. Ja need lõhnad ja aroomid on enamasti ikka joobnustavad. Sest ka joobnustav, joovastama, joovastus, joobumus on sõnad, millest nende poeesid kubisevad. Kõik on joovastav, igal juhusel tuntakse joobumust.

Joovastav otsekoheses mõttes on viin. Sellespärast on viin sõna, mida jällegi väga sagedasti tuleb tarvitada, et seda joobumust kujutada. See on tõepoolest sõna, mis peale kulla näib mõnede modernistide poeesides kõige sagedamini esinevat. Nii on näit. Barbarusel: Kui voolab päikse viina soontest sisse-välja (Fat. lk. 19); Ta ihar naeratus, kui hõbeselge viin (samas 17); valades verre rooside viina (samas lk. 66); hinge viin (Inim. ja sfinks lk. 38); su naeratusviin (samas lk. 32); valad mu vere jookisid, viine joobunud heinamaast (samas lk. 64); sa viina uimastavat vala, nõrgu ihast (samas lk. 74); veel õitseb veres viin (Katastroofid lk. 43). Ja viina pole ükski Barbarusel, vaid ka teistel küllalt.

Nähtavasti peetakse viina, joobumust ja kirge (ka viimane sõna — kirk — esineb väga sagedasti) asjuks, mida luuletusis peab palju olema.

Lõppeks mainitagu veel sõna „leil“, mida ka on palju tarvitet. Huvitav on, et see ühenduses „päikeseleil“ esineb kahel, koguni kolmel luuletajal, mislābi see saab eriti tüütavaks:

Suitsil: ja lõhnad raskeks keetnud päikse leil.

(Tuulemaa lk. 77).

Visnapuule on see vist sealt alateadlikult meele jäänd ja ta reprodutseerib selle:

All päikse leili närbus niidet hein.

(Amores lk. 20).

Ja isegi Semperil:

Keskpäeva leil kõik ühte umbse õilme krooni suljub:

(Pierrot lk. 26).

Kõik need ilusad sõnad aga, nii omad kui võõrad, ei avalda siiski mitte head mõju. Nad sageli enam kahjustavad stiili kui seda tõstavad, seega kahjustades ka sisulist külge. Mispärast? Seepärast esiteks, et nende tarvitamine ei ole küllalt ehtne ja loomulik. Nad tunduvad enam maneerina, „literatuurina“, ja pealegi mõjuvad otsitult ja pretensioosilt. Nii eriti kõiksugu kalliskividega ja muude kalliste ja eksootiliste asjadega võrdlemine. Mis on õigupoolest võrdluste ja epiteetide otstarve? Eks asja selgitamine või elavam esilekutsumine ettekujutuse silma ette. Loomulikult siis võrdlusteks valitakse asju, mis tuttavad on, tuttavamad võimalikult kui need, mida võrreldakse. Ent meie poeedid võrdlevad taeva ja looduse värve ja neiu keha iludusi ühtelugu kõiksugu kalliste kividega: smaraagdiga, opaaliga, topaasiga, ahaadiga, jaspisega, porfüüriga, koralliga jne. Järelikult tuleb oletada, et neile need kivid on väga tuttavad ja igapäevased asjad, sest muidu ei tuleks need neile samasuguste värvide nägemisel mitte nii kergesti meele. Kahtlen ses natuke. Kus on meie inimesil tõesti nii sagedasti ja nii palju niisuguseid kallidusi näha, et need neile kohe meele tulevad, niipea kui nad värvilt midagi sarnast silmavad? Ja kus nähakse meil marmorkujusidki nii palju? Seepärast on selge, et siin on tegemist vaid teatava stiililise maneeriga ja traditsiooniga. Omal ajal võisid mõned väljamaa luuletajad neid kalleid kive tõsiselt tarvitada võrdlusteks, sest et nad neid tõesti hästi ja koduselt tundsid. Teised, kes neid kive sugugi mitte nii ei tunnud, lugesid seda ja leidsid selle väga peene olevat ja hakkasid neid võrdlusi järele kordama. Pealegi pandi seega lugeja arvama, et võrdleja kirjanik ise neid kallidusi hästi tunneb ja seega on rikas ja peenesti harit inimene, kes liigub rikkas ja luksuskultuurilises seltskonnas. Järelikult on nende asjade tarvitamine võrdlusteks kas shablooniliste ütluste epigooniline kordamine või — edvistamine. Ja niisugused shabloonilised võrdlused ja epiteedid ei mõjugi enam kui päris võrdlused. Nad on niisuguseil korral pigemini kui harilikud sõnad, sest nende juures mõeldakse vaevalt veel asjade eneste peale. Tuleb meele Mark Twain'i nali,

kes kuskil umbes nii on kirjutanud: „See mõjus kui balsam mu hingesse“, ja lisab siis klambrites: „ma ei tea küll, mis balsam on, aga ma arvan, et see on see sõna, mida niisugusel puhul tarvitetakse“. Nii võiks ka mõnigi meie modern poeet oma „rubiinihuultele“ lisada: „ma tunnen rubiini küll vähe, aga arvan, et see on vist sõna, mida noore neiu huulte kohta tuleb tarvitada“.

Ja mitte üksi kalliskivilised, vaid ka muud ülemalloeteld võrdlussõnad on nende enestegi tarvituses liig ära kulund, otse vänge-labaseks ja nigelaks kulund. Ja seejuures veel nende sõnade pretensioosne kõrvalmaik. Ma ei või seepärast meie luules ilma ärritusetundeta enam näha niisuguseid ühtumeid kui „purpursel foonil — lilla maastik — violetid varjud — metsa või taeva akvamarin — suudluste rubiin — müstiline õhtu — joobumuse ekstaasis — joobnustavad arcomid — graatsilised poosid — päikese leil — kirgede leil — kirgede viin — õhu siidised loorid — pilvede siidpehmed kangad rulluvad“ jne. jne. Tahaks neile hüüda: Jätke need foonid, rubiinid, poosid ja rulluvad kangad ja leilid ometi ükskord natukeseks ajaks rahule! Jätke rahule ka viin! Kas te tõesti midagi muud ei leia? Need on meid surmani tüüdand! Jätke üldse võõrsõnadega peenutsemine luules!

Jah, tõsiselt, nende sõnadega tuleb siitpeale väga ettevaatlik ja tagasihoidlik olla. Ma ei ütle mitte hoopis boikoteerida. See oleks teine äärmus. Seda soovitaksid futuristid. Vaid tarvitetagu neid tõsiselt tarvilisel korral; seal kus nad sisu ja stiili nõudeist tõesti paratamata välja kasvavad ja kus nad mitte ei tundu maneerlikena või pretensioosena või peenutsevaina. Muidu aga tarvitetagu lihtsat, loomulikumat stiili. Ärge iga kord ühtelugu sõnaga nimetage ja alla kriipsutage joobumust, ekstaasi, intiimi, müstilisust, kirge, vaid looge ja suggereerige kogu oma luuletusega niisugune meeleolu, et lugeja tunneb seda kirge, intiimsust, müstilisust, joobumust, ekstaasi.

Veel kord tagasi tulles võõrsõnade küsimusele, toonitame veel, et nendega teatav koketeerimine ja peenutsemine on olemas. Peale rohkearvuliste võõrsõnade, mida nende luuletused sisaldavad, tõendavad seda ka veel võõrakeelsed tiitlid ja pealkirjad. Esimesed Siuru ajajärgu luuletuskogud olid peaaegu kõik võõrakeeliste tiitlitega: Underi „Sonetid“, Semperi „Pierrot“, Visnapuu „Amores“, Barbaruse „Fata-Morgana“; pärast tulid veel Barbaruse „Katastroofid“ ja Alle „Carmina barbata“. Selle nähtuse

peale juhtis juba Tuglas omal ajal tähelepanu (Postimees 1917, nr. 243).

Ka paljudel luuletustel on võõrakeelsed pealkirjad, ja mitte ükski harilikud võõrsõnad, vaid ka niisugused ladina- või prantsuskeelsed sõnad, mida eestikeeles muidu ainult tsitaatidena võib tarvitada. Underil: „Interjöörid“ — „A rebours“ — „Inspiratsioon“ (Suitsil ka!); Visnapuu: „Eleegia“ — „Melankoolne“ (Semperil ka!) — „Sügispleen“ — „Intermezzo“ (Reimannil ka!) — „Carpe diem“; Reimannil: „Melankoolia“ — „Serenaad“ — „Notturmo“ (Semperil ja Allel ka!) — „Siluetid“ — „Panneau“ — „Credo“ — „Capriccioso“ — „Impromptu“ (Suitsil ja Allel ka); Barbarusel: „Introduktsioon“ — „Apatia“ (Allel ka!) — „Triumf“ — „Anarkiline poees“ — „Perpetuum mobile“; Allel: „Illusioon“ — „Melankoolne öö“ — „Apotheos“ — „Eesti pastoraal“ — „Mozarti menuett“ — „Epitaafia“¹⁾ — „Nuptiarum causā“; Semperil: „Illusoorne“ — „Efemeerne“ — „Metamorfoosid“ — „Antropofaag“ — „Märg rendez-vous“ — „Spleen“ (juba Baudelaire'il) — „Paralleelne kvarta“ — „Va banque“.

Isesugune peenutsemine on kahe vastandliku mõistega sõna ühendamine, mida abinõu just Under mõnikord tarvitab, näit. „õnnis-kurb“ (Verivalla lk. 56). Huvitav tähendada, et sama abinõu tarvitab, kuigi palju ohtramini, vene poetess Sinaida Hippius (Гиппиус), mille eest teda Tšukovski ironiseerib.

Nii paradoksaalsena ja, mis veel hullem, ebadiplomaatilisena kui see minu poolt näibki, pean ometi ütleva, et isegi keeleuuendust on teatava määrani tarvitet peenut-

1) Seda piinlikum on, kui niiviisi võõrsõnadega edvistades nende õiget eestikeelist kuju ja ortograafiatki ei osata. Nii ei või sõna eestikeelne kuju kuidagi olla epitaafia, vaid epitaafium (latiniseerit vorm, greeka originaal on *ἐπιτάφιον*) või lyhendetult epitaaf; vorm epitaafia võib ainult olla vene või mõnest muust slaavi keelest saadud. Järelikult vene mõju! Ja vene mõju on ka see, et greeka sõnades ja nimedes nii sagedasti i ja y (=ü) ära vahetetakse, enamasti y asemel i-d kirjutades (nagu venekeeles): Stixi laine (Alle, Üksind. saarele 33) pro Styksi laine; Friine (samas 21) pro Fryyne; miriaad (Visnapuu, Höbed. kulj. 31) pro myriaad; vastupidi: Kolhüdia (Alle, Üksind. 19) pro Kolhis või Kolhiid. Ja siis veel väidavad, et nad vene mõju all enam pole! Miks Visnapuu kirjutab miaasmest (Höbed. kulj. 31) pro õige miasmest?

Alle koketeerib ladina keelega ja luuletab koguni ühe ladina-keelse riimsalmiku, kuid seejuures tsiteerib mottona tuntud lause valesti ja keeleveaga (Bella gerund alii, cum tu, o felix Austria in matrimonium duceres), kuna õige kuju on heksameetriline: Bella gerant alii, tu felix Austria nube.

semise abinõuna. Muidugi peamotiiviks uute sõnade ja vormide tarvitamiseks oli tõsine arusaamine positiivsest kasust, mis uuendus eesti kirjakeelele kui eesti kirjanduse ja kultuuri tööriistale saadab, ja seda kasu on nad kahtlemata oma eneste tööde kaudu tegelikult tunda saand, ära nähes, mil määral luulekeel uuenduste läbi saab rikkamaks, täpiseks ja painduvamaks. Kuid kõige selle juures on siiski tundmus, et ses ka mõnede peenutsemise kalduvus oma abinõu on leidnud. Ja vahest ilma selleta polekski keeleuuendus nende poolt nii suurt vastutulekut leidnud. Tõepoolest, rahvusvahelisile võõrsõnule on ju keeleuuenduse kõlaliselt eestipärased neologismid paarikuks, pealegi oli viimaseil esialgu veel suurem uuduse ja salapärasuse veetlus. Tuletetagu meelesõnu „julm, lummus, hurmama“, eriti „harras, hardus, harduma“, millest moodusteti „hardumus“, mida isegi Barbarus palju on tarvitand.

Kuid kui juursõnaliste neologismide tarvitamises peenutsemine piirata ja vahest koguni tähtsusetu väike, siis esineb see kahtlemata tuletuslikkude sõnade alal. Keeleuuendus soovitas nimelt mõned vähem produktiivsed tuletuslõpud produktiivsemaks teha. Need lõpud on peaaegu kõik -ur, -ng, -stik, intransitiiv-refleksiivne -uma, frekventatiivne -skelema¹⁾. Nende lõppudega moodustas nüüd igaüks ise juhtumuse korral uusi sõnu. Muidugi on see tegevus kiiduväärne ja suurem hulk nii moodustet sõnu on head. Ometi tundub, et ses mõnikord ka natuke peenutsemise ja iseäratsemise pärast on neoloogitset, nii nimelt stik-lõpuliste sõnade loomises, kus on moodustet ruudustik (Under, Sinine puri 32), trepistik (Visnapuu, Amores 52), vahustik (samas 50), koguni taevastik (Barbarus, Fat. 44), vihmastik (Under, Verivalla 71),

1) Nii olen märkind ur-sõnu: pidur, tähend. pidutseja (Under, Verivalla 57), võlur (Semper, Pierrot 42), ihur, tähend. vist ihkaja, ihar (Barbarus, Fata-Morgana 19); kadur (Inim. ja sf. 7), hukkur (samas 7), põdur (samas 19), ratsur (Alle, Carm. barb. 13), luurur (Kärner, Aja laulud 21), külvur (samas 31); ng-sõnu: unung (Visnapuu, Amores 21, ka Underil), põimang (Visnapuu, Talihari 81), õhang (Under, Verivalla 37), sulang (Semper, Jäljed liival 53); sklema-sõnu: ojaklema (Visnapuu, Jum. Ene! 37), tantsiskeles (Visnapuu, Talihari 50), taevaskleja (Visnapuu, Jumalaga, Ene! 52) — see küll iseäratsev sõna, suudesklevad (Under, Sin. puri 60), silmiskeli (Semper, Jäljed liival 6), meelisklema (Suits, Ohvrisuits 8), silmiskelu (samas 155); uma-neologisme v. broshüüris: Joh. Aavik, uma-lõpulised refleksiivid.

surmastik (samas 10)¹⁾. Kus aga tõesti tarbetut peenutsemist ja iseäratsemist tuleb ette heita, on kokkuliidet adjektiivide moodustamises niisuguste eeskujul kui „lumi-valge, veripunane, süsimust“ jne., mida teha meie luulekeele rikastamiseks meie luuletajaile omal ajal olime soovitand. Meie soov ja soovitus on küll rõõmustavalt täide läind, see tuletusabinõu on lopsakalt võrsuna löönd, kuid on koguni teatava hüpertroofiani jõudnud ja liigkasve ajand, näit. niisuguseid sõnu on moodustet kui patt-punane (Under, Sinine puri 38), naerukuldne (samas 51), mürkkollane (samas 39), eedennoor (Under, Verivalla 76) jne.²⁾ Kuigi need iseenesest on täitsa lubatavad ja ilusadki, teeb nende ülirohkus ja esiletükkiyus teatava peenutseva mulje, eriti Underil, kes neid eriti näib eelistavat. Igatahes tuleks hoolitseda, et nendega teatava maneeeri ja peenutsemise muljet ei tekiks. See nõuanne ei käi mitte üksi nende omadussõnade, vaid kõigi keeleuuenduste kohta, mida tarvitatakse ja tarvitagu.

Mis lõpuks publikusse puutub, siis see omas arvustusvõimetuses ja julgusettuses ja vahest ka maitsekindlusetuses ei näe, ei julgegi näha, mis seesuguses peenutsevas stiilis on ebaheitsat ja mitte küllalt maitsesoliidi,

1) Head ja vastuvõetavad on igatahes: klahvistik (Under, Sinine puri 57), nõõbistik (samas 52), helmestik (Semper, Pierrot 50), majastik (Semper, Jäljed liival 66).

2) Keele- ja stiilialooliselt oleks huvitav peatükike kõik niisugused sõnad nende esimesis esinemisis eruerida, ja siis muidugi mitte ainult luules, vaid ka proosas. Luules olen peale ülaltsiteeritute veel juhtund märkima: laastkerge (Reimann, Vaikus 9), tolmkuiv (samas 11), preesterjulge (samas 12), teraslõikav (samas 12), rähnkirju (samas 12), siidpehme, leinilus (samas 23), hommikkaunis (samas 28), kuldselge (samas 28), eeterkerge (Reimann, Lambi valgel 22), mesipehme (samas 23), meriroheline (samas 73), kuld blond (Under, Sinine puri 95), pulmrõõmus (samas 35), igatsuspallav (samas 37), leekkuum (samas 39), suvipunane (samas 39), marmorhall (samas 53), ingelvalge (Under, Verivalla 11), fosforkuldne (samas 15), (h)allikpuhas (samas 23), häälisammearg (samas 43), õiskerge (Semper, Pierrot 24), suvituulpehme (Semper, Jäljed liival 13), tolmvalge (Visnapuu, Amores 29), moschusvänge (samas 34), martspanmure (samas 71), tormvalge (Visnapuu, Talihari 65), liblikkerge (Barbarus, Fata-Morgana 17), tiigervapper (samas 13), liblikkirju (samas 19), udupehme (samas 12), armhele (Suits, Ohvrisuits 139), sinelhall (samas 166), malaariakollane (Alle, Carmina barbata 16), piltpostkaartroosa (samas 21), suisinine (samas 53), sügisvaikne (samas 69), merivaigukollane (samas 69, õigem: merivaikkollane), teliskivipunane (samas 72), hiinalaternakollane (samas 72, õigem: hiinalaternkollane).

ja arvustajaid ei ole olnud, kes neid ses suhtes oleksid valgustand.

*

Iseäratseva ja algupäratseva peenutsemise kõrval on lõbus leida vahel ka õige banaalseks kulund ütlusi ja võrdlusi, näit.: Oktoobri esimesi lumehelbeid kui udu-sulgi sajab alla (Alle, Üksind. s. lk. 60). Kui sagedasti ei ole lumehelbeid võrreldud udusulgedega! Või järgmised: Oo, käsivarte marmor (Visnapuu, Amores lk. 22). Ei tea, mitu tuhat korda on maailmas juba käsi-varsi marmoriga võrreld! „Jo horitsondi taha vajus päikse diskus“ (Visnapuu, Amores lk. 31). „Vaba kui järvede lind, elu, ma tervitan sind“ (Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 74). Või lõpuks järgmine truism: „Tugevam kui surm on armastus“ (Visnapuu, Käoorvik lk. 71).

*

Enne kui siirduda analüseerima uuema luule teist üldist stiilipahet, õiendetagu üks nähtus, mis on omane ainult ühele meie uuemate poeetide hulgast. See poeet on Visnapuu ja see stiililine nähtus ta luules on — kordumine.

Iseenesest pole ju kordumine midagi keeldut ega halba, vaid kirjanduses seda tarvitatakse tähtsana retoorilisena abinõuna, nii proosas kui eriti luules. Võivad korduda üksikud sõnad, laused, read (värsid), koguni terved stroofid, ainult peab see sündima parajas paigas ega tohi ses liiale minna. Parajas paigas ja kohaselt tarvitetuna võib kordumisel olla oma suggestiivne ja muusikaline mõju.

Visnapuu kordumise viga on just ses, et ta sellega liiale läheb, liig palju, liig sagedasti kordab, igal juhusel, igal võimalusel kordab. Ta harilik võte on järgmine: igas stroofis kordub teatav rida või teatavad read ja lõpus kordub esimene salm tervena:

Aeg ilmuda jo ülim, täis on tund.
Te hulka, laulikud, ma julgest' tulen.
Mu saatus see, mu mulla päälne pund,
Aeg ilmuda jo ülim, täis on tund.
Kas alla jään, või mõne ringist sulen,
Ükskõik; see nii, see olemise sund.
Aeg ilmuda jo ülim, täis on tund.
Te hulka, laulikud, ma julgest' tulen.

Nagu näha, on kolm rida ses salmis teiste kordumine. Ja niisamuti igas järgmises salmis. Et ses luuletuses niisuguseid salme on kaheksa ja igaühes 3 korduvat

rida, see teeb 24 korduvat rida pluss veel üks korduv salm (8 rida), see teeb 32 korduvat rida. Neist võiks neli uut salmi kokku seada. Tähendab, nelja salmi võrra teksti ses luuletuses on vana juba öeldu sõnasõnaline kordamine.

Aga, ütleb Visnapuu, see on ju triolett ja trioletis peabki olema värsside kordumine. Tõsi küll, aga see vastuheide ei pese Visnapuud kordamise etteheitest veel mitte puhtaks. Miks ta on tarvitand ses „Proloogis“ trioleti vormi? Trioletilist stroofi tarvitetakse ainult uuemais luuletusis, ent Visnapuu „Proloog“ on liig pikk — 9 pikka stroofi.

Kuid olgu pealegi! Oletame, et ses luuletuses kordumine on lubatav ja õigustet. Aga teistes? Sest Visnapuu luuletoodangu seas on vähe niisuguseid luuletusi leida, kus mingil kujul kordumist ette ei tuleks. Enamus ta poeese sisaldab kordumisi. Ta kordab järgemööda üksikuid sõnu, lauseid, värse, terveid stroofe. Kui ta muud ei saa, siis kordab ta riimi. Aga midagi kordama ta peab. See on ta maania. Sellest ta mööda ei pääse. Ja nii ta kordab oma sõnu ja lauseid väsimuseni, tüütuseni, läiluseni. Oma juba öeldud lausete kordumistest võiks ta paar uut parast luuletuskogu kokku seada.

See kordumine tüütab Visnapuu juures nii ära, see hakkab nii irriteerima, et lõppude lõpuks ei saa seda enam sealgi maitsta, kus see kohane oleks. Arusaadav. Sest siin läheb vanasõna tõeks, et kes palju valetab, seda ei usuta ka siis, kui ta tõtt räägib. Pealegi kordumine oma liig sageda kordumise läbi kaotab oma mõju.

Näitusi? Päris tarbetu oleks neid anda, sest igaühel tarvitseb vaid ükskõik missugune Visnapuu luuletuskogu peaaegu ükskõik kust lahti lüüa, et neid leida. Olgu siiski mõned eriti iseloomustavad proovid toodud. Kõigepealt tervete ridade kordumine:

Maarahva, talupoege vaba maa,
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!
Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
tööd ainult omaks hõigaku.
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!

Talihari lhk. 9.

Mõnikord läheb seesama värsi kordumine läbi terve luuletuse, s. o. esineb igas salmis:

Nii raske kanda mulle see,
Su armastus.
Põlv nõtkub, surma tee
Su armastus.
Kuis murrab, litsub maha mind
Su armastus.

Kui kogu ilma kannan sind,
Su armastust.

Amores lk. 44.

Ja samal kombel veel neljas salmis.
Kui ta tervet värssi ei korda, siis vähemalt üksikuid
sõnu või mõnd lauset. Sellest paar näitust:

Sest ainult valgest, valgest hoovab rõõm.
Oo valged, valged naised, ööd ja maad!

Amores lk. 15.

Ku hu, oo, kiusate, silmad, mind valvavad.
K'uh u, oo, sügavad, sinised, salakad.
Ku hu, oo, valusa haava salvavad.
Ku hu, oo, ku hu! oo, talvavad, halvavad!

Amores lk. 17.

Kas ehk siiski öö sees
Huuled avavad,
Sütib silm, sütib silm?
Või ehk igaveses
Rahus vaikivad
Kooleb ilm, kooleb ilm.

Amores lk. 43.

Korduvad riimsõnad:

Ja meri tuleb randa
jutuga
Oo, seda juttu kuulata!
Oo, lainte juttu kuulata!
Nii mure elus kergem kanda.

Jumalaga, Ene! lk. 46.

Järgmises kahes ühineb sellega ka veel suur sõnade
kordumine:

Langes lund, langes valget lund.
Rõõmust naeru, kergeid pilkeid,
naeste libastusi, kilkeid
kuulas tund, kuulas öine tund.
Vallataden ooperist läks koju,
valge lume sadaden läks koju
noorimehi, tütarlapsei.

— — — — —
Lobisesid armust karmiin-huuled,
avatlesid lumekeerun huuled
noorimehi, tütarlapsei.

Talihari lk. 27.

Täis kastepiisku hiuksed magab öö.

Öö-öö-öö-öö.

Kesk lõhnavaid ja lilletavaid aasu,
Kõik röiva sammet laiali kesk aasu.
Kuldtoimine on lillen kõrval vöö.

Vöö-vöö-vöö-vöö.

j. n. e.

Amores lk. 18.

Kordumise rekordi aga võtab luuletus „Sireli“ (Tali-
hari lk. 29):

— — — — —
Sirelis sõda, sirelit kanda.
Sireli, sireli.
Sirelit raua vastu anda.
Sireli.

— — — — —
Sirelit kodu! Sireli tarju!
Sireli, sireli!
Sirelis kodu — sõduri varju!
Sireli.

Alle lugemise järele on selle luuletuse 78-st sõnast 35 korda „sireli“!

Kerkib nüüd küsimus, mispärast Visnapuu kordab nii palju. Ons see kõik tõesti ikka ainult teatava luule meeleolulise mõju saavutamiseks? Ja miks siis just Visnapuu tahab seesugust mõju nii palju ja nii sageli saavutada? Võimatu, et see oleks alaline ja ainus põhjus selleks. Tekib hirmus kahtlus: kas selle kordumise sügavamaks, olulisemaks ja olgugi ainult alateadlikuks (loodame seda) põhjuseks pole viimati jõuetus, võimetus? Visnapuul on raske uusi värse ja lauseid leida, seepärast ta kordab vanu, juba öelduid. Niiviisi saab jälle kergemini luuletuse mõne rea või koguni salmi võrra pikemaks venitada. Visnapuu teeb ridu! See on tunduv muude seas eriti ta proloogides („Soome õhtu“ proloog ja „Salome“ proloog, Talihari 69 ja 73). Niisuguseid prolooge kirjutetakse harilikult tellimisest ja seejuures ei tohi need liig lühikesed olla. Et kuidagi pikemaks venitada, ei jää Visnapuul muud abinõu üle, kui ikka jälle kordumine.

Visnapuu nähtavasti põeb mingisugust luuletamislikku verevaesust ja hingamise lühidust. Et seda varjata, selleks tal kordamine ja ka teatav sunnit paatos, mida mitmeist ta luuletusist leiame. Pateetiline külg on Visnapuu iseloomule võõras, seepärast tundub see alati ta juures sunnituna ja pingutatuna. Visnapuule on loomupärasem pigemini teatav väsind, rahulikum, tagasihoit ja sordiiniline toon.

Visnapuule on omane veel üks teine stiililine iseärasus: interjektsioonide ja üldse onomatopoeetiliste sõnade ülirohke tarvitamine. Ta luuletusis on väga palju ah! oh! oo! oo-oo! o! oi-oi! oo-oi! Nendega ta püüab oma nõrka pateetikat toetada ja ühtlasi teenib see abinõu ka samaks otstarbeks kui kordaminegi: raskesti leitavate sõnade asent täita. Ono-

matopoeetilistel sõnadel nagu tsiuh, tsiuh, plaks, plaks, plaks, — rimramm, rimramm — halii-haloo-haluu! — timp-tamp-ta! — tratt-tatt-ta! — tsio-tsio, eo-eo! — mm-mm-mm — mürr mürr! mürr mürr! — trahh! trah! — tuut tuut! tutt tutt! tuut tuut! — Hoi tii! hoi tii! hoi tii! — summ udulumm summsumm — ää — öö — müü — möö — lii — laa — lii — lüü — on peale selle veel iseäratsemise abinõu otstarve. Sest iseäratsemise tung on ka üks modernistide iseloomulise- maist kalduvusist, ja nimelt iseäratsemine väliste odavate abinõudega. Selleks on Visnapuule niisugused onomato- poeetilised sõnad: mm-mm-mm-ga võib meie luge- jat kergesti epateerida. Ja just Visnapuu on see, kes kõige rohkem püüab iseäratseda kergete ja odavate abi- nõudega.

Ma ei ole sellega tahtnud põhimõtteliselt onomato- poeetiliste sõnade vastu kõnelda. Parajas paigas võivad nad väga tõhusad ja mõjuvad olla, aga ainult siis, kui nad ei tekita ülal avaldet kahtlusi. Neid ei tekita nad ainult siis mitte, kui luuletaja muidune luule oma stiililt on soliid, rikas, jõuline. Üldse ainult väga andeline ja rikas ja osav luuletaja võib endalle lubada niisuguseid abinõusid ja muid iseärasusi. Ei anna muu sisu ja stiil neile küllalt tõsist tasakaalu, siis mõjuvad nad edvistavana ja prätensioonitsevana iseäratsemisena.

Paar näidet ka sellest Visnapuu luule iseärasusest:

Talvõhtune ringmäng.

Kuldjalgsed päikse kiired

Pääl lume valgeid välje

Koos tantsisklevad.

Käest kinni: timp-tamp-ta!

Teest üle välja sälge

Tuhktuisu kärmed hiired

Kui ojasklevad.

Käest kinni: trimp-tramp-tra!

j. n. e.

Jumalaga, Ene! lk. 37.

Ja samalaadiste onomatopöadega edesi veel neli salmi. Olgu tähendet, et need onomatopöad ses luule- tuses sisuliselt sugugi kohased pole, vaid on, nagu öel- dakse, karvupidi juure kistud. Üldse ei ole Visnapuu onomatopöad ka kuigi algupärased, kujutavad ja huvi- tavad. Kui juba kord minnakse efektitsemisele onomato- pöadega, siis oleks pidand seda ka huvitavamalt ja effek-

tikamalt tegema¹⁾). Mis mõnedesse Visnapuu onomatopöadesse ja nende tarvitustesse puutub, siis tuleb nende suhtes näha mitte enam paljast iseäratsemist (mis võiks koguni olla teenuslik, kui seda vaimurikkasti ja peenesti teha), vaid lihtsalt teatavat ulakust. Ka viimaks tsiteerit luuletus pole sellest etteheitest hoopis vaba.

Lõpuks veel üks näide sellest, mäherdusi ja kus kohas Visnapuu onomatopöasid tarvitab; ühtlasi on see ka üheks lisanäiteks eht visnapuulisest kordamistövest:

See aasta tuleb kevad teisiti,
tiu-tiu! ja teisiti, see aasta teisiti,
ja kevad teisiti ja tuleb teisiti
tiu-tiu! ja teisiti ja hoopis teisiti.
Nii palju naeru, linde, lille't hoi!
Jo päikest, meeletumalt päikest
Ih ah ah haa! ah haa! Ih ah! Oh oi!
Paar prahvangu veel rõõska äikest:
mürr mürr! mürr mürr! trahh trah!

Käoorvik lk. 15.

Ja nii samataolises laadis edesi veel kolm salmi, ja seitsmes salm on esimese kordamine. Esimene salm oma kordamiste ja onomatopöadega pole siiski halb: seal loovad need tõesti teatava meeleolu. Teises salmis aga ja ta järgmises tunduvad need liialdustena ja kistuina.

*

Peale peenutsemise on meie modernistliku luule iseloomuliseks omaduseks või jooneks teatav raskepärar-

1) Nii oskab seda paremini teha näit. Semper, kes on kirjutand

Maja lahti akendet on aida siit
Keset oksa, õisi, lõhnu kuuleb viit:
Silkst silkst katagat kiri giit.
Läbi lehte alla hõljub päikse puudert.
Õöl, ah palju uimastuseni sai suudeld.
Katakatagii tsihiit kiri giit.

Jäljed liival lk. 22.

Ja ühes teises kohas (lk. 49):

Loglobüüdi gii gii
viliküüt viuhüüt
torogeogeo biil bii
tiu tiu tirigüüt
bibigööök bibigööök
tsiut tsiut
vrlt vrlt
tskrlviiöö
öö
gee
giits

Olgu tähendat, et Semper muidu tarvitab õige vähe hüüdsõnu ja onomatopöasid.

sus, segasus, tumedus, mingi selguse, ladususe puudus. Kõige pealt üks illustreeriv näide:

Ilo kavva on kahele.

Särava ja selle suure
minul minna laske juure.
Ärge hoidke kinni käsist,
põlevast põlén ma säsisst.
Mahe rahustai, näed, kuma,
sügävale asju suma
paistab silmä punerdavva,
nutust märg mis olnud kavva.

Näete, südämen on valu,
asju teiste ihk ja halu.
Nende järgi kuuma leegi
süütän südämesse keegi.
Oi, leina laulikulle,
enam kui emäni sulle.
Ilo kavva on kahele.
Varsti sõmera vahele.

Visnapuu, Käoorvik lk. 69.

Kui kedagi paluda see luuletus läbi lugeda ja talt selle järele küsida, millest seal kõneldakse, mis on selle üldine mõte või sisu, siis oleks küsitetu raskes seisukorras: ta ei teaks midagi ütelda. Ta peaks tunnistama, et ta midagi ei ole aru saand. Lugeses nägi ta küll üksikuid sõnu, koguni üksikuid arusaadavaid lauseid, kuid ühist seot mõtet ja pilti need talle ei annud.

Kas siis tõesti nii võimatu on sellest luuletusest aru saada, ta mõtet mõista? Loeme uuesti, vaatame lähemalt. Katsume temasse tungida.

Kohe esimese salmi alguses palub luuletaja, et teda lastaks minna kellegi särava ja suure juure. Hea küll, see on selge. Ainult huvitaks meid teada, kes on see „särav ja suur“. Aga loodame, et järgnevaist värssidest selgub. Seepärast, ilma selle kallal pead murdma jäämata, loeme edesi. Järgmises värsis ta ütleb, et „teda käsist kinni ei hoitaks“. Käsist kinniholdmine on nähtavasti mõeldud piltlikus mõttes, nimelt „et teda tagasi ei hoitaks, ei takistetaks“. See lause seega midagi olulist uut ei sisalda. See täiendab vaid esimest mõtet: ta palub, et teda lastaks selle suure ja särava juure minna ja et teda ses ei takistetaks. Ka see kõik on arusaadav, ainult kahju, et see meile seda „säravat ja suurt“ lähemalt ei selgita. Aga kannatust! Kõik võib veel selguda. Vaatame edesi. Salmi viimses reas poeet ütleb, et „ta põlevast säsisst põleb“. Sõna „säsi“ tähendab „üdi“, „aju“. Sõnal „põlev“ on kaks tähendust: ta tähendab 1) seda, mis teataval silmapilgul parajasti põleb, 2) seda, mis üldse võib põleda (näit. „põlev kivi“). Kumbas tähenduses siin? Et aju või üdi oluliselt ei ole põlev aine, siis on siin kõige tõenäitlikkuse järele mõeldud esimene tähendus: Visnapuu aju põleb antud silmapilgul, siis parajasti, kui ta tahab selle särava ja suure juure minna. Niisugusel korral oleks küll „põlev“ tarbetu, oleks

pleonasm, sest see oleks niisama hea kui ütelda: „maja põleb põlevast katuseharjast“. Aga olgu peale, pleonasm võib ju ka olla, eriti luulestiilis, mõtte suuremaks allakriipsutamiseks. Aga võib ka olla, et siin meil on tegemist jällegi ühe visnapuuliku kordamistõve nähtusega: et ta muud sõna ei jaksa leida, siis kordab ta verbi sõna partitsiibi kujul. Kaldun igatahes viimase oletuse poole. Lõppeks, „säsisit põlemine“ on arusaadavalt jällegi piltlik ütlemisviis, mis peab tähendama, et poeedil kange iha või kirk on millegi järele, nähtavast „selle särava ja suure“ juure minna. Kahju ainult, et ta ikka veel viivitab meile lähemalt selgitamast seda salapärast olendit või asja. Kuid ärgem heitkem veel meelt! Uurigem julgesti edesi.

Vahemärkusena tähendetagu, et mõned, kõigepealt autor ise, vahest imeks ja pahakski võivad panna, et luuletust nii pedantlikult analüseeritakse, koguni sõnade eri tähendusi harutetakse. Kuhu jääb siis luule vahenditu, spontaanne maitsmine? Õige küll. Kuid ei tuleks kellelgi meelegi luuletust pedantlikult analüseerima hakata, kui see iseenesest selge oleks. Et aga küsimuses olev Visnapuu poees tume on ja me kord ta tumeduse loori taha tahame tungida, siis ei pea ka poeet pahaks panema, kui me seda teeme kõige metoodilise täpisepealsuse ja põhjalikkusega, just nagu oleks meil mingi Horatiuse ood analüseerida ja seletada.

Teine salm algab sõnadega „Mahe rahustai, näed, kuma... paistab —“. Esimese korraga sain nii aru (ja vist saab nii igaüks), et „Mahe rahustai“ on kõnetlus (обращение): autor pöörab kellegi poole, keda ta kutsub mahedaks rahustajaks ja kellele ta ütleb, et „näed sa, kuma... paistab“. Niisugune arusaamine tuleb paratamata kõige esiti, kui seda värssi esimest korda lugeda. Pärast aga, kui kogu selle salmi sisu olin läbi mõtelnud ja veel ka kolmanda salmi teksti arvesse võtnud, tuli mulle pähe, et sõnu „Mahe rahustai“ võib ka teisiti mõista, nimelt kui määrust, atribuuti sõnale „kuma“: „mahe rahustav kuma... paistab“. Jälle küsimus, kumb mõte on õigem või õigemini, kummas mõttes on autor ise need sõnad kirjutand? Raske, päris võimatu on siin midagi absoluutselt väita. Kuid kommentaatoril ja eksegeetidel on üheks põhimõtteks niisugusel korral anda eesõigus sellele tähendusele, mis asja lihtsamalt ja kergemini lahendab ega too kaasa uusi raskusi ja mõistatusi. Ses mõttes oleks otstarbekohasem sõna „rahustai“ atribuudiks käsitada. Sest kui „rahustai“ oleks kõnetlus, siis oleks meil

peale „särava ja suure“ tegemist uue tundmata suurusega, kellegi „maheda rahustajaga“. Kui „rahustai“ on attribuu (tähenduses „rahustav“), siis on verb „näed“ muidugi impersonaalses mõttes. Et siin ei ole mõeldud kedagi kindlat isikut, kes peab nägema, seda tõendab omalt poolt ka kolmanda salmi alguses olev mitmuslik „näete“. Kääks teise salmi ainsuslik „näed“ kellegi kindla olendi kohta, siis peab loomulikult selle kohta käima ka kolmanda salmi selletähendusline verb, kuid siis ei tohiks see olla mitmuses („näete“), vaid peaks ka olema ainsuses („näed“). Kolmanda salmi „näete“ oma mitmusliku vormiga aga on kindlasti impersonaalses mõttes ega käi ühegi kindla olendi kohta. Järelikult see toetab ka teise salmi „näed“ vormi impersonaalist tähendust.

See ebamäärasus ära otsustet, on selle teise salmi muu mõte iseeneses ju selge: mahedana rahustavana kumana paistab ta nutust punetavasse silma sügavate asjade suma (s. o. segane hulk, sest „suma“ tähendab „kor-ratust“, ka „segast lärmi“ — nii vähemalt nende ridade kirjutaja kodumurde järele). Tumedaks jääb ainult nutu põhjus ja see, mis umbes tuleks mõista „sügavate asjade“ all. Tumedaks jääb ühtlasi ikka edesi ka „selle särava ja suure“ müsteerium. Me hakkame juba lootust kaotama, kas kunagi meile see saladus ilmutetakse.

Kolmanda salmi mõte on üldiselt selge: poeedi südames on valu ja ta ihkab „teisi asju“, mille järele keegi temas palava igatsuse äratand. Ainult need „teised asjad“ on natuke ebamäärased. Nad oleksid selgemad, kui vähemalt teaksime, mis asjad poeti enne seda huvitasid. Aga salapärasest „suurest ja säravast“ mitte sõnagi, mitte aimuannetki enam.

Jääb järele veel viimne, neljas salm, see meie viimne lootus. Ehk see seletab ja lahendab kõik. Kuid juba esimeste ridadega astub seal meile uus tumedus vastu. Me loeme:

Oi, leina laulikulle,
enam kui emäni sulle.

Kõigepealt keeleline kahemõttelisus: kas „leina“ on nimisõna või verb? Kui nimisõna, siis tuleks järgmine mõte: leina on laulikulle (= Visnapuule) rohkem (antud) kui lauliku emale. (Vorm „emani“ tähendab „minu ema“, sest lõpp -ni tähendab „minu“). Kui aga „leina“ on verb, siis kujuneks järgmine tähendus: tunne oma laulik-poja (= Henrik Visnapuu) kohta rohkem leina kui su enese kohta, mu ema. Ja seegi mõte on ainult siis võimalik, kui „emäni“ on

kõnetlus. Oleks „emáni“ kommade vahel, siis oleks ta kõnetluse funktsioon selge. Nüüd aga võiks ta veel subjektiliks käsitada ja siis mõtte: tunne sina (kes? ei tea) minu (= Visnapuu) kohta suuremat leina, kui mu ema (= Visnapuu ema) sinu (kes? ei tea) kohta tunneb. Järelikult samast lausest võib kolme eri moodi aru saada. See on sellepärast, et mõte on halvasti, mitmemõtteliselt sõnastet, teiseks, et ka eelmised laused oma kontekstiga meie arusaamisele ühtki sihti ega näpunäidet ei anna. Küsime siiski: missugune neist kolmest mõttest on kõige õigem? Seda me ei või teada, seda teab ainult Visnapuu. Me võime vaid küsida: missugune mõte neist kolmest on kõige vastuvõetavam? Mulle näib siiski esimene, sest et see kõige lihtsam on ega uusi tumedusi ühes too. Aga vahest on Visnapuu ise mõelnud teise või kolmanda või hoopis midagi muud. Kes võib teada?

Ka luuletuse viimse kahe lause mõtteühendus on esimesel vaatlusel tume ja arusaamatu. Ühelt poolt öeldakse, et „rõõmu („ilo“ tähendab siin nähtavasti rõõmu) kahele on kaua“, järgnevas viimses lauses aga lausutakse, et „varsi sõmera vahele“ (lisa mõttes juures: minnakse, s. o. surrakse). Mis ühendus võib neil lauseil olla? Vahest ei ole ühtki ühendust mõeldudki. See oleks halb, sest see paneks meid tegema hoopis isesuguseid järeldusi autori (Visnapuu) vaimulaadist. Oletame seepärast esiti kõige paremat, nimelt et on mingisugune ühendus mõeldud. Aga missugune? Vahest tuleb eelviimne lause küsimusena mõista: „Kauaks seda rõõmu (nimelt üheskoos, ühel ajal elamise rõõmu) meile kahele (s. o. Visnapuule ja ta emale) siin maa peal on. Sest ema (on vana ja) läheb varsi sõmera vahele (= hauda). Muidugi see mu seletus on vaid oletus, hüpotees. Kas Visnapuu ka nii mõelnud, seda me ei tea. Ja kõige esimese mõistatuse — „selle särava ja suure“ — jätabki ta meile lahendamata.

Nagu sellest analüüsist näha, on mitmed laused tumedad, kahe-, koguni kolmemõttelised, kuid kuidagi moodi saab neist ometi mingisugused enam-vähem arusaadavad ja vastuvõetavad mõtted välja koorida (kas nad ka Visnapuu mõtted, see on, nagu juba tähendeti, teine küsimus). Nüüd säame need väljakoorit mõtted nende järjekorras ritta ja vaatame, kas nad annavad välja mingi ühtekuuluva ja seotud mõttestiku. See mõttestik oleks siis: Luuletaja tahab, et teda lastaks minna kellegi särava

ja suure (?) juure, kelle järele tal tuline igatsus. Ta nutust punaseisse silmi paistab sügavate asjade segane kuma. Ta südames on valu ja teiste (?) asjade ihk, mille palava igatsuse keegi temas äratand. — Temal, Visnapuul, on enam leina kui ta emal. — Kauaks nad emaga saavad teineteisest rõõmu tunda, sest ema võib varsi surra.

Kuid niiviisi üksikute mõtete üksteise järele reatamise läbi ei saa luuletuse üldine mõte ja sisu sugugi mitte selgemaks, vaid pigem tumedamaks, ebamäärasemaks, osalt seepärast, et mõned mõtted ise ebamäärased, peaaesjalikult aga selle pärast, et nende vahel vähe sident on ja nad ühist selgemat, sisukamat mõttekäiku ei moodusta. Nii näit., mis ühenduses on siin kõige sellega korraga Visnapuu ema?

Ja üldse, mis luuletus see on ja mis mõnu ja naudingut see lugejalle pakub, mida peab uurima ja analüseerima kui mingit mõistatust või keerdülesannet.

Võib ju olla, et mõni mõte, mis lugejalle tume, luuletajalle eneselle on selge ja ühenduses teatavate isiklikkude elamustega. Meie aga neid elamusi ei tunne. Nii-suguseid ainult endalle arusaadavaid ja enese jaoks kirjutet luuletusi ei maksaks publikulle lasta raha eest müüa, sest see on pettusekaup.

Üldse kogu see siin analüseerit Visnapuu luuletus kokku teeb niisuguse mulje, nagu oleks selle kirjutand mitte normaalse mõistusega inimene, vaid närvihaigete asüüli kandidaat või pangsjonäär. Siiski publiku ja eriti Visnapuu austajate rahustamiseks olgu öeldud, et Visnapuuga asi igatahes nii kaugel ei ole. Idiootlikkuse mulje on küll, aga ta loomulikku põhjust õnneks ei ole; selle põhjus on hoopis teissugune, nagu seda alamal veel tul-lakse paljastama.

Ja niisuguseid tumedaid, segaseid luuletusi on Visnapuul enam kui üks, näit. nimelt „Taliharjas“: „Uue ilma vasarad“, „Eesti“, kogus „Käoorvik“: „Kummale poole hauda“, „Orjavits“, kogus „Hõbedased kuljused“: „Poeet“, „Melankoolne“, „Raskuse vaimoga“, „Salmid jumala kutsikast“.

Üks teine näitus tumedusest:

Võõrad kivid.

Jälle keset päeva
öösse mähitu
rahulise järve laineid kurrutab.

Jälle jäävad unistama käed,
kivid ehituseks seisma,
tundes udunevat piirid kalgel ainel.

Jälle hooneseina tuleb võõras kivi,
unistuste kallistet,
kiusab välja päevadest kui see,
kelt rahu viidud. Semper, Pierrot lk. 41.

Kes või mis on see „öösse mähitu“? Ja teiseks, kuidas seda mõista, et miski, mis rahulise järve laineid kurrutab, on keset päeva ja ühtlasi ka öösse mähit. Teises stroofis oleme korraga järve pinna vaatlemisest viidud ühe kiviehituse ehitamise juure, mille töö seisma jääb, sest et „käed unistama jäävad“. Selle aja sees aga tuleb hoone seina „võõras kivi“, mida aga unistused siiski kal-listavad, s. o. mis neile meeldib.

Viimse stroofi eelviimne värss on keelelis-stiililiselt tume; ses öeldakse, et see võõras kivi „kiusab välja päevadest“. Tumeduse tekitab objektsiona puudumine, s. o. sõna, mis ütleks, mida see kivi siis päevadest välja kiusab.

See luuletus on kogu oma üldmõtte poolest äärmiselt tume. Võib olla, et autor selle taga mingit allegooriat või „sümbooli“ on mõelnud, aga ta on selle nii osavasti ära peitnud, et lugeja seda kätte ei saaks.

Ja niisuguseid raskesti arusaadavaid ja hämaramõttelisi luuletusi on Semperil muidki, näit. (samas kogus „Pierrot“) „Lilled palavikus“, „Öised tuuled“, „Valgustund“, „Siselehed“, „Piirid“, „Liikumata tunnid“, „Tuisk“. Ja mitte üksi Semperil, vaid ka muil modernistlikel luuletajail.

Kui üks luuletus on raskepärane, raskesti arusaadav või tume, siis tunneme seda, ilma et teadlikud oleme selle igakordseist põhjustist. Huvitav aga oleks ka teada, millest tuleb see tumedus, segasus, ebamäärasus, raskepärasus luuletuses. See võib peituda kas keelelises, stiililises või sisulises (mõttelises) küljes või ühel ajal kahes või kõigis neis kolmes.

Keeleline tumedus või raskepärasus võib tulla tundmata vormidest ja sõnadest ja ka niisugusest lause-ehitusest, kus sõnade mõtteline vahekord hästi välja ei paista ega kergesti ülevaatlik ole. Keeleliseks tumeduseks võiks lugeda ka veel niisugust halba homonüümide tarvitamist, kus lauseühendusest (kontekstist) kohe hästi ei selgu, mis tähenduses asjaomane sõna seal mõeldud, millest tekib kahemõttelisus. Siiski võiks homonüümidest tuleva tumeduse pigem ka stiililiseks nähtuseks pidada, sest et selle eest tuleb hoida enam stiililiste abinõudega.

Keelelise tumeduse ja raskepärasuse alal tuleb vahet teha kahesuguse tumeduse vahel: üks on juhuslik, ajutine, teine oluline, jäädav. Juhuslik keeleline tumedus on see,

mis tuleb sellest, et lugeja hästi ei tunne seda keelt, mida autor tarvitab, näit. ei saa kõigist sõnust või konstruktsioonidest aru. See raskendab ja tumestab arusaamist ja talle kujuneb tumeduse ja segasuse mulje. Nii pea aga kui ta need talle tundmatumad keelendid (näit. talle enne tundmatumad sõnad) on ära õppind ja nendega harjund, siis on talle kõik niisama selge, kui oleks see kõige hariikumask keeles kirjutet. See käib eriti nende luuleteoste kohta, milles on rohkesti tarvitet keeleuuendusi: uusi sõnu, lühendet lauseid jne. Järelikult, kui arusaadavuse raskus peitub ainult uuendet keeles, kuna luuletus muidu stiililiselt ja sisuliselt selge, siis on selle põhjus juhuslik ja ajutine, mis kaob, nii pea kui uuendustega ollakse tutvund ja harjund. Järelikult on naiivsus pidada uuenduslikku keelt uemate luuletajate ja kirjanikkude teoste ainsaks raskesti - arusaadavuse põhjuseks (nagu seda kahjuks meie inimeste enamus teeb). Niisugusel korral pole viga mitte kirjanikes, vaid lugejais, kes lihtsalt keelt ei oska.

Teine asi on, kui tumedus püsib ka siis, kui keelendid on niisugused, mis üldse hästi ei võimalda selget ja kerg-arusaadavat väljendust, kuigi nad iseeneses on selged ja tuttavad. Siia kuulub nimelt tumedus ja kahemõttelisus, mis võib tulla homonüümide tarvitamisest, nagu seda nägime, näituseks, äsja tsiteerit ja harutet Visnapuu luuletuses sõna „leina“ puhul. Kuid homonüümidest tekkiv tumedus õigupoolest kuulub juba stiililisse külge. Sest kui mingil sõnal või sõnavormil on mitu eri tähendust, siis on stiililine ülesanne see paigutada niisugusesse konteksti, kus sellest kohe esimesel lugemisel aru saame ses tähenduses, milles autor seda on mõelnud, nii et mingisugust kahtlust ei teki. Kes selle eest küllalt ei hoolitse, on muude seas ka Ridala. Nii mõnedki ta stiili tumedused tulevad homonüümide ebakohasest paigutamisest.

Üldse on paiguti raske lahus hoida raskmõistetavuse keelelised ja stiililised põhjused, eriti kui on tegemist süntaktiliste nähtustega, sest keele süntaktiline ja stiililine külg puutuvad väga lähedalt kokku, koguni ulatavad üksteise. Seepärast olekski vahest õigem mõlemad üheks käsitada ja kõnelda tumeduse keelelis-stiililistest põhjustest.

Teataval määral puht-keeleliseks põhjuseks võib siiski lugeda vastupidise ja üldse ebahariliku sõnade korra tarvitamist. See võib mõnikord lause tõesti raskesti mõistetavaks ja segaseks teha. Põhimõtteliselt peaks ebaharilik sõnade kord luulekeeles küll lubat olema. Esiteks see

teeb luulekeele painduvamaks ja võimalusrikkamaks, teiseks sel võib olla ka oma isesugune mõju ja ilu. Tuletetagu võrdluskohana meele ladina- ja greekakeele keerulist sõnade korda, kus ühtekuuluvad sõnad on sagedasti üksteisest muude sõnade läbi laiali kistud ja keeruliselt läbi põimit. Kui sellega harjuda, siis see arusaamist suuremat ei raskenda, välja arvat, kui see liig tavatumaks on väändud. Eesti keele iseloom muidugi ei võimalda nii kaugelle minema kui ladina ja greeka keeles, ega tarvitsegi, kuid teatava piirini võib ikka, nagu seda soome luulekeeleski tehakse. Mingisugusena keeleuuendusena on meiegi luuletajad hakanud kultiveerima ja kasutama seesugust ebaharilikku ja nagu segiaetud sõnadekorda, ja nii kaua kui ses püsitakse teatavais piirides, on see väga kiiduväärt ja hea, näit.:

teispoolseid jälgin veresoonte kõrval sooni,
Suits, Ohvrisuits lk. 12.

ees iga uue koolnu — —
Under, Verivalla lk. 7.

See teeb luulekeele painduvamaks ja võimalusrikkamaks.

Siiski mõnikord on ilmaaegu sõnad liig väändult paigutatud:

surm õnne aknal osaliste koputand.
Suits, Ohvrisuits lk. 19.

sest oleks võind olla niisama hästi ka nii:

surm õnne osaliste aknal koputand.

mis on selgem kui eelmine.

Ka relatiivpronoomide ja sidesõnade ülearu paigutamine lause keskelle või koguni lõppu ei ole väga soovitada; kui see just arusaamist üleliia küll ei raskenda, siis toob see vahel kaasa teatava stiilikonarlikkuse:

tee, tahad mis (pro: tee, mis tahad).
Visnapuu, Jumalaga Ene! lk. 11.

mees teine öeldakse just surnud kelt.
Suits, Ohvrisuits lk. 135.

Kus aga see vastupidine sõnadekord võib tõesti arusaamatust tekitada, on ainsuse genetiivi paigutuses määratava sõna järele, näit.: „mäng saatuse“ pro „saatuse mäng“. Niisugusel korral, nagu ses näituses, kus genetiivi vorm erineb nominatiivsest, ei harilikult teki mingit kahemõttelisust ega arusaamatust. Soome keeles erineb genetiiv oma lõpp-n tõttu alati nominatiivist, mispärast seal nende mõlemate käändevormide ärasegamist karta ei

ole. Seepärast tarvitetaksegi soome luulekeeles genetiivi ümberpaigutust nii sageli. Meil on seda viimasel ajal eriti Suits tarvitama hakand, nähtavasti just selle soome eeskujul, ja Suitsi uusimad luuletused ongi need, mis kubisevad neist inverteerit genetiivi järjestustest, näit.:

Ei palang nooruse tee üksi kangelasi,
Suits, Ohvrisuits lk. 25.

Kuid eestikeeles ei saa seda inversiooni (vastupidist paigutust) nii laialt tarvitada kui soomekeeles, sest eestikeeles on sõnu, mil ainsuse nominatiivi ja genetiivi vormid on ühesarnased, näit. (see) elu (nomin.) — (selle) elu (genet.), esialgse genetiivi lõpp-n olles meil ammu ära kulund. Niisugusel korral ei ole otstarbekohane genetiivi inversiooni teha, näit. 'võitlus elu' (pro 'eluvõitlus') või 'vale elu' (pro 'elu vale'), sest et sõna siis mitte määrajaks, vaid määratavaks või alles järgneva sõna määrajaks võib peetud saada ja sedaviisi arusaamatust ning valestimõistmist tekitab, näit. järgmisis:

helk valulev ripsmeil ta varjatud hoolega,
Suits, Ohvrisuits lk. 71.

Täht õnne pää pääl peatab.
Visnapuu, Talihari lk. 62.

(mõeldud on: 'õnne täht peatab pää pääl'). Ses võib põhjustada koguni naljakaid vastupidimõistmisi, nagu:

Ristteel seisatab pursui,
peidab nina taha krae (pro: krae taha).

Semper, Aleksander Block'i poemi „Kaksteist“
tõlkest „Päevalehe“ lisa 1921, nr. 33.

Ja kuigi konteksti tõttu just arusaamatusi ei teki, siis igatahes arusaamise hõlpsust ja stiili ladusust niisugused inversioonid ei edenda, vaid võivad, kui ebakohaselt tarvitet, põhjustada pigem mingisuguse raskepärasuse ja konarlikkuse tunde. Kus ja mil määral sõnade korra inversiooni siiski võib tarvitada, koguni teatava hea mõjuga, selle kohta on esialgu võimatu anda kindlaid, täpipealseid ja üksikasjalisi reegleid, vaid siin tuleb luuletajal lasta end juhtida oma enese stiili tundest ja maitsest¹⁾.

1) Teine sõnade korra vabadus luulekeeles oleks partitsiibiga lühendat lause sagedam paigutamine pärast määratavat sõna:

Siirdun teele merele viivalle.
Visnapuu, Käoorvik lk. 62.

Muld valendas kui sada lumipääd
Naist, kevadises mängus käivat ringi.
Visnapuu, Amores lk. 71.

Vaadelgem nüüd puht-stiililisi põhjusi.

Nii heljuvat ja ebamäära-
st asja kui stiili on üldse
raske analüseerida ja ta tegureid määrata. Stiil teeb meie
tundes- teatava mulje, mida siis selle tundega tajume ja
hindame. Raske aga on selle tundemulje põhjusi mõista
ja täpisealt rehkendada. Stiilist tuleva raskepärasuse ja
segasuse põhjused, näib mulle, võiks tagasi viia ühele või
mõlemaile kahest üldisest vastakasest pahest: väljenduse
puudulikkus, nappus ja, teiselt poolt, väljenduse üle-
liigsus, hüpertroofia.

Puuduliku väljenduse all tuleb kõigepealt mõista
sõnastuse ebakohasust, ebatäpisealsust, eba-
määrasust: sõnad ei vasta hästi mõttelle, ei väljenda
õieti ja selgesti just seda, mida on mõeldud, või väljen-
davad seda kohmakalt, abitumalt. Et see arusaamise hõl-
pust kahandab, selle lõngale korruga nagu vembu või
sõlme sisse lööb, on arusaadav. Näituse seesugusest eba-
täpisealsest ja kohmakast sõnastusest pakub:

Jääb vastus kurku, kurblik võru käima suule.

Visnapuu, Käoorvik lk. 23.

Niisugune ebaloomulik ja kohmakas sõnastus ja
ütlemisviis sünnib sageli riimi püüdmise sunnil, nagu
seda riimide puhul juba nägime („kistud riimid“). Seal
toodud näituste lisaks veel järgmised:

Ja meeleheit kui tuleb salvama,
Kas süda saatusel siis alistub?
Kas selles pääsmine vast palistub
Ja surm ei tule elu halvama?

Visnapuu, Jum. Ene! lk. 71.

Meie kodu mere laias käärus,
mere teed, mere veed.
Meid ei kõida mannerde nõrk määrus,
kitsad teed, ahtad veed.

Visnapuu, Talihari lk. 63.

Ühtlasi on need ka häiks näiteiks ebamäärasest
sõnastusest.

Teiseks võib väljenduse puudulikkus ja sellest järgnev
tumetus seista sõnastuse ülilühiduses, lakonismis.
Sellest pakub eriti Visnapuu luule küllalt näitusi:

Neist mälestusist, unedest
Jasmiin, karmin, asuur ja toom
Ning naine, väike valge loom,
Neist mälestusist unedest.

Visnapuu, Jumalaga, Ene! lk. 57.

Ja see on Visnapuul iseseisev, kahe punkti vahel olev lause!

Seesuguse lakonismiga on siis peaaegu paratamata ikka ühenduses mingisugune sidetus, katkelisus, mis sellest tuleb, et siduvad vahelaused ja -mõtted puuduvad; on olemas vaid üksteise järele paigutat üksikud mõtted ja kujutelmid, kuid millede ühtekuuluvus ja vahekorrad tumedaks jäävad puuduvate vahemõtete ja -lausete tõttu, mis neid seoksid ja seletaksid:

Ükskord tõusen, teistkord vaon
näoga porri, näoga nutta.
Tõusta ikka: nutta, nutta.
Kuhu tõusen, kuhu vaon?

Visnapuu, Talihari lk. 39.

Mis ühenduses „nutta, nutta“, jääb tumedaks.
Otse eeskujuline näide ses suhtes on luuletus „Poeet“.

Õõmeelik, päivameelik.
Aeg murelik,
aeg surelik!
Maakeelik, taevakeelik!
Päev hukka sai,
öö kojo sai.
Aeg imelik,
aeg pimelik.
Õõ hukka sai,
päev kojo sai.
Meel muren veel,
ei sure veel!
Hing valulik,
hing palulik.
Ei sure veel
meel muren veel!

Visnapuu, Hõbedased kuljused, lk. 13.

Siin on üksteise otsa sidetumalt lükit rida sõnu ja natuke lauseid. Teise samasuguse hea näite pakub Visnapuu luuletus „Raskuse vaimoga“.

Sügavusvaimoga,
tontliku aimoga,
jumala vallato,
Ah, sina tallato,
kodo ja vallato,
kavva käid ümber palve ning laimoga!
Midagi hakata,
sedägi jätkata
vande ja palvega.
Magada talviga,
pühitset salviga,
kaheks oma südä kahele hakata!

Südame kosutus,
elutee osutus!
Hammasten hirnua,
hingede kirnuja
tõsta luu virnu ja
itsita noorusetule kadakasosutus!
j. n. e.

Visnapuu, Hõbedased kuljused lk. 33.

Lugejaile on see paljas mõttetu sõnade mulin. Nii-
viisi tehakse endalle luuletamine äärmiselt kergeks. Nii-
viisi võiks igaüks luuletada. Seesugune „stiil“ on juba
mingisugune ulakus, sest milleks muuks kui ulakuseks
nimetada ja mille muuga seletada otse tahtlikult lohakat,
segast, sidetumat väljendust ja sellega koketeerimist.
Ja seda ulakust on Visnapuul palju. Üldse teatav ulakus
on Visnapuule koguni iseloomuline ja ta koketeerib sellega.
Ulakuse näiteina võiks mainida veel järgmised ta luule-
tused: „Talvõhtune ringmäng“ (Jumalaga, Ene! lk. 37),
„Oktoobri õhtu suurlinnan“ (Hõbedased kuljused lk. 15),
„Kevade külan“ (samas lk. 37) ja samas kogus veel kõik
„Kõnelused Issandaga“. Ja meie vaene publik omas naiiv-
suses ja harimattuses tunneb kõige selle sodi ees suurt
aukartust ja on vaimustet.

Üks näitus seda sorti luulest:

Sireli.

Sireli torkas püssirauda.
Sireli, sireli.
Palju on sõpru langend hauda,
Sireli.

Sirelis seisis, valvas vaenlast.
Sireli, sireli.
Sirelit kevad puistab kaenlast.
Sirelit.

Sirelit kodu akna taga.
Sireli, sireli.
Sirelit Eo! uinu, maga!
Sireli.

Sirelis sõda, sirelit kanda
Sireli, sireli.
Sirelit raua vastu anda.
Sireli.

Sireli torkas püssirauda.
Sireli, sireli.
Palju on sõpru langend hauda.
Sireli.

Sirelit kodu! Sireli tarju!
Sireli, sireli!
Sirelis kodu — sõduri varju!
Sireli.

Sirelist õnne! Kakskorda neli.
Sireli, sireli.
Sirelit sulle võõras ja veli.
Sireli.

Visnapuu, Talihari lk. 30.

Isegi siis, kui siin oleks tahet sõnaga „sirel“ saavutada mingit puht-kõlalist ja sellega ka meeleolulist muljet, oleks ometi pidand muude vahesõnadega moodustama mingisugusegi mõistlikuma ja enam seotud mõttestiku. Nüüd aga mõjuvad need mõttetumalt ja sidetumalt visat vahelaused eksitavalt, irriteerivalt, ja kogu „luuletus“ on kui kellegi vaimuhaige lapsik jumpsimine. Visnapuul muidugi ei tule see segasus vaimuhaigusest, vaid lihtsast, temale iseloomulisest ulakusest ja iseäratsemisest odavate abinõudega. Tähelepanдав siin on veel see, et ta niisuguses mõttetumas luuletuseski terve salmi kordamiseta läbi ei saa — nii suur on tal värsside tegemise jõuetus.

Väljenduse katkelisuse ja sidetuse kategooria all mainitagu veel Visnapuu „Puistas aseme“ (Käoorvik lk. 49), „Varajane mure“ (samas lk. 47), „Salmid jumalakutsikast“ (Hõbed. kuljused lk. 35).

Katkelisust ja sidetust laiemas ja üldisemas mõttes tuleks õigupoolest nimetada kompositsiooni, plaani veaks, halvaks kompositsiooniks, kus üldisemad ja vähemad, detailmõtted mitte küllalt nii ei ole korraldet, et nende ühendus annaks selge ülevaatliku pildi, kust peamõte selgena välja paistaks. Selles mõttes patustavad väga paljud meie käsitletavate luuletajate luuletusist.

Kompositsiooni nõrkuse liiki tuleb lugeda enamasti ka väljenduse üleliigsust. See esineb eriti selles, kui mingit kõrvalist, detailist mõtet on tarbetumalt arendet, välja maali, üksikasjaliselt kirjeldet, näit. järgmises salmis:

Ma põletin sul kire tõrvalondid,
Mis tulikuumasid ja sädelumistasid öö ees,
Ning haprad varjud nagu hirmund tondid
Su näost üle kihutid, kui oleks kiire töö ees,
Mis tuleb lõpetada kikka kirgiseni.

Visnapuu, Amores lk. 53.

Harilikult aga on seda juba paljas üleliigne võrdluste tarvitamine ja kuhjamine, seda enam, kui need võrdlused on liig otsit, kistud, asjast kaugelle viivad ja seetõttu vähe

esilemanavad, nagu peenutsemise vaatlemisel nägime. Järelikult võrdlustega peenutsemine ja iseäratsemine toob sageli ühes ka tumeduse ja segasuse hädaohu. Underi luuletuste raskepärasus (eriti „Verivallas“) tuleb suurelt osalt võrdluste hüpertroofiast ja paradoksaalsusest. Sest nagu juba selle puhul ülemal seletet, kisuva seesugu võrdlused ja liiatigi veel nende kuhjumised tähelepanu pãris sisult ja mõttelt kõrvale, millest siis jääbki segane, ebamäärane mulje, ja selle tagajãrg: luuletus tundub igavana. Üks näitus :

S u r m.

Taevast on verine tãhist ja siniseks nãpistet kuust.

Hinged on pigistet hoonete lahha, mis kivist ja puust.

Paljud on ãrkvel, paljud on valvusest vallali ega ei maga.

Surmastik tãrisev purskab masinaist, elustet vihast,

Kargab tuhandest tupest : põgeneb elu hoigeist õõnestet lihast.

Surm on nii lähedal, surm on mahasaand õues,

Surm on kõrvale kambrisse roomanud — surm su enese pões.

Under, Verivalla lk. 10.

Seesuguste võrdlustega manglemine mõjub seda tumestavamalt, mida ebamããrasem ja õhem on sisuline idee ise. Ja nii paljud meie modernistide luuletused pole muud kui ebamããraste või suuresõnaliste lausete või ülespuhut ja otsit võrdluste tegemine või vãga suurt sũgavust taotelevate mõttemõlgutuste tegemine õige õhukesest, ebamããrasest ja peaaegu olemattuseni tũhjast sisust. Iseãranis on osav seda tegema Reimann. Juba ta luuletuste pealkirjad nãitavad seda : „Vaikus“, „Melankoolia“, „Intermezzo“ jne. Vaikus nãituseks on vãga ebamããrane aine, Reimann aga on sellest luuletand alapealkirja all „Igapãev“.

Mu Vaikus rããgi ! Õnnes ikka vaiki vaja :

ta arg kui puurilind, kui kerge vãrihein, —
võib peletada iga poolik sõna kaja !

Siis kããrib hingi kaua peidusholtud vein
ja tundmatusest mõtted langevad kui kaste,
kurbõndsad omis peenustes kui ilu lein.

Ja hinged liginevad : ainus kerge aste —
kõik kaunis tuleb meele, mille peitnud siin
me sõnadega endiltki ja nagu laste

õhkunistusi ikka otsind, hinges plin.

Oo, vaikus, rããgi õnnetusis, leinas, valus :
ei pũreta neid kahetsuste terav viin,

vaid uutes sũgavustes nagu ohvri salus
hing endas leiab jãlle kustumatu tee
ja tunneb seletuna ; see on vastne alus !

Hing vaiki, et ei jãlle enda vastu tee !

Reimann, Vaikus lk. 8.

Mingisugused ilusad mõtted ja laused, kuid üldine mulje on midagi ebamäära, tuhmi. Kui oled lugend, ei mäleta enam midagi kindlat; nii palju tead, et lugesid mingisuguseid kõrgeid sõnu ja et on tahet kirjutada midagi peenestiililist ja intiim-luulelist. Mõtteline mulje on null. Isegi meeleoluline külg on liig äärjoonetu ja vaag. Pealegi tundub ses nagu natuke teatavat literatuurlikkustki. Kõik see teeb, et seesugune luule jaksab vähe kõita lugeja tähelepanu, mis millegi taha kinni ei jää. Loed, näed ridu, sõnu, lauseid, üksikuid ütlusi ja võrdlusi, kuid kogu pilti ei saa ja seepärast tähelepanu ei saa koon-duda, vaid läheb laiali, mõte libiseb hajameelselt üle ridade, ja lõpptagajärg on see, et kogu see luule tundub mõjutuna ja, mis kõige pahem, — igavana.

Samuti on lugu ka peaaegu kõigi Underi luuletustega kogus „Verivalla“ ja mitmete Semperi luuletustega, eriti ta kogust „Pierrot“. Loetagu näit. Underi (kogus „Verivalla“) „Vaikus 1, 2 ja 3“ (lk. 38—42) või „Hingetund 1“ (lk. 52), „Urbepäev“ (lk. 64), „Mu süda laulab: Laula!“ (lk. 67), „Inspiratsioon“ (lk. 71), „Tulevik“ (lk. 75). Kõigist ime-likest ja iseäratsevaist võrdlusist hoolimata, mis üksikuina küll tähelepannu torkuvad, jääb neis luuletusis tervik ometi uduseks ja kahvatumaks, mis meie meele ei löiku. Üks näitus:

Tulevik.

Olnd tühjaks söödud südame suur valusõim,
Huntlased-mured laastand aju viljaaia.
Nüüd üle haudu koltund jälestuste
Kui õõtsuks Viimsepäeva pasunate hüpe:
Uus kuskil kuhjub küllastuste vihke põim,
Uus tund, oo: uute tuulte jõgi kipub maija.
Läind päivi-ööde takjad kisun rinnast
Ja naeratusest okkad kurbe mälestuste,
Nad heidan Styxi möödanevva rüppe:
Ja südameni küünivate laini palistused
Kuis uhtuvad ja ühes viivad roidund alistused
Mu vere surnud, mahamaetud linnast.
Tund valge, neitsilik, kristalline. Uus ootust hõõgub tarre.
Hirm magus kõditab mu aimu uuest aast:
Ja loobumuste sammaldanud paost
Koit-allikalle tõstan vastu käsivarre.
Võet kaelast katsumisetunni õudne kõis.
Ja'ks selgeks, kindlaks altar-astmel uuel puhkeb huulte õis.
Noor aeg mu juure astub: pilgu valla suudleb pisar-rahest.
Oo, tule, tõuseng, tegutund! Teed tasandet ja silut.
Ma täitsa olen kõrv ja haarav kätepaar ning silm ning süda,
Sind kilte suu, kel pühitsuse jagand Kolmeinglipäeva
vaiksed ilud.

Aeg uus, tund eedennoor: oo tulevik,
Eks surematu ole üks meist kahest.
Või mõlemad? Ehk on me õhin üks? See särav värin, mida
Viib üle hauapiiri jumaluse tiib — suur igavik:
Aeg uus, tund eedennoor, suur tulevik!

Verivalla lk. 75.

Sest luuletusest, tõsi küll, jääb lugejalle vähemalt see üldine mõiste ja mulje, et luuletaja hõiskab uuele ajale vastu. Kuid see on liig ebamääraselt üldine mõiste; detailid peaksid ka selgemad olema, ent need, eriti kogu esimeses suuremas osas, jätavad segase, sisutuma mulje. Ka üldises mõttes ebamäärasena mõjub järgmine, nimelt „Hingetund 1“ (Verivalla lk. 52).

Hingetund 1.

See väike rohi ulatab mu näoni,
Mu süda küünib oksadesse käoni,
Ta hüüde küsimusse, sellest kõrgemalle
Viin oma igatsuse valge ohvritalle,

Ning silmi väänetest, mis looklevad mul ümber ihu,
Nüüd kerkin ootev nagu tühl pihu:
Järsk lahtiütlemine tunnist kitsast —
Lõhn lendlev, pagev küürus orjavitsast.

Kui jalge all teed jooksvad tihnikusse,
Pean longus pääga järgima neid usse?
Kes nihutas mu käte usaldusest parda?
Kuid imelik: ma tiivustet, ma õnniski, ei karda!

Suur torne ihkav avarus nüüd algab alles:
Ju kumabki neis võõrustes, neis halles,
Uus valgusveri: allikate iha!
Joob — januneb ja joob mu põuamuldne süda.

Kahju, et ma ei kehta nende pikkuse pärast tsiteerida näit. „Urbepäev“ (lk. 64), „Vaikus 1“ (lk. 38) või „Inspiratsioon“ (lk. 71); need oleksid udususe näiteina veel paremad ja iseloomulisemad.

Mitte halvemaid sellekohaseid näiteid leiaks ka Semperi luulest, eriti ta kogust „Pierrot“ (kogus „Jäljed liival“ on ta selguse poolest paranend). Tsiteerida võiks „Keskpäevane“ (lk. 29), „Notturmo“ (lk. 31), „Õised tuuled“ (lk. 33), „Valgustund“ (lk. 36), „Piirid“ (lk. 40), „Liikumata tunnid“ (lk. 47), „Tuisk“ (lk. 58), „Hommikune“ (lk. 60), „Õhtune“ (lk. 61). Olgu neist üks, sest et lühem, siin ära trükit:

Hommikune.

Kurnand mind kuristik öine, kududes udude võrku :
paigale võlutud rauged vapruste löökide löök.
Eemale kaeblikust nutust, nõõrivast hüllete kurku !
Taevasse krampides visku, mässude veretav leek !
Nõrkused roomavad pakku, liginud unede lõpp.
Altari koitanud rüppe päikene puserdab verd.
Haihtub õõ unede tants ; kiirgavaist lõketest krants
palmitseb võitlevaid päid ; hulluses pudeneb kants
loidunud himude kaitstud. Mahuta rinda meil merd,
takistuslustine kirk, õhutud Tõrvakse verest !
Siruta kiskjana küüni maailma lõõmavast kerest,
viruta võitude virus kaugele unine kuu
sina, o Päikene võimas, laotuse verine suu !
Lõhu kõik lootused aprad, murra jõukambritel riiv,
alale jäta veel tiib, uhkuse tipule viiv !
Sinuga kilata taevas, lõõmata põrgute lees,
luidata pilvede villas, mässata tungide õös,
tantsida taarnate pääl, horitsontide, agude kees !
Päikene, eeteri sees, okeaanide tuiskavas vees !

Pierrot lk. 60.

Jälle suuresõnalised ja drastilised üksikud ütlused ja pildid, mis aga ühiseks, selgeks, tervikuks ei koonu ; kõik nagu valgub laiali, jääb segaseks, reljefitumaks, mõjutumaks.

Seejuures hakkab ikka enam selguma, et selles ebamäärasuses ja udususes süüdi ei ole mitte ükski väljendus, sõnastus, stiil, vaid ka väljendatav ise, see on mõte, meeleolud, sisu. Mitte et see ainult oleks udune — sisu võib teatava määraneni udune olla —, vaid seda (sisu, mõtet) pole sagedasti õieti olemaski ! Siin vaja lähemalt seletada. Asi on nimelt selles, et peaasi luuletöö loomisel on see, mida parema sõna puudusel võiks nimetada sisemiseks nägemuseks, see on selle mõtte, sündmuse või meeleolu läbitundmine ja ideaalne ettekujutus, mida sõnalise väljenduse abil tahab ka teistele samal kujul „vaimusilmaga“ nähtavaks ja tuntuks teha. Seejuures on soovitatav, et luuletaja teadvuses koguni selle saavutatava väljenduse jume ja laad ja ettekujutatav mulje, nii palju kui võimalik, vähemalt peajoonis, selgena ta ettekujutusele projitseeruks. Selle projektsiooni tegelik teostamine, s. o. luuletöö üleskirjutamine on jälle ise töö, mille detaile on võimatu esialgses üldises ettekujutuses ette näha, vaid mis luuakse siis vastavalt mingisuguse detail-inspiratsiooni abil. See sõnastuslik realiseerimine oletab koguni iseäralist, spetsiaalset annet ja osavust ning maitset. Selle kohasusest ja ilust ripub palju luuleteose väärtust. Siiski, mida intensiivsem ja selgunum, differentseerunum sisuline nägemus, seda tihedamana ja detailrikkamana juba projitseerub kavatsetav väljenduse nägemus,

ja sellest juhituna ja orienteerituna ning inspireerituna seda kindlamini, tabavamalt ja leidlikumalt töötab siis sõnalise väljenduse tegevus.

Tõepoolest, kui kellegil on ütelda midagi tõesti isearalist, huvitavat, valdavalt, mis temas vägevana pakitseb, siis õnnestab tal ikka viimati seda teistele sõnade abil tajutavaks teha¹⁾.

Ja niisugusel korral ei pane ta lugejat nägema mitte väliseid sõnu, lauseid, võrdlusi, vaid just seda sisulist nägemust, mis temas on olnud. Järelikult esimeses joones on tähtis luuletajas olev tundmus ja sisuline (ning osalt ka vormiline) nägemus.

Võtame lihtne näitus. Oletame, et kellegisse üks päikese loojaminek on teind sügava mulje; ta on selles tähele pannud isesuguseid varjundeid, see on temasse sisendand iselaadseid meeleolusid, ja seetõttu on temal kõigest sellest harukordselt intensiivne ja differentseerund ning sisukas nägemus. Ta tahab seda kujutada luuletuses või proosas. Ta peamine püüe on siis seda nägemust sõnadega tõlgitseda, lugejat ka seda sel kombel nägema ja tundma panna. Siis loomulikult ei hakka ta mitte võrdlusi võrdluste pärast või ilusaid ja peeni sõnu tarvitama, et nendega iseäratseda ja peenutseda, vaid kogu ta hool ja püüe on selleks sihitud, et kas sõnad ja võrdlused hästi „edesi annavad“ ja suggereerivad seda, mida ta omas hinges näeb ja tunneb. See tähendab, võrdlused ja üldse stiil on tal täiesti sisulise väljenduse teenistuses, sellele alistet. Luuletaja, kes niiviisi oma aine ja töö kohta suhtub, see, kui tal ka ühtlasi on intelligentsi ja maitset, iseenesest ja loomusunniliselt hoiab kõigi stiili banaalsuste, labasuste ja peenutsemiste eest. Niisugusel korral võrdlused tulevad spontaanselt, autori leidlikkuse üliküllusest ja on siis ka tõesti kohased parajas paigas ega tundu tehtuina, otsituina, liig teadlikult ja vahest nagu karvupidi ligi kistuina²⁾. Niisugustes tingimustes tekkind luu-

1) Üks prantslane on ütelnud, et kui keegi tundelise südamega naisterahvas kellegile kirjutab oma armsa isiku surmast, ta seda siis teeb nii südamesse tungival stiilil, mida ükski elukutseline kirjanik kätte ei saavat.

2) Ma ei eita, et ka otsit, teht, affekteerit stiil võib teataval määral huvitav ja seetõttu teenuslikki olla, kuid siiski kõige meeldivam ja väärtuslikum on spontaanselt ilus stiil, see, mida lugedes lugejas on tundmus, nagu autor ei olekski teadlik, kui ilusat stiili ta kirjutab, nii näib see tal iseenesest tulevat ja nii näib ta peamine huvi ja tähelepanu väljendatavas sisus kinni olevat. Kui aga lugejas kujuneb tundmus, et autor ise oma stiili liig imetleb ja meeleheaga vaatleb ning maitseb, siis vähendab see märksa lugeja maitsemist ja vaimustust niisuguse stiili kohta.

letus on siis ka eht ja aus nii sisult kui vormilt, ent ainult ehtne on ilus ja mõjuv¹⁾).

Meie uuemate luuletajate poeese aga lugedes tekib nii mõnigi kord kartus ja kahtlus, et see luuletaja hinges olema pidav sisuline külg — mõte, meeleolu, nägemus — on nõrk, pealiskaudne, kahvatu, peaaegu olematu²⁾. Kui niisugune luuletaja hakkab näit. päikese loojaminekust luuletust tegema, siis võib juhtuda, et tal sellest ei olegi mingisugust intensiivist ja omapärast nägemust või meeleolu, vaid ta võtab selle üldiselt, shablooniliselt, nii ütelda abstraktselt, ja sel korral pole tal sõnadega ka midagi tõlgitseda, mitte midagi maalida, sõnu aga tuleb siiski teha. Ja ta teebki sõnu, teeb sõnu sõnade pärast, teeb võrdlusi võrdluste, stiili stiili pärast. Ta teab abstraktselt, et päikese loojaminek peab suurepärase, lõõmav, värvirikas ja tore olema, ja seepärast pillab ta siis ka ülilopsakalt kõiksuguseid sellekohaseid sõnu, mida ta teab niisugusel puhul tarvitetavat ja miilega moodvoolu esteetika järele peenike ja „stiilne“ ollakse, ja siis kubisebki luuletus niisuguseist sõnust kui *purpur, sammel, kuld, vein, viin, kangad, violett, rubiin* jne. Nendega püüab ta meeleolu ette tüssata, kuid see ei lase end ette tüssata, sest niisugune luulesõnastus ei ärata meeleolu, jätab külmaks, on igav. Ilusad ja peenetähenduselised sõnad tunduvad siis maneerlikena, vigurdamisena, sisutumaina. Stiilis ja üldse luules, kunstis petta ei saa.

Ja nii on lugu paljude meie modernistlikkude luuletajate poeesidega: nende sisuline külg on luuletajale olnud ükskõikne, tuhm, see ei ole mitte tõsiselt isiklikult läbi tuntud, ilma sisemise nägemuseta, vaid sageli nähtavasti ainult abstraktselt, ükskõikselt käsitlet, sest et literatuurlikult

1) Ma ei vähematki sellega pretendeeri täpipealselt ette kirjutada luuletuse loomisprotsessi ja meetodi. See olgu minust kaugel. Ja enne kõike, ärgu saadagu sellest nii aru, nagu tahetaks luuletamisprotsessi sellega väga teadlikuks ja mõistuspäraseks teha. Loomisprotsess võib sündida ka enam-vähem alateadlikult, nagu see sünnibki luuletajail „Jumala armust“. Ja niiviisi kindlasti tulebki luuletusse rohkem värskest ja luulet. Pealegi õige lühikestes lüürilistes luuletustes, mille sisuks mingi meeleolu, võib teadliku mõistusetöö abi muidugi veel seda väiksem olla, sest kõik võib sõnastuda silmapilkse detailinspiratsiooni abil. Siiski see meeleolu ise, millest luuletatakse, peab luuletajas ometi olema; ja mida intensiivsem ja eristunum see on ja mida tõsiselt huvitavam see autorille endalle, seda eristunumal ja intensiivsemal kujul tuleb see ka luuletuses nähtavalle, mis läbi viimane aina võib.

2) Räägitakse juhtumustest, kus luuletaja oma kirjutuslaua taha istub, ilma et veel teaks, millest luuletada, ja esialgu ainult üles seab riimid, millele ta siis alles muid sõnu ja sisu hakkab otsima. Ja hea veel, kui üldse otsib ja midagi leiab.

ja snobistlikult omandet, ja seetõttu ei pane nad lugejatki midagi sisemiselt nägema ja tundma, vaid lugeja näeb vaid väliseid lauseid ja sõnu, ja seepärast tunduvad niisugused luuletused uduseina, segaseina ja igavaina. Need luuletused seevastu, kus nad oma tõelisi elamusi ja tundeid kujutavad, on enamasti üsna selged, nii näit. Semperi kogus „Jäljed liival“ need luuletused, milles poeet kujutab oma reaalseid elamusi, ja samal põhjusel ka mitmed Underi sonetid ja mõned luuletused ta kogust „Sinine puri“. Ka mitmed Visnapuu luuletused on selged, kus ta oma tõelisemaid tundeid kujutab ja seda nimelt otsekoheselt, lihtsasti, ilma vigurdamiseta ja kõrvaliste väänlemisteta, näit. „Oo, nukker peni“ (Amores lk. 67), „Mälestused suvest II“ (Amores lk. 51). Muidu selge ja vahest ehtse luuletuse „Loobumus“ (Amores lk. 75) rikub ta aga selle segase ja ebaehtse ning ükskõikse lõpuga.

Üldiselt selge selle vastu ja teistega võrreldes sündimatu, loomulik ja ladus omas sõnalisel väljenduses on Barbarus. See tuleb sellest, et ta oma võrdlustega ja üldse oma stiiliga nii ei peenutse ega vigurda, vaid lihtsalt oma ainet püüab arusaadavalt sõnastada versifitseerit vormis, milleks tal ka näib olevat teatav sünnipärane osavus¹⁾.

Kes meil aga imelikul kombel on hakand arenema raskepärasuse ja raskmõistetavuse sihis, see on Suits. Kõik ta uuemad luuletused, mida sisaldab kogu „Ohvrisuits“, on enamasti kõik stiililiselt raskepärased ja osalt sisuliseltki raskesti mõistetavad. Mõned stroofid esinevad päris stiilmõistatustena. Paar näitust paljude hulgast:

Ka mööda minnes armsus häälitsevad me tuju,
lahkhelides kui teist, ei ennast halastand.
Kas olgu naise noore tüürikene kuju
või marmortorso, meistermaal ju valastand:
ehk pilgus pilguks virvlend imetluse mulje,
kui üle võõra võre õitsmelõhna hulje
hääteona nimetuna vargsi tuulatand,
kui Muusa äkkierutund meis kuulatand.

Ohvrisuits lk. 14.

Või see teine:

Ei elutarkuse puhtnaiseliku häda,
teekondade ja juhtumiste lehvitus
nii ilal enam vasta purjes rehvitus

1) Selle otsuse võib anda ta senni ilmund kogude põhjal. Hiljem üksikult ajakirjanduses ilmund luuletusis (näit. „Poeem Issandast“ Päevalehe ltsas „Kirjandus-kunst-teadus“ nr. 22, a. 1921) aga näib temagi hakkavat segasuse ja raskloetavuse poole kalduma; nähtavasti kardab ta oma sennise selgusega mitte küllalt ajakohane ja modernistlik olevat.

kui siis : meel ühe mitmusest veel rikkast palsus,
kui tuuled risti puhunud ju teise kaisus.
Kõik suurendes ta silmis sa ehk suurdunud,
häätegevusest väsind kui ei juurdunud
roid rahutus mäel, orus ühiskonna mäda.

Ohvrisuits lk. 15.

Kes võib väita, et ta sellest aru saab? See kõik jääb ometi imelikult ebamääraseks ja nagu peidetuks. Ma ei usu, et neis näiteis tumeduse tekitajaks on mõtete segasus ja anarhhia või äraolek (nagu mõnes Visnapuu luuletuses), vaid viga on puht-stiililine: raskepärane sõnastus, selle lisaks keelelised raskepärased (ebareeglikordne sõnadekord), ka mõtete liig peidet, nagu ääri-veerine, mõistamisi tehtud väljendus.

Niisuguseid Suitsi luuletusi lugedes ja uurides tuleb meele vana ladinakeelne luule, mida omal ajal lugesin. Seal ka olid mõned kohad imelikult segased ja rasked aru saada: üksikuist sõnust ja vormidest said küll aru, terve keeleline külg oli selge, aga selget kindlat mõtet, mida need vormid pidid väljendama, ei saand iga kord kätte, ehk küll neid uurisid kui mõnd algebra-ülesannet. Ainult üksikasjaline kommentaar ja sõnasõnaline tõlge aitas niisugusel korral raskusest üle saada ja selgitas tumeduse. Nüüd pean tunnistama, et Suits on peaaegu raskem kui Horatius või Vergilius. Kuid mis ma ütlen Horatius ja Vergilius, need on Suitsiga võrreldes selgus ise, vaid võrdluseks võiks siin tuua pigemini Juvenaali ja Perseuse, keda lugeda võib ainult erudiitse kommentaari abil. See pärast oleks tarviline, et ka Suitsi niisuguste luuletuste lugemiseks välja antaks kommentaar. Kõige parem oleks, kui Suits seda ise teeks.

Omal ajal peeti Ridala luuletusi raskesti arusaadavaks, kuid peab ütlema, et uuemate Suitsi omadega võrreldes need on selgus ise. Pealegi oli Ridala luuletuste raskmõistetavus osalt juhuslik-keeleline: lugejaile sellal alles tundmata sõnade tarvitamine. Nüüd on siis Suits tumeduse ja raskepärasuse suhtes Ridala kaugelt ületand. Lõpuks veel paar näidet Suitsi raskmõistetavusest:

Tüüritu.

Kas mõte päeval pilvisel ei raba :
kust, kuhu kõik see elu tüüritu ?
Endohverdand kui vangi müüritu,
lokkjuukselise jälgid kleidi saba.

Miks laulad hoituid taga mitme taba,
kel põrand hõljumiseks kütüritu,

ei seda, teenijaks kes üüritu,
töös painutatud armsust ebavaba ?

Nii tühjatoimetaja tõustes treppi
kord mölgutand ja kõlksutand vaid keppi,
noort trepisesijat kui teretand.

Põsk kahkjask küürutaja veretand.
Sööst ülesminejal kui vannet vandu
neil silmil õnnelikka vaatma andu.

Ohvrisuits lk. 67.

Siingi esimesel lugemisel jääb sisuline külg üsna ähmaseks ja see ähmasus tuleb siin ilmselt väljenduse (stiili) raskepärasusest. Sest kui hakata pikemalt mõtlema üksikute lausete kallal, katsudes läbi nende stiilikoore tungida nende sisusse ja siis nende üksikud sisud ühendada ühtekuuluvaks tervikuks, siis saad ikka viimati ka selle sisulise mõtte kätte, mis luuletaja on tahtnud öelda. Kuid niisugusel korral mis õiget mõnu ja naudingut luuletuse lugemisest, mille mõistmiseks tähelepanu ja mõistust nii väga tuleb pingutada! Ja kui seda uurimise pingutust mitte teha, siis libiseb tähelepanu ilma midagi kinni haaramata üle ridade, ja sisuline mulje, mis ometi kõige tähtsam, jääb kahvatumaks ja tumedaks. See tundmus tuleb vahel ka sellest, et mõtted on väljendat nii-ütelda riivamisi, kaugete puudutustega, puudutades asjaolusid, mis ainult luuletajale tuttavad ja ka sellele, kelle kohta need käivad. Hea näituse sellest pakub luuletuse „Ei sulgund veel see ring“ lõpp:

Ei sulgund veel see ring,
kui aimuvad need sunnid.
On möödunud kui tunnid!
Nii imelik on leid,
et aastaiks hüütud neid,
kui läikes ehatähe
saab elavaks see nähe,
mis teine tunnud hing,
ei sulgund veel see ring.

Ohvrisuits lk. 176.

Üldse meie uusimale luulele on (küll mitte ikka, aga sageli) mingisugusena iseloomustavana pahena omane mingi imelik ladususe ja sileduse puudus ja virilus sõnalises väljenduses ja mingi ümaruse ja lõpuleviiduse puudus üldises stiililis-sisulises ehituses ja väljatöötuses. Paari rea jooksul võib luuletus üsna ladusasti ja siledasti voolata, aga seal korraga konarus mingi kohmaka, raskepärase, virila ütluse või ebamäärase, ebakohase mõtte kujul. Teine kord jälle valgub luuletus oma mõtete poo-

lest laiali, venib vesiseks, lahjaks. Raske on iga kord ära määrata ja formuleerida, milles see viga seisab; see moodustub vahel mitmest tegurist, stiilist, meeleolust, mõttest kokku mingiks üldiseks ebamääraseks muljeks, mis enam või vähem tekitab rahulolematuse tunde.

Sellega võrreldes on jälle meie vanem luule üldiselt palju selgem, ladusam ja loogilisem, kuigi see ladusus ja selgus seal sageli on saavutat mõnede muude puuduste, muu seas liig suure lihtsuse, mõnikord koguni labasuse hinnal.

*

Jälle huvitab meid küsimus: mis pärast? Mispärast kirjutavad uuemad luuletajad niisugust stiili, mispärast on nende luule sageli nii raskepärane, konarlik, segane, tume?

Põhjus võib olla kahesugune:

1) mõnusus, lohakus; 2) kirjanduslik mood.

Kõigepealt mõnusus ja lohakus: raskepäraselt, konarlikult, ebamääraselt, segaselt on kergem kirjutada, see nõuab vähem annet, osavust ja pingutust. Sest selgus on raske ja tume dus on kerge. Ja tõepoolest on tundmus, nagu meil ei igakord viitsitaks küllalt pingutada luuletuse väljatöötamiseks ja viimistelemiseks. Teatakse ka kõnelda iseloomustavaist juhtumustest, kus luuletaja ei ole viitsind isegi ümberkirjutamise vaeva oma luuletuse kallal näha, vaid selle otse mustandina trükki annud. Muidugi, luuleteose parimad, ilusaimad ja väärtuslikumad kohad ja ütlused, need, mis talle ta värskuse ja mõjuvuse annavad, peavad tulema otsekohesest inspiratsioonist, spontaanselt, sunduseta, kergelt, nagu iseenesest. Sest kõik liig teadlikult ja püüdlikult pingutetu teeks teatava kuivuse mulje. Ja isesuguselt suureandeline ja fenomenaalne oleks luuletaja, kes alati kohe esimese hoo ja üleskirjutamisega teostaks luuletuse lõpliku vormi, mis oleks nii täieline ja ilus, et ses enam midagi ei tarvitseks parandada. Kuid enamasti ei saavuteta niisugust täiust kohe: kordaläinud ja kõrgeväärtuseliste ütluste vahel võib olla nõrgemaid kohti, konarusi, halbu ja vesiseid üleminekuid jne. Kõik seesugune „shlakk“ tuleb kalli metalli seast kõrvaldada teadliku tahtejõupingutuse ja selle abil esilekutsut detailinspiratsiooni teel. Seda tõendab ka suuremategi luuletajate eeskuju, kes ka ei igakord ole kohe leidnud lõplikku sõnalist kuju oma unistustele, vaid on pidand otsima, ümber tegema, kustutama, parandama, ennegu ise rahule jäid oma teosega. Neis viimistelemistes pole muidugi mitte

ainult tahtejõud tähtis, vaid ka luuletaja intelligents, maitse, ühe sõnaga anne, millest oleneb paranduste väärtus. Kuid suursugusemate võimete — maitse ja ande — puudusel võib luuletajalt nõuda, et ta vähemalt oma head tahtmist avaldaks ja kõige võimaliku vaeva näeks oma luuletuse väärtuse tõstmiseks. Sest veel pahem on, kui muude puuduste lisaks tuleb veel viitsimatus ja lohakus.

Üks osa tumedust ja raskepärasust tuleb seega kirjutada autorite viitsimattuse arvelle.

Aga, öeldakse vahest, üks ole just tumedus ja salapärasus ja sügavus ilusad ja väärtuslikud omadused luulele, mida tuleb hinnata ja kultiveerida. Õige küll, kuid ärgu segatagu lihtsat välist raskmõistetavust ja segasust tõsise salapärasuse ja sügavusega. Niisugune väline tumedus võib olla vaid sügavuse pettekujuks mõnele pealiskaudselle otsustajalle, aga sügavus pole ta mitte.

Kuid suuremaks ja mõjuvamaks põhjuseks on siiski see siiamaani valitsend kirjanduslik mood, mis teatavat tumedust, ebamäärasust, segasust, lodevust ja lohakust kergesti võimaldab mingisuguse iseäratsemise ja modernitsemise nimel ja ettekäändel. See vool tuleb seega hästi vastu sellele inimlikule nõrkuselle, mis pingutuse eest võimalikult hoiab, end lodevaks laseb ja võimalikult kerge vaevaga tahab sihile jõuda. Sest kui niisugust luulet niisama väärtuslikuks hinnatakse ja sellega niisama hästi saajakse lugupeetud luuletajaks, mis tarvis siis rohkem vaeva näha ja end pingutada selguse ja korralikkuse saavutamiseks? Kui oleks valitsemas niisugune kirjanduslik vool, mis nõuaks kindlat, korralikku väljatöötamist ja selgust nii vormis kui sisus, siis ei keegi meie praegusist poeedest avaldaks niisuguseid luuletusi; nad ei julgekski seda, või õigemini, neil ei tuleks siis meelegi niimoodi kirjutada, vaid neilgi jatkuks siis pingutust ja osavust selguse saamiseks küllalt. Ja kui kelgi neist siis on ometi loomupärane kaldunud raskepärasuseks ja segasuseks, siis püüaks ta selle vastu võidelda, sellest võitu saada. Sest mõningail tundub tõesti olevat seesugust kalduvust, nimelt Visnapuul, kes näib paiguti põdevat nagu mingisugust imelikku ebamäärasust ja virilust mõtete ja kujutuste kontsipeerimises ja väljendamises. Teatav sünnipärane raskepärasus on ka Ridalal. Kuid ialgi ma ei usu, et see samal määral omane oleks Suitsile. Sest enne kirjutas Suits üsna selgeid ja kergesti loetavaid luuletusi nii sisult kui stiililt. Ja kui ta nüüd korraga on hakand kirjutama raskepäraseid, siis ei või siin olla muud põhjust kui järeleandmine moele, sest

oleks ju pentsik oletada, et Suitsi peaaaju ütleme 1919-ndast aastast saadik oleks hakand vähem selgesti töötama.

See moodvoolu mõjul raskepäratsemine ja tumetsemine võib mõnes kirjanduses mõnedel osalt olla sihiteadlik, s. o. sharlataanlik, et sellega snobistlik-naivse publiku silmis iseäraline ja huvitav olla, kuna ise endalle habemesse naerdakse. Loodame, et see sünnib *bona fide*, s. o. täie veendumusega, et see nii on hea ja ilus. See tuleb sellest, et kirjanduslike moodidega on lugu samuti kui riidemoodidega: kõik, mis moodne, tundub ühtlasi ka väga ilus ja meeldiv olevat, kuna vastupidi see, mis moest läind või veel pole moodi tulnud, paistab veidrana ja maitsetuna.

Nende viimaste — ausate, heasusus tumetsejate — pärast on vaja, et oma seisukohta selle tumeduse ja tumetsemise küsimuse kohta natuke lähemalt selgitaksime.

Me tungivalt nõuame selgust, arusaadavust, siledust ja ladusust sõnastuses, ümarust ja lõpuleviidust väljatöötuses. Aga, ütlevad tumetsemise ja raskepäratsemise sõbrad, eks ole tumeduses ja raskepärasuses just oma iseäraline luuleline ilu ja sügavus, sest et sel salapärasuse veetlus, kuna liig suur selgus ja läbipaistvus võib olla pealiskaudsuse ja vähese sügavuse tagajärg ja teha selle mulje.

Oige küll, kuid, nagu juba tähendime, ärgu segatagu ja samastetagu sügavust tumedusega ja raskepärasusega, vähemalt mitte lohakusega. Esimene ei ole mitte viimaseist tingit. Tumetus ja raskepärasus on sageli vaid väline, stiililine, vahel lihtsalt sõnastuse ja koguni mõtete korralduse lohakuses põhjenev. Ärge seepärast seletage lohakust sügavuseks. Tõsine sügavus on sisus, ideedes, meeoludes, luuletaja hinges. Mõtted ja meeolud võivad tõesti olla nii „sügavad“, s. o. nii keerulised, nii mitmekihilised, nii laiaulatuselised, nii ühenduses veel kaugemate, suuremate väljavaadete ja põhimõtetega, et vaatlejal (lugejal) raske on kohe neid põhjani läbi näha ja mõista, vaid nii-ütelda ainult nende pealmist korda näeb, mille taga ta aimab veel teisi, kaugemaid lademeid. Et seeläbi teatav salapärasuse luule kujuneb, mil oma ilu ja veetlus, on arusaadav. Ja niisugune luule on tõepoolest kõige kõrgem ja väärtuslikum. See on seda väärtuslikum, mida ehtsamas sügavuses see salapärasus põhjeneb.

Muidugi ka mingi asja kujutlus hämaras valgustuses, mingisuguste ebamääraste, udutavate äärjoontega võib anda selle salapärasuse mulje. Siiski, selgi hämarusel ja udususel peab olema veel oma kuju, oma „loogika“, oma „joonistus“, mis ta kunstiteoksena kohaseks ja huvitavaks

teeb. Ja pealegi on sel vormilisel udususel ja hämarusel ka oma piir, millest kaugemalle ei tuleks minna, muidu kannataks selle all teokse kunstiline külg ja väärtus. Ja edesi, mis kõige olulisem, kuigi meeoleolu, nägemus, kujutus esineb autorille udujoonelisena, siis selle väljendus sõnastuse kujul olgu ometi selge ja täpipealne. Ärgu mõistetagu meid siin valesti. Sõnastuse ja üldse välise vormi selgust ja täpipealsust mõtlen siin nii, et see täpipealt ja selgesti kujutaks, tõlgitseks, „edesi annaks“, suggereeriks seda nägemuse, ettekujutuse luulelik-salapärast udujoonelisust ja ebamäärasust. Ärgu tehtagu iseendas juba udust ja ebamäära sõnastusest halva sõnastusega veel udusemaks. Sellega kahjustetakse seda. Sest ka udususel on oma piir. Ja mis veel pahem, halb, segane, konarlik sõnastus ja esitus ei lase hästi seda luulelik-udust nägemust näha niisugusena, nagu seda autor tahab sõnade kaudu ka lugejaid nägema panna. Lugeja ei näe niisugusel korral sageli muud kui sõnu ja lauseid, mitte aga sisu, mitte sisulist nägemust.

Ja lõpuks, see tahtlik ja kirjandusvooluline tumedus on hakand ära tüütama, seda on nii väljamaal kui meil juba liig palju pakut. Juba selle pärast tuleks seda tumetsemist natuke vähendada.

*

Kui suur hulk meie uusimat luulet on stiililt raskepärane, osalt koguni segane, tume, ja seetõttu enamasti ka igav, miks siis publik seda ometi nii palju loeb? Sest peaks arvama, et publik selle kohta, vähemalt nende ta puuduste kohta võtaks tõrjuva seisukoha. Ometi ei ole seda märgata. Otse vastupidi: publik omas üldsuses (vahest mõned harvad üksikud välja arvat) suhtub kõige meie modernistliku luule kohta heatahtlikult, heakskiitvalt; on koguni leegion vaimustet poolehoidjaid. Kuidas seda seletada? Asi on lihtne. Meie kirjandust lugev publik ei märka näha neid puudusi, ei julge neid näha. Luuletajad on publiku silmis kord osand omandada teatava hiilguse, prestiiži ja seepärast keegi kõrvaline ei enam julgegi neid arvustada. Pealegi äärmiselt väike on nüüdsel ajal nende arv, kes „kirjanduslikus publikus“ luuletusi loevad nende lugemisest saadava tõelise naudingu pärast, kes otse janunevad luuletuste järele (nagu janunetakse näit. kuulda ilusat muusikat). See tuleb ka suurelt osalt sellest, et väga vähe on olemas niisuguseid luuletusi, mis paneksid, mis õpetaksid endid naudingul lugema. Rõhuvalle enamusele aga on luuletused ükskõiksed; neid loetakse ainult moe

pärast, viisakuse, hea tooni, patriotismi ja snobismi pärast, sest et haritud ja kirjanduslike huvidega inimene peab ka luulekirjandust lugema ja oskama maitsta, eriti veel kui see on kodumaine uuem eesti luule¹⁾). Suurim tegur nüüdsel ajal publikus aga on edevus, snobism: on nimelt „peen“ osta ja lugeda uuemat kirjandust. Parimal korral mõeldakse alateadlikult, et viga on lugejas endas, kes sellest uuest kõigest ei oska aru saada, ja siis katsutakse endalle autosuggereerida, et see kirjandus ometi on kõik peen ja ilus ja huvitav. Seejuures peetakse siis puudusi väärtusteks ja teenusteks: peenutsemine on peenike, raffineerit stiil, raskepärasus ja segasus on kohe sügavus ja filosoofia, ulakus on algupärasus ja ülimodernsus jne. Muide, kõik see luule on niisuguseile lugejaile lõpuks ükskõikne, ebatahtis, huvitueta. See on neile tõsiselt väärtuslik vaid selle määra, kui määra see neile asja ja juhust annab oma edevuse ja snobismi instinktide kõdistamiseks. Tähtis on neile seepärast ainult selle luule prestiižiline külg, kõik tõsiselt oluline — luule tõsine ilu ja väärtus kunstilisena maitseainena — on neile kõrvaline asi, huvitab neid ülivähe. Niisugust kirjanduslikku publikut, kes kirjandust oskaks nii võtta, nagu seda peab, meil veel ei olegi, sest need üksikud, kes vahest on, on liig väike hulk, et seda publikuks nimetada.

Ja jälle on siin ka sennine arvustus süüdi, kes publiku silmi nende puuduste kohta ei ole selgitand, vaid neid vahest pigemini mingisuguseina teenustena ja väärtustena on esitand. See tuleb sellest, et mõningail arvustajail tõesti on niisugune arusaamine neist puudustest. Aga kui juba arvustajad niisugused, mis siis veel võib publikult nõuda? Peale selle on mitmed arvustajad ise ka luuletajad, kel samasugused puudused, ja neid puudusi teise juures maha teha oleks ka ennast maha teha. Lõpuks mõjuvad kaasa ka isiklikud tutvused ja suhted, mis, kui head, kohustavad teatavale pehmuselle ja vaikimisele, et mitte vaenu tekitada. Seejuures teiselt poolt ollakse siis seda teravam nende vastu, kelle vaenu endalle kardetavaks ei peeta. Sõprade, heade tuttavate ja kardetavate puudustest vaigitakse targu, aga neile, kelle kohta ei arvata ühtki tagasihoiet tarviliseks, öeldakse avalikult ja tagasihoidmatult välja kõik, mis nende

1) Kui pealiskaudselt meie „kirjanduslik publikki“ meie uuemat luulekirjandust loeb, seda tõendab järgmine tsitaat ühe kirjanduslike huvidega haritud nooremehe kirjust: „... ostad, loed siit sealt, muhesui (kõike ei viitsi), paned riulille — las ta kasvab!“ — Kui see toore puuga nii, mis siis veel kuivaga peab sündima?

kohta laitvat ütelda, ja rohkemgi veel. Ja kui ka säästeta-vaile midagi laitvat öeldakse, siis on see nii pehmen-det ja peidet kujul või nii suure kiiduhulga seas, et seda nagu ei märkagi, ja arvustuse üldine mulje lugejalle ikkagi jääb heakskiitvaks. Või arvustetavast räägitakse äärmise täht-susega ja otse preesterliku tõsidusega, tema kallal, tema kohta ja tema puhul ühtlugu seletades kõiksugu isme, voo-lusid, tsiteerides kuulsaid nimesid, teda võrreldes ja temaga võrreldes väljamaa suurimaid kirjanikke ja teokseid.

Ja seesugusest arvustusest, kuigi see mõne puudusegi peale tähendab, jääb siis lugejasse ikka see mulje ja aru-saamine, et arvustet kirjanik või luuletaja ja ta teos on midagi väga suurt ja tähtsat, ja selle kõrval tunneb lugeja end isiklikult nii väikseks ja võhikuks, et siis enam ei julgegi eitavaid külgi ses näha. Niiviisi võib suurimaid puudusi harutav arvustus ometi arvustetu kohta otse soovi-tavalt mõjuda publikule ja tagajärg on see, et kirjanik omi vigu ei püüagi parandada, vaid neid kõiges rahas võib edesi teha. Niisugune arvustamisviis võib siis teatavas mõttes koguni demoraliseerivalt mõjuda. — Olgu tähendet, et see siin on esitet muidugi õige skemaatilisel kujul.

Ja teenuslike külgede konstateerimisel niisugusel korral otse vastupidine nähtus nii arvustajais kui publikus: on mõnel niisugusel arvustuse poolt ülespuhut luuletajal terve kogu kohta kuskil luuletuses paar kordaläind ja meeldivat lauset, mis muide kõige halvemalle luuletajalegi võib juhtuda, siis langetakse nende ees kohe ekstaasi, vaadeldakse neid mikroskoobiga, hüüatakse ah! ja oh! et „vaat missugune ilus võrdlus, milline suurepärase luule-taja!“ Siitpeale aga tuleks taktikat muuta ja hakata luule-tajalt nõudma üleni head luuletust, otsast lõpuni kõlblikku teost, enam-vähem ühtlaselt sisukat ja väärtuslikku luule-tuskogu. Mitte ei peaks enam sallima, et luuletajad välja lasevad kogusid, mille luule üldise lahja leeme sisse ainult mõni harv rammusam raasuke on visat.

Lõpus veel kord tagasi tulles harutet stiili küsimuse juure, olgu üldiseks troostiks konstateerit, et neil ülal analüseerit stiili puudustel — peenutsemisel, kordumis-maania, raskepäratsemisel, tumetsemisel, ulakusel — siiski on ka oma positiivsed ja teenuslikud küljed meie luules: nad arstivad meie maitse kord kõigiks ja lõplikult sellest peenutsemise ja tumetsemise ja iseäratsemise tõvest, seega et meid kõige sellega surmani on tüüdan-d ja väsitand. Nad on niiviisi ühepoolse piiri märkind, millest tuleb eemalle hoida. Teisepoolse piiri, mida ka tuleb vältida,

annavad meile meie vanemad luuletajad oma paiguti labasuseni mineva lihtsuse ja kuivusega. Mõlemaist äärmus-test eemalle, ühekauguselle mõlemaist, mööda kuldist keskteed saagu siitpeale meie luulestiili püüdesihiks.

Sisu.

Pärast seda kui oleme tähele pannud ja arvustand kordamööda keelt, värsiehitust ja stiili, s. üldse väljendusviisi meie uusimas luules, pöördugem nüüd viimati vaatlema seda teist kõige tähtsamat külge igas kirjanduslikus teokses, nimelt sisu. Sisu all, nagu juba tähendeti, mõtleme neid aineid — sündmusi, mõtteid, meeleolusid, vaimulaadi — mida luuletaja oma teokses kujutab ja väljendab.

Missugune on siis meie uusimate luuletuste sisu, nende ained, sündmused, mõtted, tunded, meeleolud, see hing, mis luuletaja neisse on pannud ja nende kaudu avaldab?

Ses suhtes tuleb konstateerida kaks arenemisjärku meie modernistlikus luules.

Esiolgu oli meeleolutsemine ja erootika peaaegu ainuüksi nende luuletuste sisuks. Meeleolutsemine, nimelt mõnesuguste asjade, eriti looduse puhul, mida kirjeldatakse. Järelikult on sellesisuline luule siis enam-vähem kirjeldavat laadi. Nii Underil, kes on kirjutand muu seas rea järgmisesisulisi sonette: „Sirelite aegu“ (I, II ja III), „Õhtud“ (I, II, III ja IV), „Aiad“ (I, II, III ja IV), „Maardurand“ (I, II, III, IV ja V), „Hilissuvi“ (I ja II), samuti ka ta kogus „Sinine puri“, kus on niisugused tsükliid kui „Hämar linn“, „Interjöörid“, „Varakevad“.

Samuti Semperil, kes seda on teind koguni teatava programlikkusega, nagu näitavad järgmised pealkirjad (kogus „Pierrot“): „Keskpäevane“ (lk. 29), „Hommikune“ (lk. 66), „Õhtune“ (lk. 61).

Ka Barbarusel on tsükl „Aastaajad“ (kogus „Fata-Morgana“) ja peale selle veel muid sarnasesisulisi luuletusi. Samuti Visnapuul: „Kevadööine“, „Kevadöö“, „Suviöö“ (kogus „Amores“), „Õdangu laul“ (kogus „Jumalaga, Ene!“) jne.; Allel: „Talve õhtu“, „Sügis“, „Oktoober“, „Sügise tulek“, „Rabamaastik“ (kogus „Üksinduse saarele“), ja kõigil muilgi luuletajail, eriti Reimannil, kelle luule muud ei olegi kui lõpmatu meeleolutsemine.

Loodus ja selle tekitet meeleolud on ju üks neist põliseist ja häist luuleaineist *par excellence*, millest ükski luuletaja ei raatsi mööda minna, seda enam viimaste aastakümnete kirjanduslikud voolud, mille mõju türannia

all meie uuem luule kujunend, on meeleolulis-kirjeldava liigi väga moodi tõstnud, püüdes seda viia äärmise peenuse ja raffineeringuni. Seejuures on elava looduse lisaks tulnud ka veel elutu loodus, esemed, linnaulits, interjöörid (näit. Underil).

Sellelaadilise sisu kohta võib ainult nii palju arvustavalt tähendada, et see iga kord küllalt eht ja küllalt tõsiselt, sügavalt, individuaalselt läbi tuntud ja differentseerund ei ole, vaid tundub natuke nagu „literatuur“ olevat, sest et niisugused ained moodvooludes väga moes on. Vähe-malt seesuguse mulje saab mõnikord lugeja. Ja kuigi aine ise omas üldsuses on luuletajalle teataval määral iseenesest huvitav ja lähedal, siis on selle käsitluses vahel ikkagi midagi tehtut ja literatuurlikku. Selle puuduse ja pahe peale tähendime ju stiili puhul, sest et sellest ka mit-med stiililised pahed põlvnevad, nagu ebamäärasus, võrdlustega liialdamine, peenutsemine.

Kuid modernistide peamine ja neid kõige rohkem huvitav aine on ikkagi erootika. Ent erootika on laia ulatusega: see ulatab kõige füsioloogilisemast ihast ning selle täitmisest kõige ülevama, psüühistunuma tundeni, mida armastuseks kutsutakse. Armastus on tugevasti psüühistund ja individualiseerund, s. o. üksiku isiku pihta juhitud erootiline tung ja tunne. Mida suurem psüühistumus ja individualiseerumus, kusjuures tähtis on ka tunde põnevus ja pingul-olek, seda peenem, ülevam, vägevam ja ilusam on armastus.

lgatahes see tunne asetseb kõrgeimal astmel ainete hierarhhias, kust luuletajad võivad ammutada.

Erootika, mida meie modernistlikud luuletajad kujutavad, on harva see ülev, psüühistund tunne, vaid neile on see enamasti sensuaalsus või selle poole kalduv iha. Nii Underil, Semperil, Barbarusel. Under eriti on ses suhtes tuttavaks saand oma „helgete sonettidega“, kus kujutatakse erootilisi stseene ja naudinguid ja kus esinevad niisugused kuulsaks saand ütlused kui „See kleit on ikka tõusnud sulle pähe (iseeneses ju väga hea ja suggestiivne ütlus) — Oh sukki neid, mis lõppeda ei taha — batist ja pitsivaht — Pea pitsilumest libiseski selg — Las loen su silmist kaunist julget pattu — Su .. ihu nälgib mind rüübata — Kuis maitsesime maiustusi häid — Las suubun sinusse, mu pehme pesa — Me kirekarikad saand üle vahtund ..“ Underille, otsustades ta luule järele, pole armastus mitte nii kellegi määrat isiku poole sihit suur

igatsus ja iha, vaid enam erootika üldiselt, mis on tunnete hierarhhias vähem kõrgel astmel.

Ka Semperi luules („Jäljed liival“) esinev armastus pole mingi *grande passion*, vaid pigemini väike adulteriidüll sensuaalsuse tagapõhjaga. Paiguti on see ka midagi mänglevat ja koketti.

Barbarusel see on lausa ja julgesti kire ja „liha“ ülistamine, mispärast ta luules esinevadki nii sageli sõnad „kirk, liha, himu, tiirastus (õigem: tiirasus, või veel parem tiirus), ropp, roojane, patt“. Ta kujutab meeleldi ka erootika bulvaarlik-restoraanlikku külge.

Mis Visnapuusse puutub, siis on tema luule erootikal tunduvalt kaks külge: ühelt poolt see on tagasihoit, diskreetne tunne, vaikselt unistav, natuke sentimentaalne, vahel hale, jõuetu, koguni õnnetu, nagu näit. luuletusis „Kui kuurdub armulill“ (Amores lk. 19), „Üks sügisene mälestus“ (samas 27), „Purpurõhtu“ (samas 29), „Ühele naisele“ (samas 30—32), „Ühele tütarlapsele“ (samas 33), „Maria“ (samas 34). Need on luuletused, mis on kirjutet eleegilisest tundest mõnede naisterahvaste vastu, keda on elus kohat ja kes on luuletajalle meeldind ja temas igatsust äratand. Samas kogus („Amores“) on ka täiesti õnnetuma armastuse laule, nimelt „Läksid“ (lehek. 37), „13. 1. 17“ (lk. 39), „Oh, jumal“ (lk. 41), „Ootan“ (lk. 42), „Su armastus“ (lk. 44), „Udu all“ (lk. 45), „Ootmatus“ (lk. 47), „Nüüd on öö ja kuu“ (lk. 48, sest on üks ilus värs: „Nüüd on öö ja kuu, nüüd on süda valus“), „Alistumine“ (lk. 58 ja 70), „Mine“ (lk. 71), „Peale sinu mineku“ (lk. 72), „Vabanemine“ (lk. 73) „Loobumus“ (lk. 75, muidu kordaläind luuletus, aga lõpp halb).

Kuid teiselt poolt on Visnapuul ka oma vähem platooniline, oma ropp, küüniline külg, mis esineb luuletusis niisuguseis kui „Kaks algust“ (Amores lk. 49), „Carpe diem“ (samas lk. 50), „Noorile tütarlapsile“ (samas 54), „Neitsi saunas“ (samas 55), „Noor munk“ (samas 61), „Ja sina jumala emä“ (samas 62), „Laul sest jõledast“ (samas 66), „Mõnitus“ (samas 64). Eriti viimast neli on rõvedad.

Ta järgnevais kogudes („Jumalaga, Ene!“, „Talihari“, „Käoorvik“) peaaegu kaob seesugune rõvetsemine, kuid kaovad teiselt poolt ka „Amoreste“ eleegilised ja alandlikud armastuslaulud. Selle asemelle astub teatav kergats, mänglev, upsakas, paiguti otse ulakas toon erootikas, mis Kivikas õigusega on konstateerind Severjaanini mõjuks, näit. luuletusis „Jumalaga, Ene!“ (kogus „Jumalaga, Ene!“

lk. 9), „Eokene, eo-eo“ (samas 35), „Intermezzo“ (samas 63), „Kirjad Ingile“ (Käoorvik lk. 11). Uuesti ilmub sensuaalsus ja rõvetsemine ta viimses kogus „Hõbedased kuljused“, kus on niisuguseid luuletusi kui „Mai öö linnas“, „Ballil“, „Nii kaua kui sa ei tule“ ja „Kõnelused Issandaga“, mis viimased sisaldavad jumalateotuslikke kohti.

Vähe erootikat on Allel, aga kui tal seda on juhuslikult, siis võib ta selle väljenduses öige „tüse“ olla; näit. ütleb ta ühe oma endise armastus-eseme kohta:

Mind võlund kord su määrapiusad,
su paks ja valge hülgekael.

Carmina barbata lk. 65.

Kõige selle vastand on Reimann, kelle luule on erootika suhtes püsind karskena, platoonilisena, häbelikuna. See on talle alati vaid kui mingi ilu vaatlus, millest ta kõneleb koguni teatava hardusega. Pahe, millesse ta seejuures võib langeda, on stiililine peenutsemine. Ka Käernerille ei saa suuremat sensuaalsust ega mingit rõvetsemist ette heita. Samuti vaba künismist on ka Suitsi erootiline luule, kes oma seda laadi tundmusi nagu meelega püüab võõra pilgu eest peita stiililise raskmõistetavuse taha. Täis jumaldavat armastust on Adsoni sellesisulised luuletused (ta võrukeelseis kogudes „Henge palango“ ja „Vana laterna“), ja siin jälle on võru murrak, mis mitte kõigile küllalt omane, nagu mingiks häbelikuks looriks ¹⁾.

Kuid teiselt poolt ei pakitse nende erootika küllalt sellest pinevast kirest ja tunde intensiteedist, mis platoonilisemalgi armastusel peab olema ja mis selle huvitavaks ja ilusaks teeb. Sest mis vägev erootika on näit. Reimanni esteetitsev ilutsemine! Suitsi armastuslauludes on enam järel-erootilist hellust ja mälestamist kui värske, alles lõõmava kire tulisust ja hoogu. Ja õigupoolest pole ka Suits mingi tõupärane armastuslaulik. Ja Adsongi ei kujuta armastuse tormitsevat kevadet, vaid enam selle kesksuve nagu staatilist ja puhkavat, kuigi alles sooja ilmade seisu. Pealegi väheneb tunde mulje natuke ka ta keelelis-stiililise tõlgitsemisviisi läbi, mis sellele annab nagu mingi rokokoolise mänglevuse või pastoraali laadi.

Niisugust suurt, ilusat, vägevast, romantilist kirge, niisugust nagu see esineb Catulluse või osalt ka Heine luules, meie modernistlikus luules leida ei ole. Kust see tuleb? Vist sellest, et käesolev kirjanduslik põlv omas

1) On huvitav nimetada, et kõige erootikavaesem luule on Ridaia oma, kel ei ole peaaegu ainustki armastuslaulu.

enamuses on liig esteetitsev või sensuaalne. Ent sensuaalsus ja estetism kahandab armastuse kui psüühilisema nähtuse tunnet ja võimet, vähendab ja takistab selle spontaansust ja värskust.¹⁾ Ja mida ise ei ole tunnud ega kogend, seda ei oska siis ka kirjanduses kujutada. Ja kui seda tehakse, siis tuleb see välja teataval määral shabloonlikult, literatuurlikult. Teiselt poolt aga on erootika sensuaalse külje kujutamine meie modernistidel vähemalt ehtsem ja elulisem. Estetism ja sensuaalsus on ju modernistlikes vooludes nii väga päevakorras ja moes. Ent igaüks püüab ikka moe järele olla. On vaid kaks võimalust modernistlikul poeedil: kas sensuaalne olla omas luules, roputseda, rõvetseda, või esteetitsevalt ilutseda. Tõsist, sügavat, ülevat armastuskirge ja selle otsekohest puhtsüdamelist avaldust ei või olla ega olegi seda kuigi palju. Seda peetaks naeruväärseks, sest see pole moes.

Sellega ei ole tahet öelda, et vähem platooniline, nimelt sensuaalne külg erootikas oleks kunstilises suhtes huvituseta ja seega luuleteose aineks kõlbamatu. Ei, ka sensuaalsus on kunstiaina tänulik ja kõige pornograafilisemast aimest võib andekas ja osav kunstnik ja kirjanik teha kunstiväärtusliku ja valdava teose.

Kui meie äsjasest esitusest välja kõlab teatav etteheide ja protest sensuaalse erootika vastu kirjanduses, siis sünnib see etteheide järgmiste põhjustega.

Esiteks, puht-sensuaalne külg erootikas on iseendast, põhimõtteliselt vähem kõrge ja ülev aine ja seda on seetõttu ka kergem kujutada. Ent kunstiteose ülevus oleneb teatava määranii ka aine ülevusest ja väärtusest. Ei ole ükskõikne, mis ainet kunstiteoses käsitletakse. Eksivad need, kes väidavad, et aine küsimus on ebaoluline või koguni üsna tähtsusetu. Muude tingimuste ühesugused olles on kõrgem ja väärtuslikum see teos, mille aine juba niisugusena on peenem ja ülevam. Järelikult on kõrgem, peenem ja väärtuslikum ka luule, mille aineks on ülevam, psüühistunud armastustunne.

Teiseks võib liig sensuaalse erootika kujutamise taunida²⁾ ühiskonnaliselt või rahvuslikult seisukohalt, sest et see ühiskonna või rahvuse elujõudu kahjustab, seda lõdvendab ja nõrgestab. Meile kui väikerahvale aga on rahvuse energia küsimus väga tähtis; me, kui tahame edesi jõuda ja edukalt võidelda rahvuste võitluses, peame

1) Seda on Stendhal formuleerind omas „Psychologie de l'amour“.

2) hukka mõista.

sellega kokkuhoidlikult ümber käima ja seda võimalikult otstarbekohaselt kasutama, hoides iga asjata raiskamise ja pillamise eest. See seisukoht peaks olema omane igale vähegi rahvuslikult mõtlevalle eestlaselle, ja tahaksin arvata, et meie kirjanikud ja eraldi luuletajad seda ka on, seda on koguni *par excellence*, üle kõige, nemad, kes on meie rahva peenim valimik. Sest rahvuse edu ja kosu on ju ka nende kasu ja nende tuleviku ja kirjandusliku suremattuse tagatis. Seepärast võib julgesti formuleerida: pornograafiliste, isegi liig sensuaalsete tendentsidega kirjanik või kirjastaja on halb rahvuslane, on *après-nous-le-déluge*-inimene. „Mingu maailm hukka, eesti rahvas kidugu ja degenerereugu, kui aga mina saan käesoleval silmapilgul efekti teha, tähelepanu äratada, meeldida, lugejaid võita!“

Et seesuguse erootika esilepuhkemine meie luules sündis just sõja ajal, siis on see seda taunitavam nähtus. Mõtelge ometi: keset sõja pingutusi, viletsusi ja hädi, sel ülitähtsal ajaloolisel silmapilgul, kus rahvaste ja ka meie rahva saatust otsusteti ja kus seega ühiskonna kogu jõud pidi olema selle võitluse heaks ja selle kohaselt koordineerit, kus iga üksik oleks pidand valmis olema üldise asja heaks ohverdama oma isiklikku mõnusust, — nemad laulsid oma erootilisi elamusi ja naudinguid, sellega omalt poolt veel tõstes ja edendades sõja-ajale omast lodevust ja rikkumust, mis on üheks põhjuseks ja iduks majanduslikele rahutustele ja kokkuvarisemistele. Kui raske on seda põhimõtet läbi viia omas eraelus ja oma enese isiku kallal, siis ärgu vähemalt teistesse kahjulikult mõjugu oma kirjatöödega.

Pealegi see nende sensuaalse erootika kujutus ei ole kunstiliseski suhtes kõige kõrgem, vaid nende ridade kirjutaja meelest parimal korral ainult keskpärane või rahuldav. Sellesisuliste luuletuste kunstiväärtust ja mõju on juba vähendamas need värsitehnika ja stiili puudused, mida ülemal käsitlesime.

Ja kui sensuaalse erootika kujutamist kirjanduses ja kunstis pooldetakse ja õigustetakse kunsti primaadi ja kunsti vabaduse nimel — nimelt, et kunst võib kõike kujutada ja et kunst jaunistab kõike —, siis on siin tegemist ükskõiksuse ja liialdusega: viimaste aastakümnete kunsti- ja kirjandusvoolude ideoloogia on kunsti primaati äärmiselt ja otse haiglaselt esile tõstnud ja sellest teind peaaegu mingi ebajumaluse ja absoluudi: kunst olla üle kõige, kunst olla suurim eluväärtus, kunstis on kõik lubatav ja

võimalik, kunsti jumaluse ees kõik muud põhimõtted ja aated painutagu pead.

Ometi üks asi on kõrgem ja tähtsam kui kunst: elu ise. See on kunsti enese alus ja eeltingimus. Kaob elu, kaob ka kunst. Järjekult nii pea kui teatav kunst elu kahjustab ja nõrgendab, siis on see taunitav ja tõrjutav. Ja seda teeb just kunst, mis erutab ja edendab sensuaalsust. Et sensuaalsuse erutamine ühiskonna tervise suhtes kahjulik, on tuntud tõsiasi, mida siin ei tarvitse hakata seletama ja tõendama. Seesugune kunst kuulub samasuguste ühiskonnaliselt ja üksikuliseltki kahjulikkude nähtuste hulka kui näit. alkoholism: ta on magus kihvt. Mõnedesse pole sel õnneks küll kuigi suurt mõju, nende omades sellekohase immuniteedi, samuti nagu mõned alkoholi tarvitamises ei kaldu üle teatava mõõdukuse ja minimaalsuse piiri ega tunne kiusatust sellele kirele anduda. Kuid et on olemas teatav hulk, vahest koguni enamik, eriti nimelt nooremas eas, kellele see kardetavaks ahvatiseks ja kelle kaudu siis ka ühiskond kahjustub, siis tuleb ühiskonnal selle vastu võtta tauniv, tõrjuv, koguni keelev ja takistav seisukoht, tarvitades seks tarbekorral isegi seadusandlikku ja administratiivist võimu. Nii talitavad kõik elujõulised ja energilised rahvad (nagu põhja-ameeriklased, inglased, viimasel ajal ka sakslased). Ja nii tuleks meilgi teha. Kes meil välja annab või välja anda laseb niisugust ühiskondlikult kahjulikku kirjandust, sel on vähe ühiskondlikku huvi ja vastutustunnet. Ja kahjuks tuleb see etteheide teha mitmeile meie modernistlikele kirjanikele.

Pealegi, nagu juba üleval öeldud, ei ole see nende sensuaalse erootika kujutus kunstiliseski suhtes kõige kõrgem, vaid parimal korral keskpärane või rahuloldav. Sellesisuliste luuletuste kunstiväärtust ja mõju on vähendamas juba need värsitehnika ja stiili puudused, mida ülemal paljasteti. On üksikuid häid kohti — salme, värsse, ütlusi —, kuid ühegi luuletuse kui terviku koguväärtus ei tõuse nii suureks, et seda võiks tunnistada kõrgeks, esmavärseks kunstteoseks. Selleks ei ole seal küllalt seda täiust ja lõppude lõpus seda analüseerimata miskit, mida nimetatakse suureks andeks. Peale selle, Underi erootilises luules mõjub segavalt teatav pretsiositeet, „Ziererei“, peenutsemine, paiguti koguni mingi piinlikkuse mulje, mis teeb, et see niisugusel korral ei mõjugi nii erootiliselt. Visnapuu erootika on hõre, verevaene ja jõuetu, kui see on platooniline. See on paiguti koguni kuiv. Siiski seda laadi luuletused moodustavad selle võrdlemisi süm-

paatilise elemendi, mis võib leida ta luulest. Sensuaalne, küüniline ja ropp külg aga ta luules mõjub vastikult. See tuleb sellest, et see temal ei ole küllalt eht ja orgaaniline, vaid pigemini tehtud ja affekteerit. Sest tahtmata kujuneb tunne, et Visnapuu roppus ja küünilisus tuleb auahnusest, kuulsusehimust ja meeldida tahtmisest.

Erootilise „julguse“, rõveduse, künismi tarvitamine toodab luuletajalle teatavad kasud, nimelt:

1) Sellega ollakse (või õigem: oldi veel hiljuti) modern, sest suguliste vahekordade ja tunnete peitmatu kujutamine on (oli) moodne neis kirjanduslikes vooludes, milles ka meie uusim luule põhjeneb. Visnapuule tuli tõukeks peale selle veel Severjaanini mõju, kelle luule tuttav on oma kergatsliku ja küünilise laadiga erootikas. Sest, nagu Kivikas seda konstateerind, on Visnapuul enne tutvumist Severjaanini poeesidega palju vähem erootiliselt „julgeid“ ja rõvedaid luuletusi.

Selle puhul vaja jälle toonitada ja naelutada (seda ei või küllalt sageli) seda pöörast rippuvust, milles on meie kunst ja kirjandus väljamaa igakordsest voolust. Kirjanduslik vool saab kirjanduslikuks moeks ja see mood ei näi olevat vähem türanniline ja halastamatu kui riideline mood. Nagu keegi naeruväärsuse hādaohul ei julge kaasa tegemata jätta üldist riidemoodi, s. o. kanda riideid, mis tehtud vananend või alles tulevikus tuleva moe järele (oletades, et keegi seda ette teaks), nii ei söanda ka keegi luuletaja, kirjanik, kunstnik luua endise või ka tuleviku voolu laadselt, kuigi tal selleks viimaseks oleks loomupäraseid kalduvusi või mingi ime läbi etteteadmised. Jah, seda ei juleta, vähemalt ei julgeks seda meie sennised kirjanikud ja kunstnikud mitte. Meil kui väikerahval ei julge keegi ise uut voolu luua, rippumata sellest, mis „Euroopas“ tehakse, samuti kui meil kellelgi pähe ei tuleks endalle välja mõelda uut riidemoodi. Kas seesugune paralleel siis tõesti peab püsima kirjanduslikkude voolude ja riidemoodide vahel? Kirjanduse ja kunsti alal võiks ju olla rohkem vabadust ja iseseisvust. Siin ei tarvitseks nii väga karta naeruväärsust, sest mida enam me ses suhtes muudest erineksime, seda omapärasemad oleksime ja ühtlasi seda huvitavamad ja väärtuslikumad teiste silmis. See rippuvus väljamaa vooludest, see viimaseil aastail otse kramplik püüd voolu suhtes väljamaa kirjandusliku riidemoega sammu pidada, sel hakkab olema juba midagi snobistlikku ja tõusiklikku. Millal tuleb aeg, kus seski suhtes saaksime vabamaks ja iseseisvamaks?

2) Roppus ja erootiline julgus on kerge ja odav abinõu, millega võib tähelepanu äratada, lugejaid võita. Rõvedustega epateeritakse publikut ja tehakse skandaali, ja skandaal äratav alati tähelepanu ja teeb skandaalitegija päevakangelaseks. Kuid kes skandaali või mõne muu taunitava teoga tahavad oma nime kuulsaks teha, need on kuulsusehimulised, kel muud paremat abinõu kuulsaks saamiseks pole. Nii pannud Herostratos Efesuse templi põlema, sest et tal arvatavasti muud suursugusemat abinõu käepärast polnud. Tõsise, peene, väärtusliku luulekunstiga tähelepanu ja imetlust võita, sellega publikut pörutada, epateerida — see on raske. Sest see nõuab suuremat annet, kui on Visnapuul, vähemalt suuremat pingutust, mida Visnapuu ei võta vaevaks teha; seepärast valib ta siis kergema abinõu, nimelt erootiliste julguste ja rõvedustega üllatamise ja hämmastamise. Visnapuu taotleb heros-traatilist kuulsust.

3) Tundub koguni, et Visnapuu oma roppustega mitte üksi ei taha üllatada, skandaali teha, vaid koguni meeldida. Sellega ollakse nagu mehelikum, huvitavam. Visnapuu näib kartvat, et ta oma platoonilisema ja sentimentaalse luulega vahest natuke liig vesine, laime ja naiselik oleks. Tõsi ju on, et paljudele naisterahvaile enamasti meeldibki meesterahva juures teatav elumehelik häbenematus erootilisis asjus, mis koguni teatava künismini võib minna. Sest ta paneb mehes nagu oletama suurt sugulist küllust ja iha. Mitmed seepärast püüavadki sellega naisterahvaile imponeerida ja meeldida. Ja imponeerivad ja meeldivadki. Seda psühholoogiat püüab Visnapuu kasutada. Ta tahab enesest anda niisuguse arvamise, et ta on väga kirglik ka sensuaalses suhtes. Pealegi on sensuaalne kirg viimase aja kirjanduses moes. Kirglikkust ja sensuaalsust pannakse endas oletama rõveduste suust-väljaajamisega. Seda roppustega imponeerida ja meeldida tahtmist on keegi arvustaja kellegi puhul tabavalt naelutand, üteldes, et kirjanik tahab sellega nagu uhkustavalt hüüda, et „vaadake, mis-sugune suurepärase ropp poiss ma olen!“ Nii ka Visnapuu. See on sama hinge-elu, kui mõned noored poisijõmpsikad varakult hakkavad suitsetama ja vanduma, et sellega siis tüsedamaina ja mehemaina nägida.

Kuid sel sensuaalitsemisel ja rõvetsemisel on ka omad hädaohud ja ebakohad:

Esiteks, kui kord sellele teele on astut, siis ahvatleb see ikka kaugemale, s. o. ikka ropemaks minema: et järgmise teosega veel üllatada ja skandaali teha, tuleb roppuse

annust ja kraadi üha lisada, kunni viimaks välja jõutakse politseipiirini, s. o. täielise pornograafiani, kus valitsusvõimud on sunnit vahele astuma ja laskma raamatu konfiskeerida. Ja kui Visnapuu ise ei taha enam iseennast ses suhtes üle trumbata, siis teevad seda teised. Ja Eesti politseipiirini on vist veel tükk maad, sest ses suhtes on meie võimumedhed väga sallivad¹⁾. Üldse, roppuste ja muude kergatslikkude ja kergekunstiliste abinõudega opereerimisel on see suur ebakoht, et ses sind iga tühine ja andetu epigoon võib kergesti üle lüüa (muidugi küll ainult politseipiiri ulatuses). Suurim võidumees sel alal saab olema see, kes esimesena selle piirini jõuab, kus politseivõimud tarviliseks leiavad vahele astuda.

Teiseks, Visnapuu roppus tundub tehtuna, pretensioosina, forsseerituna, seepärast mõjub see nigelalt ja pahan-davalt. Ja ongi tõesti midagi pretensioosi ses, kus ja kuidas ta tarvitab sõnu „patt, ropp, kirg, tiiras, himu, hoor, leitsak suudlusist“ jne. Näit.:

Ajasti naiste ning hoorte perrä
Kisop mo himo —

Amores lk. 60.

Või:

Ah, kuhu peaksin peitma, kuhu kellerdama end,
et mind ei kisuks, kiusaks, kutsuks sumin rahva.
Ja vastu'i saa.
Ja vastu'i saa,
käib een kas hoor või neitsi välja heiten kahva,
reästik häll'vaid puusi, öine liblikate lend.

Hõbed. kuljused lk. 19.

1) Isegi meie tõsisemate ajalehtede toimetajad (nende seas koguni J. Tõnisson) lasevad omis lehis vabalt ära trükkida niisuguseid ilukirjanduslikke asju, mida isegi mõned tähtsad Pariisi lehed sündsusetunde (detsentsi) seisukohalt kõlbmatuks peaksid ja avaldamata jätaksid. Vähemalt ei ole mina, paar aastat „Matin'i“ lugedes, seal ialgi niisugust sündsusetunde (detsentsi) vastast ilukirjandust märgand, mida mõnikord meie eesti lehis võib leida. Prantsuse lehed on detsendimad kui eesti omad! Prantslased, kelle ilukirjandus muidu väga erootiline ja sensuaalne, saavad aru, et üldised ajalehed, mis perekondadesse lähevad, peavad erootika suhtes teatava detsentsi nõudeile alistuma, eesti ajalehe-toimetused aga ei näi sellest mitte aru saavat. Osalt on see sellepärast, et nad selles tähtsas küsimuses veel ei ole märgand seisukohta võtta, osalt kardavad nad vahest sellega ilukirjanduse vabadust kitsendades kitsarinnaliste moralistide kuulsust omandada ja Kangro-Pooli etteheiteid kuulda. Mõnel pool seletub see toimetamistehnika vähese arenemise ja lodevusega.

Eriti nigel on, kui ta seesugust räägib ühenduses „neitsi“ või „tütarlasega“, näit. kus ta ütleb, et naine või neitsi „toogu oma liha ohvriks saatanalle“, või

Oo, heida endast kate, naine, tantsi !

või „Neitsi saunas“, kes seal peseb „mehe himuliste huulde ohud“, või „Hoiatus noorile tütarlapsile“, kus ta neitsitelle hüüab, et meeste tiiruse eest „matke neitsid, nidad, niuded, nabad“.

Jätke ükskord ometi need „neitsid“ rahule !

Puhtad publiku braveerimised ja epateerimised on ka kõik need mõnitused, mida muidugi pole tõsiselt tuntud ega mõeldud. Ja et neis suuremalt osalt on vähe vaimurikkust ja kunsti, siis saavad nad ulakuse maigu. Sest mis mõte ja vaimurikkus on näit. järgmisel kohal luuletusest „Mõnitus“ :

Hüvasti ! hästi ! hapunahksed noored neitsid.
Hüvasti ! naised, lihahimulised roojad.
Hüvasti ! kahejalgsed (!) lastetoojad,

Ja natuke edesi :

Hüvasti ! hästi ! raskejalgsed jumalannad (!)

Midagi pentsikut ja poisikeselikku !

Vähemalt stiililiselt parem ja huvitavam on järgmine (luuletusest „Laul sest jäledast“, Amores lk. 66) :

Oo, elu, virtsamere haisev lokse !
Oo, õud, oo jälkus, kõige määdamine !
Oo, jamps, oo hullumeelne sonimine !
Oo, maailm, purjus jumalate okse !

Ainult oo-de kordumine, tuletades meele Visnapuu kordamistõbe, mõjub natuke segavalt.

Ehtsem on ta künism, kui see ühendet on ta alandliku küljega. See on annud luuletuse „Oo, nukker peni“, mis on üks Visnapuu paremaist :

Oo, nukker peni.

Üks peni istub, nurka kükitud,
Nii vesisilmil vaatab, ihatseb.
Laud täis on sööke lükitud,
Peab pidu inimene lihatseb.

Üks nukker peni vahib, niutsatab.
Suu jookseb vett ja soolik koriseb.
Vast pilgu roosk ta pihta siutsatab.
Sööb inimene, juues joriseb.

Oo, nukker peni, ma nii samuti,
Nii samuti kui sina alati
Suurt tunnen nälga, janu, valugi,
Saan õnne ma niisama palati.
Kurb sõber, peni, mina sinuga!
Ma inimene väes jõuetu.
Oo, hunda, hulu ühes minuga:
Sa ses, ma teises näljas nõuetu.

Visnapuu, Amores lk. 67.

Kolmandaks, Visnapuu sellega kahjustab ning diskrediteerib ka oma luule alandlikku, diskreeti ja sümpaatlikumat külge, sest et niiviisi sedagi ei saa enam tõsiselt võtta ja uskuda. Paratamata kujuneb tunne, et seegi on teatava määranite tehtud ja simuleerit. Peale selle seda laadi kergatslikkuste ja roppustega labastetakse end. Visnapuu juures muutub see paiguti eneserüvetamiseks ja eneseklounitamiseks. Haripunkti saavutab ta ses oma „Kõnelustes Issandaga“, kus ta laseb trükkida:

Oma ropu suuga sinule kiituseks,
Issand, lase porisen, lase jorisen.
Haiseva kurguga, Issand, lase laulan Sulle,
sino meelehääks korisen.

Hõbedased kuljused lk. 49.

Kes niiviisi end klounitab ja nagu poris püherdab meie pealiskaudse ja arenemata maitsega publiku meeleheaks ja irvituseks („et vaadake, missugune kange ja julge mees see Visnapuu, koguni Jumalale ütleb häbematusi“), selle ideaalsemgi külg tundub kahtlasena ja ebakindlana... Võib olla, et ta selleski ainult poseerib ja vigurdab, et meeldida ja efekti teha. Ja tõepoolest kujuneb Visnapuu luulest sedaviisi viimaks tunne, et kõik see on vaid poos, fraas, vigurdamine.

Muidugi suur osa meie „kirjanduslikku“ publikut, eriti meie „õppivat“ noorsugu, tunneb seesuguse luule ees sügavat aukartust, see koguni püüab endale auto-suggereerida, vähemalt simuleerida vaimustust. On neid, nende seas kõige pealt Visnapuu ise, kes Visnapuud peavad esimeseks armastuslaulikuks Eestis. Kui kirjanik, keda teataval alal peetakse kõige esindavamaks, seda kogu rahvale omast nähtust oma loominguga ja vaimuga personifitseerib, nii ütelda selle ekstrakti pakub, siis on, Visnapuud eesti parimaks armastuslaulikuks pidades, eesti armastusega küll armetu lugu. Niisuguse vigurdava ja poseeriva vaimulaadi juures ei näigi tõsine, sügav armastus hästi võimalik olevat. Üldse ei meeldi see vaim ja toon,

kuidas Visnapuu armastusest kõneleb. Sellel on paiguti mingi imelik kõrvalmaik, nimelt väike hooplemise ja meeldida-tahtmise maik juures.

Visnapuu „Kõnelused Issandalle“-nimelise tsükluse kohta tähendetagu veel seda, et niisugust jumalateotuslikku, blasfematoorist ainet on juba ammu enne (80-neil aastail) käsitelnud prantsuse luuletaja Jean Richepin omas suures luuletuskogus „Les blasphèmes“ (Jumalateotused) ja seda nimelt võrratuma lopsakuse ning suurepärase värsitehnilise ja stiililise virtuositeediga, millele ükski meie luuletajaist ligi ei saa. See tehniline täius ja kunst teataval määral lepitab siis ka sisulise lohutusega. Visnapuu aga kirjutab Walt Whitmanni järeleaimavas ulakas vormis ja stiilis. Visnapuu siin waltwhitmanitseb.

Sümpaatlikumalt mõjub Visnapuu erootika kõrval Barbaruse sensuaalsus ja künism. See on loomulikum, otsekohesem, ausam ja tervem nii omas olemuses kui väljenduses. See tuleb temperamendi üliküllusest ja tusedusest. See on nagu tubli ja terve sõnn, kes mõirab ja tormab. Barbarus laulab laia suuga, otsekohesest südamest omad kired ja himud, teatava lopsakuse ja koguni soravusega. Oma erootilise *Credo* on ta ise väljakutsuva julgusega lausund ühe oma kogu viimses luuletuses:

F i n a a l.

... Ma näen, — end ise annud teie kätte
nüüd olen, — pihtind kõik ma saladused...
Et jumaldanud kirge, hirmsaid patte,
siis tulge, karjuge: ta pooge risti!...
kõik variseerid, et te pühadused
neis salmes jultunumalt lõhki kisti.

Ma tean — mu osaks jõe needmine,
ma ammu mõistet, saadet märtrisurma...
Need kõik, kel paha tuju — vilets seedmine,
mu jalge alla säävad tuleriita...
Kesk hukkumist, kesk hävinemishurma
veel kord end ülistada tahan — liha kiita.

Barbarus, Inimene ja siinks lk. 77.

Stiililiselt meeldib selles luuletuses teatav ladusus ja loomulikkus. Mis puutub sisusse, siis tõepoolest on Barbaruse luule täis sensuaalsuse peitmatut ja otse braveerivat kujutust. Üks tüübiline näide:

T i i r a s t u s.

... Täna tahaks ma ühes teiega olla,
janunud rõõvlid, mõrtsukad, timukad,
hukkunud libud ja naised, kes himukad,

täna tahaks ma ühes teiega olla ...
 Tulge kõik lõbutsejad, roojased kokku,
 alustame orgiaid, märatsemist roppu ...
 täna tahaks ma ühes teiega olla,
 sulada ühte teie pööraste õhtutega,
 paljastet nisadega, katmatu kõhtudega ...
 täna tahaks ma ühes teiega olla.
 Iharamad naised, oh tulge hetäärid,
 kastke minu ihhu omad rindhemisfäärid,
 täna tahaks ma ühes teiega olla.
 Hinges mul väänleksid jäledamad maod,
 nagu meie tiirastuses liitunud kehajaod,
 täna tahaks ma ühes teiega olla ...
 unustada peenema hinge struktuuri,
 virutada hallitand, mädand kultuuri ...
 täna tahaks ma ühes teiega olla ...
 Tulge, oh tõuske kõik lõbutsejad hauast,
 ükski ei tohi teist puudu mu lauast ...
 täna tahaks ma ühes teiega olla.
 Kui ma siis väsinud enesest, Sinust,
 naine, Sind tõukan mu aseme linust,
 j. n. e.

Barbarus, Inimene ja sfinks.

Siiski seesuguse Barbaruse luule kohta peab tähendama, et ses ometi tarviline tihedus ja süvenemine puudub; see tundub pinnapealsena ja seetõttu kõigest oma kirglikkusest hoolimata siiski natuke lahjana ja üldjoonelisena. Ta pillub liig kerge käega ja liig rohkesti tüsedaid sõnu. Seepärast sellest luulest blaseerub ruttu, nii pea kui mõned luuletused oled lugend.

Vähe erootikat ja sensuaalsust on algusest saadik olnud Alle luules. Omas esimeses kogus („Üksinduse saartele“) on ta peaaesjalikult käsitelnud ajaloolisi ja mütoloogilisi aineid. Siiski mõnes üksikus luuletuses ilmub üksikuina detailidena ka mõningaid sensuaalseid pilte, näit. luuletustes „Kentaurid“, „Piibel“, „Sulamith“, mis viimane üks Alle paremaid luuletusi. Muide niisugused antiikmütoloogilised ja ajaloolised ained sel kujul pole küll uudis maailmakirjanduses, — on ju seda värsitehniliselt ja stiililiselt paremini teind prantsuse luuletaja Hérédia oma kuulsais sonettides. Alle teenuseks on siiski see, et niisuguseid aineid nüüd ka eesti luules on tarvitet.

Erootika kohta tuleb lõppeks veel sellest hoiatada, et ärgu eelolevast esitusest nii aru saadagu, nagu tahetaks siin eesti luules erootika käsitlemist lubada ainult mõne noorte tüdrukute pansionaadi valju moraalisensuuri kohaselt. See oleks teine äärmus ja sellest oleme niisama kaugel. Tahtsime siin ainult hukka mõista liialdust sen-

suaalse erootika kujutamise alal meie uuemas luules. Ja et ses tõesti on liiale mindud, seda näitab luuletajate eneste juures viimasel ajal sündind reaktsioon seesuguse erootika vastu.

*

Erootika püsis Eesti luules valdavana kunni a. 1919. Siis sündis pööre. Nimelt siis vähendeti erootikat ja hakati luuletama enam ideelisi luuletusi, nii-nimetet ajalaule. Kärnerilt ilmuski sellenimeline kogu „Aja laulud“ (a. 1921). Siiski ei ole Kärneri kogu kronoloogiliselt esimene: esimene ses suhtes on Semperi „Jäljed liival“ (a. 1919), mis oma lõpupoolel juba sisaldab „ajalaule“ ja millest esimene on otse programmiline:

J u l m a l a j a l.

Küllalt lauldud nüüd
idüllitsevast elust, rahust, vaikusest ja
armastuse läigest kohvist täiskuu koorega ja
kõigest, millest toitub muinasjutu vestja,
millest joobub vahumullitaja,
kõigest sest, mis vähegi sentimentaalist tõugu.
Kuulgem teisi laule, hulle, vingumisi
aja lingudest, mis inimese virutavad
kohe tuleviku haigutavaid lõugu!
Vaatkem tulekahju keeli väljasirutavaid,
milles söestuvad aluspalgid.
Tuhka alles jäävad ainult kivid kalgid,
inimese jäise ajuga ja julma
südamega, veripulma
peipoisid, inimesed-lihunikud, lihas kaevlejad,
ohvri sisikonnas käte lämmitajad,
keset poomissurmas vaevlejaid,
jumalate jalge ette lõmmitajaid.

Semper, Jäljed liival lk. 59.

Järgmise aasta (a. 1920) numbrit kannavad Visnapuu „Talihari“, Underi „Verivalla“, Barbaruse „Katastroofid“. Õigupoolest aasta-arv tiitellehel ei veel määra ilmumisaega: see arv näitab enamasti seda aastat, mil on hakat raamatut trükkima, kuna see alles järgmisel aastal valmis sai ja müügile läks. Nii on ka Semperi „Jäljed liival“ alles a. 1920 publiku kätte jõudnud. Nii et aastat 1920 tuleb meil õigupoolest pidada seks tähtaastaks, mil meie uuemas luules avalikuks sai äkiline pööre ajalaulude poole. Kes tõepoolest esimesena hakkas sellesisulisi laule kirjutama, on küsimus, mis kirjandusloolaselle huvitav välja uurida. Meile ei ole see siin tähtis. Meile on küllalt konstateerimast, et nad, ühed natuke varem, teised pisut hiljem, tõukusid selle uue luulesisu juure. Palju huvitavam ja täht-

sam on meile küsimus, mis põhjuse mõjul sündis seesugune pööre.

Osalt võisid põhjuseks olla arvustuses kuuldavale tulnud etteheited, et meie luuletajate teoseis aja suured sündmused ja küsimused — sõda, vabadusvõitlus, sõja viletsused ja hädad — sugugi ei peegeldu, vaid et nad egoistlikult ja egotistlikult on sulgund oma isiklikkude elamuste ja meeleolude (nimelt erootiliste) tigukarpi. Osalt mõjus selleks kaasa ka vist see, et nad ise hakkasid sellest erootikast tüdima: ei olnud ju viimaks enam midagi iseäralist uut ütelda ja politseipiir hakkas lähenema. Kolmandaks andis ainemuutuseks tõuget tutvumine Saksamaal sündind uue kirjandusliku vooluga — ekspressionismiga, mis ütleb, vastandina viimaste aastakümnete vooludelle, ka suurte aadete ja eluküsimustega tahtvat tegutseda. See viimane asjaolu sai vist meie luuletajaile kõige otsustavamaks.

Mis on siis nende ajalaulude sisuks ja aineks? Loomulikult see, mida nende silmis „aeg“ pakkus ja mille sinnamaalist mitte-kujutamist mõnelt poolt neile oli ette heidet.

Sellal möllas veel sõda (meie vabadussõda). Järelikult pidid luules peegeldust leidma sõda ja selle julmused.

Sõda tõi ühes majanduslikku viletsust, teiselt poolt aga ka ülekohtust varanduste kokkuajamist ja sellest järgnevat priiskamist ning prassimist ja üldse sõja-aja kombelist langemust. Ka seda kõike võis puudutada, ja puudutati.

Kolmandaks, aeg oli ka suurte poliitiliste ja ühiskonnaliste revolutsioonide aeg. Meie rahva saatuse tõi see aeg niisuguse suure pöörde, millest meie rahvusaate isegi kõige tähtsamaks ja idealistlikumaks peetud kandjad (näit. Tõnisson) ei osand enne seda unistadagi, rääkimata teistest, kes oma lõpmata praktilises *terre à terre* elutarkuses seesuguse unistuse kui lapsiku ja utoopilise oleksid välja naernud, — nimelt Eesti iseseisvuse.

Kõik need sündmused ja nähtused pakuvad ka luuletajaile aineid, mis võiksid neid, kui neil annet, vaimustada kirjutama suurepäraseid, kaasakiskuvaid aateluuletusi, ja mitte ainult satiirilises, sarkastilises, vihases, pessimistlikus, vaid ka entusiastlikus ja optimistlikus vaimus.

Igatahes võiks oletada, et need uued ained, kui kord meie luuletajad neile pöördusid, tõesti tõi meie luulesse tõsise ja sügava pöörde paremuse poole, vähemalt et selle tagajärjel oleks kadund endine pealiskaudsus ja kergats-

likkus, kuna selle asemelle oleks astund elutõsisem ja sügavam vaatlusviis ning vaimulaad, mis ka aine käsitlusviisisse, kitsamas mõttes stiilisse, oleks oma mõju avaldand, tehes sellegi tõsisemaks, ehtsemaks, soliidimaks ja kaotades peenutsemist, tumetsemist või kerglikku iseäratsemist.

Kahjuks ei midagi sarnast ole meie luuletajail sündind. Või nii vähe, et seda peaaegu arvessegi ei maksa võtta.

Endine pealiskaudsus ja välispidisus kestab siingi edasi.

Sõja väliseid nähtusi puudutetakse, kuid enam allegooritsevalt ja stilisatsiooniliselt kui otsekohevalt ja realistlikumalt:

Seisab — üle öla visat topelt püssid,
surmahümni vilistavad topelt flööted,
ümberringi padruntaskutesse võõtet
kimp granaate pistet vööle.
Seisab relvus üleni ja hiiglapikk
toetes mõõga pidemelle . . .

Seisab inimene. Relvus. Raudsed käsivarred.
Tapet ligimesed. Ümber haud ja ahervarred.

Semper, Jäljed liival lk. 72.

Nüüd aeg, kus laulab, hõiskab dünamiit,
mortiirid, haubitsad on avand omad kõrid,
täis mered verejänulisi miine — tapalaevu.

Barbarus, Katastroofid lk. 15.

Surmastik tärisev purskab masinaist, elustet vihast,

Under, Verivalla lk. 10.

Ühtki tõsist, realistlikumat, olulisemat sõja või lahingu kirjeldust ja meeleolu ei ole, nagu näit. Puškinil poeemis „Poltaava“, Victor Hugo'l „Waterloo“ ja Runebergil mitmeis luuletusis „Lipujunkru Stähli jutustustes“. Seda hästi teha on juba raskem. Meie luuletajail on ainult sõja koleduste siunamisi, ja sedagi õigupoolest pealiskaudselt, riivamisi, mööda minnes. Põhjalikumad, sügavamad, vägevamad siingi pole. Vahel see muutub, nagu loodusekirjeldusteski, paljaks opereerimiseks sellekohaste sõnadega. Nagu enne looduse- ja armastuselaulud kubisesid sõnust „lõhn, aroom, purpur, kangad, kuld, viin, kirk, suudlusvihm“ jne., on nüüd päevakorral sõnad „granaadid, shrapnellid, mortiirid, haubitsad, trompeedid, paugud, timukad, tapma, tapet, veri, surm, völlad, poodud, surnukehad, korjused, laibad, raiped, haud, varemed, ahervarred“.

Rohkem puudutetakse üldiselt sõjaga kaasas käivaid viletsusi ja pahesid, üldse tookordist aega, mille hirmsust ja toorust ja hävitavust toonitatakse ja kurdetakse.

Tapp, verine kättemaks, sõdade, nälgade lummutus
maa kaevanud ainsaks on laipade, raibete hauaks,

kurdab Kärner (Aja laulud, lk. 15).

Rahvad sadistlikke orgiaid peavad, pimedad hävitusjõõras,
ilgub Barbarus (Katastroofid lk. 16). Ja Visnapuu küsib
(Talihari lk. 69):

Mis on me aeg?

ja vastab visnapuulikult:

— — — Üks koerapoeg on inimen,
üks raibe jälk, mis kraavin vedeleb.

See stiil on meeldind Kärnerille ja temagi hüüab
(Ajalaulud lk. 11):

Aeg nüüdne hullund on, aeg roojane kui peni.

Eriti selle aja kombeline langemus ja neitsite häbis-
tamine näib meie luuletajate tähelepanu köitvat, sest et
nad just seda eelistavalt konstateerivad ja kujutavad:

Aeg nüüdne — herra avar kõrtsihoone

Kärner, Aja laulud lk. 16.

On inimene tänapäev taas roppund, patune ja ihatsev

samas lk. 12.

Aeg nüüdne hullund on, aeg tiirane kui libu,
kui neitsi häbistet, kes oman häbin ihar:

samas lk. 11.

Aeg sarnane, — on teotet eluring:
mees lihas roojane, ent kires põleb hoor —
kõik ühte moodi läävad hukka patus . . .

Barbarus, lk. 21.

Oo, vaata, inimene, inimesel näkku,
sa kohkud, et on põgenenud pakku.

kõik voorused, reklaamiks veel

sääl kõlgub inimsuse mask

kui raibe poodud, lehkv; südameis sadism,

samas lk. 60.

Me maa on patune, maa täis on rooja.

Maa tapnud Jumala, maa jätnud Looja.

Ees liha laudade ja naiste jalgu

maa peab hullumeelist hooratalgu.

Visnapuu, Talihari lk. 23.

Näen: neitsid ja hoorajad sõlmivad sõgedad liidud,
patt tiirane inimest kaunist ja ülevat häbistab.

Kärner, Aja laulud lk. 15.

Kuid kõik see kurtmine ja pahandamine ei tundu nende poolt olevat küllalt tõsine ja siiras¹⁾. Sest kõik see viletsus ja langemus ei näi nende head tuju sugugi rikkuvat. Nende moralistliku meelepaha taga tundub koguni nagu varjat kahjurõõmu, et aeg „nii hull ja roojane“ ja eriti neitseid häbistetakse. Järelikult nende kõlblik indignatsioon on pigemini silmakirjaline. Nad on sellele ropule ajale omas sisimas koguni tänulikud, et see neile annab juhust ja põhjust tarvitada sellekohaseid mõisteid ja sõnu, nimelt „ropp, patt, tiirasus, häbistet neitsi, libu, hoor“, millega jälle saab üllatav ja natuke skandaalitiv olla (nii palju kui see praeguse publiku suhtes üldse veel võimalik). See käib eriti Visnapuu, Barbaruse, osalt ka Alle ja Kärneri kohta. Nii tuleb välja, et nad aja traagika nähtuste puhul tarvitavad suurelt osalt oma endise erootika fraseoloogiat ja terminoloogiat (see käib nimelt Visnapuu ja Barbaruse kohta).

Kõik see tuleb sellest, et aja viletsus ja kombeline langemus neid tõsiselt ei liiguta ega pane nende südant verd jooksuma. See viletsus ja eriti kombeline langemus on neile vaid huvitavaks vaatamänguks, mis neile põhjust ja asja annab retooriliste efektide ja fraaside tegemiseks. Kui see viletsus ja langemus paneks neid tundma tõsist kurtmist ja kõlblikku meelepaha, oo, siis nad kõneleksid hoopis teist keelt!...

Barbarus, kes erootikas otsekohe sem, on seda ka omis „ajalauludes“. Ta seepärast ei varjagi oma head tuju, vaid näib nagu väljakutsuvalt ja kahjurõõmsalt hüüdvat, et „las käia!“ Ja see sisuline otsekohe sus mõjub siis ka stiililiselt kasulikult: ta saavutab seda laadi luuletusis teatava retoorilise hoo, pateetika ja soravuse, mis teevad need deklameerimiseks kohasemaks kui ühegi muu uuema luuletaja omad. Paar näitust:

Katastroof I.

Läab hukka kõik ... maailm on mädand-pude,
meid ootvad katastroofid ... Soodom ja Gomorra ...
kõik teotet jumalad ... loob Saatan uue korra ...
Tood alla kullat troonilt — värisemas all
ka viimne kuningas — kui märgit tapatall ...
Läab hukka kõik ... maailm on mädand-pude.

Läab hukka kõik ... maailm on valmind paise,
nõrk heitleb inime ... kõik tallab soppa vihas
moraali, väärtused ... ja hukkub omas lihas, —

1) otsekohane, mitte-silmakirjaline.

sest pole armastust, on ainult tahtmine,
ja naised, nende hing — öötrahter lahtine . . .
Läab hukka kõik . . . maailm on valmind paise.

Läab hukka kõik . . . täis pooduid võllad, palgid.
Ei maksa inimese elu enam püssi pauku,
kui sündind koerapoegi aetakse neid auku . . .
Koit veristub . . . täis loodang hirmsaid nuge, —
Läab hukka kõik . . . täis pooduid võllad, palgid.
j. n. e.

Barbarus, Katastroofid lk. 11.

Muidugi siingi on oma jagu õõnest, liialdetut, fraasilist, gailitlikku, sest autor on ju kõige selle kohta lõpude lõpuks ükskõikne. Need pahed on veel suuremad järgmises, siin tsiteerimata jäet salmes. Ka mõned värsitehnilised vead (mõned üleliia pikad värsid, näit. kolmanda salmi teine värss) on luuletuse kunstiväärtust vähendamas.

Sisuliselt ja stiililiselt samalaadne on ka järgmine (Katastroof 3-nda 3-as salm):

Veel täna elame, . . . ent valmub katastroof,
moment . . . me elu — null, . . . las huluda trompeedid
ja hüüda hukatust me viimse päeva pasun . . .
Agoonias maailm . . . kõik hukkub . . . veel üks hoop,
üks plahvatus . . . üks pauk . . . neid süütvad mässuleegid, . . .
uut ilma rajama ma saatanaga asun . . .

Katastroofid lk. 15.

Jällegi suured liialdet sõnad, mida autor isegi nii väga tõsiselt ei võta! Niisugune Barbaruse luule pakub oma jagu huvitust ja efekti, kui seda lugeda ainult mõned näited. Rohkemal hulgal aga teeb see hõreduse ja lameduse mulje, sest et sel on vähe tihedust ning differentseerumust, kuna see kaldub teatava jämeda- ja üldjoonelisuse poole¹⁾.

1) Sama ütleb Barbaruse ajalaulude kohta ka üks selle rühma luuletaja ise, nimelt Alle: „Barbaruse ajalauluden on palju tunduvalt tehtud toorust ja jõhkrust. Ta kannatab Gailitiga sama stiilipahe all, s. o. ta armastab ennast tüütuseni korrata. Ikka samad bakhanaalid, bokaalid, plakaadid, võllad, katastroofid, finaaliid — ei ole leida lehekülge, kus ei haiseks hoovid ja raiped, mis ei kobrutaks paiseid ja muhke, mis ei nõretaks verest, higist, mädast ja muust sodist. Ikka ühed ja samad ropenduse leksikoni superlatiivid teevad lugeja päris tuimaks: kõiki neid vängeid asju antakse ülirohkesti, nõnda et paralüseerub tajumine. Peale selle liig palju provintsteatri näitleja üleskruvit, kriiskavat paatost! On jõudu ja algupära, kuid ajalaulude kisendavad dekoratsioonid ähvardavad kõik oma alla matta“ (llo nr. 7, lk. 42).

Tsiteeritagu siiski lõpuks Barbaruselt veel järgmise luuletuse neli esimest salmi:

Hukkumiskahanaal.

Tantsige, o neitsid, varbad villi,
tantsige, o neitsid, reied rakku,
iga poodut pühitsege piduga,
kõiki neid, kes haavatud on makku,
sõjas raskeks jäänud surma iduga...
tantsige, o neitsid, varbad villi!..

Tantsige, o libud, niuded hikki,
tantsige, te vanad, vatsad vahtu,
iga tapetut ta tänuks tervitage,
nõnda kaua, kui te ise'i jahtu,
maitske elu — joobnud, hirvitage...
tantsige, o libud, niuded hikki!...

Tantsige, o vagad, hinged hukka,
tantsige, o piigad, puusad paigalt...
mõllab uulitsail juhm katk ja taud,
ussid raipeis askeldavad laisalt...
korjuseid täis alles avat haud...
tantsige, o vagad, hinged hukka!...

Tantsige, o süütud, kehad kärna,
tantsige täis piht ja palged paiseid,...
õudselt, kuulake, orkester mürtsub:
surmamarss ju süngelt sürtsub...
tantsige, o süütud, kehad kärna!...

Ka selles luuletuses on värsivigu, muude seas näit. eelviimane rida on 4-jalgne (pro 5-jalgne).

Siiski, kui Barbarus loodab vabrikuist tulevat parandust ja pääsmist, nagu ta seda väidab järgmises salmis:

Las söövad rusu kõntsa tuleleegid,
uut valgust näevad kunstnikud, poeedid,
uus evangeelium meil' kostab vabrikuist...
Ei ole pääsmist teil siis, timmukad ja tapjad,
aeg verejäänule ka leiab matjad,
uus elu tuleb nagu torm ja tuisk...

Katastroofid lk. 20.

siis, kui oletades, et see nii on tõsiselt mõeldud ega ole paljas fraas moe pärast, siis teeb siin Barbarus endalle küll petlikke illusioone, sest vabrikuist tulev evangeelium, nagu enamlus seda kõige tegelikumalt näitab, tapab küll neetud kodanlased, aga ei tapa kahjuks nende neetud kodanlaste kombeid — tapmist, priiskamist ja tiirasust —, vaid võtab need kombed neetud kodanlasilt ilusasti üle.

Barbaruse vastand teatavas mõttes on Visnapuu: nagu Barbarus on braveerivalt otsekohene omis ajalauludes, nii on Visnapuu omis silmakirjaline ja simuleeriv.

Ta laulab Talihari (lk. 56):

Oo! neetud olgu kõik, kel juua, süüa,
kel südalinnas tõusvad uhked majad
ja kelle pärast ringi jooksvad sajad,
et see, kel midagi muud pole müüa,
veel eaneden ihu neile peab andma
ja nende roojust oma südame all kandma.

Silmakirjalus, Visnapuu! Oleksid ise meeleldi üks neist neetuist, s. o. sööksid ja jooksid kõige paremini ja omaksid maja südalinnas, ja selle lisaks, kui võimalik, veel villa Vahemere kaldal.

Samuti ka luuletus „Ärge tapke inimest“ (Talihari lk. 45):

Mul on valus ja häbi.
Sel aal, mil ma magasin, tapeti inimest,
mil ma katsin end vaibaga, poodi inimest,
süda pisteti läbi.

Mul on valus ja häbi.
Kuidas heidan magama, jättes inimest,
kui ma tean, et puuakse jälle inimest,
süda pistetaks läbi.

Poos, fraas, vigurdamine kõik: teisel hommikul läksid kõige rahulikuma meelega Werneris kohvikusse.

Ainult järgmine „ajalaul“ Visnapuult tundub nende ridade kirjutaja meelest peaaegu heana, ja seda rohkem ta tehnilise vormi — lapidaarse lakoonilisuse tõttu, mille viiekordsed ühesilbilised riimid saavutavad suggestiivse mõju.

Meie aeg.

Meeletus ja õud.
Surm ja katk ja põud.
Kalli-aja sõud.
Otsa lõpvad jõud.
Täis on aja nõud!

Söök suur viha sapp.
Inimsus on lapp.
Sõna ainult krapp.
Hävitus ja tapp.
Risti poodud papp.

Riim veel mõni muu.
Vere sees on kuu.
Hulub peni suu.
Pehkib raip ja luu¹⁾.
Püsti võlla puu!

Igavene öö!
Hirvita ja lõõ,
tapa, nüli, söö!
See veel ainus töö.
Igavene öö!

1) Soovitan parandada: Pehkib raipeluu.

Ainult värsis „Kalli-aja sõud“ on sõna „sõud“ riimi pärast kistud. Ja ka muidu on üksikud laused katkelised ja vähe üksteisega seotud, mis arusaadavalt küll tingit riimide rohkusest.

Kolmas suur aja nähtus, meile suurim, on Eesti iseisvuse kujunemine ja tõsiasi. Imelikul kombel on see meie luuletajaid kõige vähem inspireerinud. Isamaalisi, rahvuslikke noote ei leia me Kärnerilt, Allelt, Barbaruselt, Underilt, Semperilt, Suitsilt. Ainult Visnapuul on natuke ja sedagi, nagu alamal tullakse näitama, nõrgasti ja jõuetumalt. Kust see tuleb? Peapõhjus: rahvustunde nõrkus. See on üldine pahe meie haritlasil. Selle tunde nõrkus on meie alles hiljutise vene kultuuri pärandus. Venelasil kui suurrahval polnud rahvustunnet senni sel kujul vaja, sest et neid ükski ümberrahvustamise ja võõra alla jäämise hädadoht ei ähvardand. Seal peeti seepärast natsionalismi koguni tagurlikuks, seega taunitavaks nähtuseks, ja seda teatavas mõttes õigusega, sest et vene natsionalism oli sihit „muulaste“ rõhumisele. Sotsialistid ja „sotsiaalselt mõtlejad“ olid, vähemalt teoreetiliselt, rahvuslikult ükskõiksed ja koguni antinatsionalistid. See-eest oli neil teine ideaal: valitseva poliitilise ja majandusliku korra kukutamine ja sotsialistlik tulevikuriik. Esimese poole sellest ideaalist on nad nüüd Venemaal õnnelikult teostand, teise teostamine aga ei näi rahvast just õnnelikuks tegevat.

Teatavail inimesil, eriti nooremas eas, on tarvidus ideaalide järele. Meie noorsugu puutus viimaste aastakümnete jooksul peaasjalikult vene kultuuriga kokku. Ümber vaadates ideaalide järele puutus neile, kel nende järele oli tarvidus, kõige hiilgavamana ja veetlevamana silma vene majanduslik-sotsiaalne või sotsialistlik ideaal. Eesti rahvuslus-ideaal, mis meile loomulikult lähem pidi olema, paistis kahvatuna ja põlatavana vene oma kõrval, mis oma algupära koguni Lääne-Euroopast oli saand. Mis ime siis, et paljud meie idee-inimesed haarasid vene sotsiaalse ideaali järele. Et mitmeile meie rahvuslik ideaal nii vähe veetlevana, tühisena ja koguni põlatavana paistis, selles olid peaasjaliselt süüdi kõige pealt meie rahvusaate kandjad rahvuspoliitikud (näit. Jaan Tõnisson, V. Reiman ja muud), kes ei taiband ega osand seda ideaali teoreetiliselt läbi töötada ja veetlevamal kujul esitada, vaid seda väiksel igaval kujul pakkusid (põllumajandus, maa-kultuur, karskusküsimus jne.); osalt aga olid süüdi ka

ideaaliotsijad ise, kes ainult ahvatlevana serveerit ja valmispuret ideaali oskavad omandada, mitte aga ise küllalt iseseisvalt nägijad ja mõtlejad ei ole, kes oludest endist mõistavad endile ilmavaate abstraherida. Oleks neil olnud see arusaamine ja oskus, siis nad oleksid aru saand, et meie rahvuslus, meie poliitiliselt rõhut seisukorra tõttu, hoopis teissugune on kui vene suurrahval, nimelt et see ei võind sugugi olla tagurlik, vaid just poliitiliselt ja osalt ka majanduslikult revolutsiooniline ja uuen-dusi nõudev.

Kõige selle tagajärg oli, et meilgi kujunes tugev vene sotsiaalse ilmavaatega haritlaskond, kes rahvusest suuremat ei hoolind. Ja kuigi olude tõttu ja loomuliku instinkti sunnil tegelikult rahvuslane oldi, siis teoreetiliselt vähemalt ei tohit ega tahet seda välja ütelda. Sellega kardeti olla tagurlik ja kodanline¹⁾.

Ka Noor-Eesti, kes küll tegelikult eesti rahvuskultuuri heaks töötas ja seega tegelikult rahvuslane oli, kaldus oma juhtivate isikute (Suitsi, Linde, Tuglase) kujul teoreetiliselt ja ideoloogiliselt natsionalismi-vaenulise sotsialistliku ilmavaate poole. Kui oleks Noor-Eesti ka ideoloogiliselt olnud teravalt rahvuslik, siis oleks ta tegelikultki rohkem ära teind. Järelikult oli Noor-Eesti seeläbi ometi ka vene vaimlise mõju all, mille vastu ta nii tahtis võidelda.

Seetõttu Noor-Eestist peale mitmed meie luuletajad kuuluvad niisuguse ilmavaatega haritlaste kilda, nimelt Suits, Semper, Kärner, kes on sotsialistid, olles või olnud seda koguni ametlikult partei liikmeina ja agitaatoreina.

Sellepärast pole ka imeks pannagi, kui nende mainit kolme poolt isamaalis-rahvuslikku luulet pole tulnud ega ole oodatagi²⁾. Pealegi ei anna selleks ka Saksamaa moodvool ekspressionismgi ühtki tõuget ja eeskuju.

Ainus, kelle luules leidub natuke isamaalis-rahvuslikke motiive, on Visnapuu, kuid kahjuks, nagu öeldud, üsna nõrgasti ja halvasti. Ta sellekohased luuletused on

1) Olen meie sotsiaalselt mõtlevate ja sotsialistide pärast mures, et kust saavad meie haritlased tulevikus seesugust rahvusvaenulist või rahvusükskõiksuslikku ilmavaadet. Sest Saksamaalt ja Venemaalt pole seda lähemal aastakümneil mitte loota: on ette näha, et neis mais kui võidetuis võidule pääseb pööraselt rahvuslik ilmavaade, ja nimelt ka vaimliselt kõige enam esirinnas sammuva elemendi juures.

2) Suitsi kohta kõlab see väide vahest ebaõigena, kui arvesse võtta ta varem toodang, eriti ta „Elutuli“. Me aga vaatleme siin peajalikul viimase viie-kuue aasta luulekirjandust, ja selle perioodi sees ei ole sotsialist Suits oma luules mitte avaldand rahvuslikku vaimu.

järgmised (kogus „Talihari“): „Kodumaa laul“ (lk. 9), „Ole tervitet, tervitet“ (lk. 31), „Hilissügisene“ (lk. 61) — lõpp, „Kõneled minule“ (lk. 63), „Eesti“ (lk. 65).

Kuid need luuletused ei ole head. Peale mõnede vormiliste nõrkuste on neil ka sisulisi puudusi. Nad on üldse jõuetumad, kahvatumad (Visnapuu luule konstitutsionaalne viga, mida juba stiili puhul konstateeriti), teiseks, nad pole paiguti küllalt ehtsed ega siirad, vaid ka sisaldavad fraasilisust või trafareetlikkust. Näituseks järgmises luuletuses:

Ole tervitet, tervitet.

Noorte, langend sõdurite mälestuseks.

Nii ilus on surra, kui oled noor,

j. n. e.

Fraas, Visnapuu, fraas! Sest seda sa isegi ei usu. Kui see nii ilus on, miks sa siis ise ka surma ei läind? Võimalus ju oli. Olen kindel, et, vastupidi, võimalikult vanaks tahad elada. Pealegi, niisuguse surma iludus või magusus on banaalne koolifraas, tuttav juba Horatiusest saadik ja kooliteemadeks lugemata hulk kordi tarvitet. Oleksid pidand ütlema, et nii kurb, nii kahju, nii hirmus on noorena surra, aga ei olnud parata: aeg, olud, isamaa nõudsid selle ohvri. Siis oleksid olnud algupärasem ja ehtsem ühlasi.

Luuletuses „Kõneled minule“ Visnapuu tõendab isamaale:

Ja kui lõpuni kanda
koormat ei jõua sa,
muud siis ei nõua ma:
hukkuda sinuga.

Tühi hooplemine, Visnapuu: esimesel võimalusel põgened väljamaale ja võimalikult veel isamaa külul.

Luuletus „Eesti“ (Talihari lk. 65) on lohaka, segase stiiliga ja sisuliselt väheütlev, nii et seda üldse ei saa arvesse võtta. Selle eest peatame pisut pikemalt luuletuses „Kodumaa laul“, sest et seda mõnelt poolt (Alle, Postimees a. 1921, nr. 73) on koguni uueks eesti hümniks soovitet. Vaatame, kas ta on selleks kohane:

K o d u m a a l a u l .

Maarahva, talupoega vaba maa,
jää vabaks sa! Jää seisma sa!
Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
tööd ainult omaks hõigaku.
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!

Töölise, merimeeste vaba maa,
jää vabaks sa! Jää seisma sa!
Mis eales keegi loob siin vaevaga
või randa juhib laevaga,
on kõigile. Jää vabaks sa!

Töö, mure, laulu vaba kodumaa,
jää vabaks sa! Jää seisma sa!
Kus kohal eales taevakaartega
või meredega, saartega
maa ühineb, jää vabaks sa!

Vormilistest puudustest torkab kõigepealt silma tuntud visnapuulik tüütavaks maaniaks saand kordumine. „Vaba maa, vaba maa, vaba kodumaa, jää vabaks sa! Jää seisma sa! Jää vabaks sa! Jää seisma sa! jää vabaks sa! Jää seisma sa! Jää vabaks sa! jää vabaks sa! Jää seisma sa! jää vabaks sa!“ Niipalju korduvaid lauseid lühikeses kolmesalmilises luuletuses! Neist võiks kokku seada enam kui terve uue stroofi. Kordamine on jõuetuse ja vähese leidlikkuse tundemärk. Või... ridade tegemine võimalikult kerge vaevaga.

Teisena tehnilisena puudusena esinevad riimid „hõigaku“ ja peaaegu ka „laevaga“, mis on kistud ja tunduvad veidraina. Muud riimid jälle on jannsenlikult lihtsad ja kahvatumad: maa — sa — sa, maa — sa — sa, needki veel korduvad Visnapuu kordamistõve tõttu.

Sisuliselt see luuletus on hõre ja pisike. Kordumine üksi sööb juba ligi poole ära: 12-nest reast on ainult 5, kus ei ole kordumist. Ja seegi lühike sisu, mis on, ei ole hea ega rahuldav. Ses üleliia toonitetakse ainult ainelist, materjaalist külge, mis läbi luuletus saab liig materjalistliku ja proosalise ja kuiva maigu. Vaimlist külge esindab ainus sõna „laul“. Pealegi seda sisaldav rida („Töö, mure, laulu kodumaa“) tundub nagu Runebergilt inspireerund, kes oma kodumaa kohta „Maamme“ (Vårtland) laulus ka ütleb: „Totuuden, runon kotimaa“ (Tõe ja luule kodumaa).

Lause „Mis eales keegi... randa juhib laevaga“ on liig ebamäärane; laevaga randa juhtija ei ole hästi kokkukõlas eelmise „vaevaga loojaga“, sest et see, kes laevaga kaupa laseb tuua, on paratamata suurkaupmees, kapitalist, või koguni spekulant.

„Kus eales taevakaartega või meredega, saartega maa ühineb“ — aga see on ju terve maailm. See ja selle lisaks veel mõte, et kõik, mis keegi toob või loob, olgu „kõigile“, — selle kõige järele kõlbaks see luuletus pigemini mingiks kõigi maade tööliste hümniks, seda enam, et

ka eelmisis salmes kõige rohkem kõneldakse kehalisest tööst. Ses mõttes ka „Töölise, merimeeste vaba maa“.

Kõik see tuleb Visnapuule omasest meeldimistungist. Ta tahab ühel ajal kõigile meeldida: äärmisille parempoolseile — maaliitlasile, selleks „maarahvas“ ja „talupojad“, aga ka kõike kraadi sotsialistidelle ja punaseile, järelikult ka enamlasile, selleks mainib ta „tööd“, „töölist“ ja „vaevaga loomist“ ja et see kõik „kõigile“ on.

Et Visnapuu tahab meeldida ka „punastelle“ (seega ka „enamlasile“), seda näitavad ka mõned muud ta luuletused, nimelt „Õudse aja poes“, kus ta kurdab, et „tapvad punased ja tapvad valged“. Tähendab, vabadussõjas meie sõjaväe asi (kes ometi ka „valgete“ all on mõeldud) ei olnud sugugi õigem, ehk küll nad meie enam harit maad ja mõistlikumat rahvast kaitsid enamlaste tooreste röövsalkade eest, kes ilma nende „tapvate“ „valgeteta“ oleksid meie maa ja rahva vaese omaks laastand ja seega meie rahva ja kultuuri jõule löönd niisuguse hoobi ja nii sügava haava, mis temale kui väikerahvalle oleks olnud palju saatuslikum ja hävitavam, kui seda suure Vene omale iganes võiks olla „tapmine“ meie valgete poolt.

Veel hullem ses suhtes on luuletus „Jääb inimene ikka, ikka meil veel velleks“ (Talihari lk. 43), mis on kirjutat Kuperjanovi mälestusele. See algab:

Nii valus, valus meel, et tuleb venda tappa,

Kes see „vend“ on, see selgub lõppsalmist:

Pea meeles, inimene (s. o. Kuperjanov), kitsas puuris, pilus
(s. o. hauas),

et eksides jääb velleks ikka inimene,

kas on ta hiinlane või on ta venelane.

Siin siis kurdetakse, et Kuperjanov, meie vabadussõja suurim ja sümpaatilisim ja lugupeetuim kangeline, on meie „vendi“ — venelasi ja hiinlasi — sõjas tapnud, mis väga hale ja valus on Visnapuu meelest. Mitte „Kuperjanovi mälestusele“, vaid „Kuperjanovi süüdistuseks“ oleks pidand Visnapuu kirjutama selle luuletuse pealkirja alla!

Tagasi tulles „Kodumaa laulu“ juure, tähendetagu veel, et ka see „vaba maa, vaba maa“ korduv toonitamine ei tee just hea maitse muljet. See kordamine labastab ja lapestab.

Üldine mulje sellest luuletusest on midagi kuiva, kohmakat ja jõuetut. Ja seda soovitetakse nüüd meie uueks rahvushümniks! Tõesti sellega võrreldes on Jann-

seni lame ja vesine tekst vahest ometigi kohasem: sel onvähemalt traditsiooni sanktsioon.

Ja mõtelda, et selle tühise luuletuse muusikalle-seadmise kallal on vaeva näind kaks komponisti (Läte ja Neumann)!

Üldse pole meil uut paremat hümmi nii pea loota. Seda ei kirjuta ükski meie praeguse sugupõlve luuletajaist. Selleks on praegusel põlvel vähe süvenend ja vähe intensiivne rahvustunne ja selle põlve luuletajad liig egotsentrilised. Ka nõuab see peenemat maitset ja suuremat annet, kui näit. ülemal analüseerit luuletus seda avaldab.¹⁾

*

Nende „ajalauludes“ on veel üks motiiv: see on see, mida Alle on nimetand „koketeriiks Issandaga“ (llo nr. 7). See on jumala poole pöördumine ja hüüdmine, temalt abi palumine nüüdsel raskel ajal ja üldse ristiusu mõistete „kasutamine“ ilmalikus luules. Seda on teind Under ja Visnapuu.

Visnapuul on siingi kaks äärmust: ühelt poolt harduslik Jumala Emalt troosti otsimine („Maria“ — Amores 34), teiselt poolt rõvedad ja jumalateotuslikud „Kõnelemised Issandaga“, mida alamal mainit (Hõbedased kuljused lk. 49 jne.). Vahepeal on Issanda ja Jumala Ema appihüüdmised ja halastuse palved seksuaalse iha pärast (Amores: „Issand, halasta“, „Ja sina, sa jumala ema“), „Manitsus alandlikkusele“ (Talihari lk. 23) — sellele tuleks kõige pealt Visnapuud ennast manitseda — „Manitsus pühitsusele“ (samas lk. 25). Eriti iseloomustav on „Palve kallil ajal“ (Talihari lk. 59).

Kristus, Jumala tall, õnnista meid,
õnnisten käed me üle laota,
kergita südameid.
Surnute silmad kinni vaota.
Kristus, kes ristipood, õnnista neid.

Kristus, Maaria poeg, juhata meid.
Juhaten kättpidi kõiki taluta,
julgusta südameid.
Sureda (*mäherdune keeleviga*!) lase kõigil valuta.
Kristus, kes sinuga, ülenda neid.

j. n. e.

1) Teadvus ja arusaamine, et mele uues luules midagi on, millega ei saa rahul olla, näib viimasel ajal hakkavat ikka enam maad võtma ja avalikult esile puhkema: pärast seda kui ülemal esitet mõtted juba olid sel kujul paberille kirjutet — see oli mineval suvel —, on siin-seal ajakirjanduses umbes samasuguseid etteheiteid uuemale luulele kuul-davaile toodud.

Sarnane Issanda appihüüd on ka Underil:

A p p i h ü ü d.

Oh Issand, tule alla: inimeseks saa!
Liig kõrgelt juhid meid. Oh tule alla, vaata,
Kuis hukkub veri noor. Oh ära jaata
Seesugust tapamaru. Surmamaa
On sinu ilm. Oh tule ise.

Siin palju tööd: sind ootab iga hing.
Oh tule! Ise kõnele tribüünilt,
Sest meie prohvetid on kidaakeelsed
Ja elu üürrike: kõik tunnid — surmaeelsed.
Käi läbi frondiread, ja tuleliinilt
Sa astu kodadesse, kus ju pingul näljaling.
Sa istu haavatute sängiveerul.
Su pilk, mis läbista võib südamed ja neerud,
Miks on ta sulet nüüd? Või on ta tuhmund
Sul, vana Jumal? On su meeled juhmund?
Käes ülim aeg: Sind võtab iga hing.
Oh Issand, tule alla, heida armu!

j. n. e.

Under, Verivalla lk. 8.

Underil algab see kristlik-usuline laad alles ta viimses kogus „Verivalla“ (ilmund a. 1920). See kogu sisaldab palju Jumala, Issanda ning Kristuse nime, nii luuletuses „Mardus“ (lk. 15):

Kambris Kristus seinas

On aga kurvem veel kui ilal: Venna süda tardus.

Samuti luuletuses „Kiusaja“, kus luuletaja ütleb:

Nii vajan pühitsust — ning sünnib ime:

Mull süda tõukab suhu, Jumal, sinu raske nime!

Kuid siiski sel korral veel saab temas donjuanlik saatan Jumala ja „pühitsuse“ üle võidu.

Teatavat religioosi vaimu avaldavad ka luuletused „Kolmeinglipäev“, „Urbepäev“ ja üldse peaaegu kõik harduslikku meeleolu ja igatsust sisaldavad luuletused.

Mis selle kohta ütelda?

Muidugi, loomulik ja sageli esinend nähtus ju on, et raskel ajal ja õnnetusepäevil jälle hakatakse usust ja Jumala juurest abi ja troosti otsima. Seda tõendab elavalt praegune Venemaa, kus kirikud jälle olla rahvast täis. Ka erootika võib vahel üle lööbuda usuliseks joovastuseks ja müstikaks.

Siiski kahtlen, kas see meie luuletajail täitsa loomulik on ja eht. Eht-olemine nõuaks, et ise Jumalat ja Issandat ustaks. Ent kahtlen väga, kas Visnapuu ja Under ise tõsiselt usuvad Jumalasse ja Kristusesse. Kaldun arva-

misele, et neil pigem see on vaid teatav kirjanduslik maneer, mood, fraas, retoorika, samuti kui seda omal ajal oli luules või muu mütoloožiaga opereerimine. Pealegi oli viimane ses mõttes ehtsem, et igaüks teadis, et luuletaja isiklikult enam ei usu Jupitrit, Veenust või Taarat, vaid see on talle vaid stiililiseks abinõuks. Ristiusk aga on veel praegu olemas-olev ja elav usund ega ole saand luuleabinõuks, seepärast tahaks kõike, mis ristiusu seisukohalt öeldud, võtta autori tõsiseks arvamiseks ja usuks. Kui aga märkad või arvad, et see nii ei ole, siis tundub see ebaehtsusena ja valena. Ja ka kui Underi „Appihüüe“ on mõeldud iroonianana, siis oleks sel mõtet ja mõju vaid ses juhtumuses, kui „Verivalla“ lugejaskond oleks usklik, mida see aga arvatavasti ei ole. Veel vähem ehtsena tundub Visnapuu kristlik-usuline element, sest kuidas uskuda ühe inimese usulise harduse tõsidusse, kes teises kohas sama Jumala ja Issanda kohta tarvitab familiäärkünülist kõneviisi? Kõik paljas poos, fraas, vigurdamine! Selle kõrval Underi karske müstika, kuigi suurel määral ka kirjanduslik, mõjub kaugelt sümpaatlikumana.

Üldse, mis siin parimal korral võib olla, see on see tuntud kirjanduslik-esteetiline religioosus, mida kultiveerisid romantikud omal ajal, ja pärast, möödunud aastasaja lõpp-poolel, algava modernistliku voolu esindajad, nagu Baudelaire, Verlaine, Venemaal Merežkovski jne.

Määrava tähtsusega selle usulise külje esiletulekuks meie uusimas luules on olnud üks väline mõju, nimelt saksa ekspressionismi eeskujud. Ja seda eriti just Underi juures, kes on kõige lähemalt kokku puutunud selle vooluga, olles ise tõlkind valiku saksa uusimat, peaaesjalikult ekspressionistlikku luulet.

Ekspressionismis leidub tõesti teatav religioosne külg. Nii on ühel selle voolu esindavaimal kirjanikul Edschmidil ühes ekspressionismi teooriat käsitlevas artiklis¹⁾ sõna „Jumal“ ühtelugu sule all, ja temalt on ka lause, et „kunst on vaid üks jaam jumala poole“.

Ja Underi enda tõlgit saksa ekspressionistide antoloogias võib leida samu religioosse kohti ja ütlusi kui tõlkija „Verivallas“. Nii on Heym'il lause „Mis ootab Issand veel?“ (lk. 53) ja Werfel'il (lk. 68):

Mu Jumal, tõesti, kord su paremkäel
Ei üksi tõsised ja õiged istu sääl!

1) Kasimir Edschmid, Über den Expressionismus. 1918.

Becheril „Palve nelipühil 1917“ (lk. 170):

End rahvad tapavad. Oo Jumal: Käsud
Kriiskavad purustades paljal odal.

Ja neilgi esineb hüüdeid ja püüdeid sisemise puhtuse
ja hingestumise poole.

Puhas tahan olla ja vaim, see on valu

Werfel, samas lk. 72.

Ja eriti Werfel'i „Puhastuse palve“ (lk. 76), kus
luuletaja hüüab: „Oo mu Jumal, mu isa.“

Sellega ühenduses tähendetagu, et selle saksa eks-
pressionistide luule ka muidune laad ja stiil väga sarnane
on Underi „Verivalla“ omale või õigem Underi „Verivalla“
oma sellele: sama „ekspressionistlik“ selgejoonelisuse
puudus stiilis ja meeolus, sama kaugete ja iseäraliste
võrdluste kuhjamine.

Järjekult selge on, et see Underi luule arenemiskuju,
nagu see „Verivallas“ esineb, on saksa eeskujult tõuget
saand¹⁾.

Ikka mõju, ikka võõras mõju! Ei midagi täiesti
omast algatusest! Kõik tehakse meil võõrastele järele:
erootika, poliitika, religiositeet. Millal ükskord hakatakse
meil looma midagi üsna omal algatusel ja oma enese
olemuse põhjal, hoolimata sellest, kas seda teised maa-
ilmas ka teevad või ei?

Siiski niipalju tuleb järele anda: teatavad kalduvused,
dispositsioonid, eelistused võivad endal olla, ja ühises aja-
järgus, ühises üld-euroopalises kultuurmiljões ning õhk-
konnas asudes võivad need igal pool tekkida teataval
määral ka iseseisvalt, ilma otsekohese välise eeskuju mõjuta.
Kuid igatahes õigustuse ja julguse nende avaldamiseks

1) Sama tunnistab ka Alle, kes Underi luule usulise elemendi
pühul ütleb: Kuid mitte asjata pole sakslased geniaalne maaklerite ja
kaupmeeste tõug, kes ilmasõja lahtipuhkemise eel isegi inglasi hakkasid
nende põliseilt kaubaturgudelt välja tõrjuma. Saksa rahva pisarad ei
tohi asjata kaotsi minna: villitakse tsüsternid täis ahastamise ja Issanda
poole visendamise silmavett ning pannakse mööda raudteed liikuma.
Nüüd on nähtavasti esimene laadung Eestini jõudnud, sest kui sa meie
uuemaid luuletuskogusid lehitsed, siis pead imestama, kust see ääretu
silmavee nõretus ja käsivarte ringutus Issanda poole mele, s. o. eestlaste
man, kes meie oma 700 aastase ajaloo kesten kõige lootusrikkamat ja
optimistlikumat ajajärku praegu üle elame: kuid lähemalt uuriden seda
ekspressionistlikku Issanda appihüüdmise ja silmavee valangut, vilksatab
sulle kuskilt ridade vahelt Made in Germany, mis kõik seletab... (llo
nr. 7, lk. 39).

saab väikerahva liige (kirjanik, kunstnik) alles tooniandvalt suurrahvalt. Ses nimelt mõttes osalt tuleks vahest mõelda saksa kirjanduse mõju konstateerimist Underi luules.

Mis puutub saksa ekspressionismi endasse, siis luba-tagu sellegi kohta julgeda öelda natuke isiklikku arvamist.

Saksa kirjanduslikust ekspressionismist öeldakse — ja sarnast väidab üks nende nimekam kirjanik, Edschmid, ise omas ülemalmainit broshüüris, kus ta uue voolu teooriat esitab —, et ekspressionism, vastandina enne seda valitsend impressionismile ja ka futurismile, mis kujutand vaid silmapilkist ja juhuslikku ja üksikasjalist ja tegutsend oma väikeste isiklikkude meeleoludega, — vastandina sellele tahab ekspressionism harrastada suuri vahendita tundeid, suuri elu ja inimkonna küsimusi; eetiline külg on talle tähtis; ta tahab laieneda kaugemale juhuslikust ja detailist igavese ja kosmilise poole.

Selle järele otsustades peaks ekspressionism olema rõõmustav nähtus, mis tähendab tervenevat pööret kirjanduses, nimelt senni valitsend pealiskaudse, kergatsliku, liig ühekülgsest esteetitseva ja l'art-pour-l'art'itseva või koguni odavalt iseäratseva ja epateeritseva vaimu langust ja uue tõsisema vaimu tõusu, mis võiks anda ka tõsisema, soliidsema ja sügavavaimulisema kirjanduse. Aga kahjuks ei, see on ainult näiline, puht-teoreetiline. Sest hoolimata oma teooriast, on ekspressionism, nagu ta tegelikult esineb, ometi vähe soliidne, vaid pigem kergatslik vool. See on õigupoolest samast perekonnast, sama vaimu laps kui kõik eelmised modernistlikud voolud. See on viimne lüli, äärmine avataar sellest kirjanduslikust laadist, mis esile kerkis minevase aastasaja lõpp-poolel, esiti dekadentismi nime all, pärast uusiks ismeks ja teisendeiks harunedes, kuid mille ühine tunnus on mingi vähe elutõsine vaimulaad ja mingi kergatslik iseäratsemistung sageli koguni üsna odavate abinõudega. Hiljutine uuem äärmusse minev eraldi-juhtumus sellest üldisest voolust oli futurism ja nüüd viimaseil aastail koguni dadaism. Ekspressionism ütleb küll futurismi vastu olevat, kuid õigupoolest on see sama vaimsuse avaldus kui futurism, ainult teiste hüüdsõnadega ja osalt teiste ainetega. Sest selleski näib valitsevat edesi sama vaimulaad, ja suured mõisted, nagu aated, inimkond, kosmos, igavik, on neile vaid suured sõnad. Need on neile vaid uusiks aineiks, mille kallal modernistliku voolu vaimus võib tegutseda. Kirjanduslik ekspressionism on selle poolest veel pahem, et ta mingisuguse aatelise külje (mis muide mitte küllalt eht) harrastami-

sega tahab oma vormi lodevust ja lohakust õigustada või põhjendada.

Ega miski ime: sest ekspressionismi loojad on enamasti kõik eelmise voolu aegsed mehed, kelle kirjanduslik noorus langes sõja-eelseisse aastaisse, kus parajasti uusima saavutusena valitses futurism ja kubism ja selle kohane vaimulaad: kergatslikkus, iseäratsemise tung kas või skandaali abil, mingi boheemlik-pohmeluslik hingeolu, mis läheb mõnede juures braveeriva eneseklounitamiseni¹⁾. Nüüdsel ajal vananeb vool kiiresti ja sellega ei üllateta varsi enam ega saavuteta tähelepanu ja kuulsust. Seepärast tuli uus retsept ja hüüdsõna leida. Ja modernismi juba kulund mantel pöördi ümber, ömmeldi siia-sinna mingi uus hilp külge ja uus „vool“ oli valmis. Tõsist sisemise olemuse uuestisündi, põhijuurelist vaimulaadi muutust, seda kõike ei näi olevat. Endiste modernistlikkude voolude vaimulaad — kergatslikkus, boheemlikkus, iseäratsemistung — on endiseks jäänud.

Seega on nendeigi usulised laused ja appihüüded niisamuti pealiskaudsed, ebaehtsad, fraasilised.

Seega ei ole öeldud, et ekspressionism täitsa kasutu oleks kirjanduse arenemisele. Samuti kui eelmisedki modernistlikud voolud ja üldse igasugused voolud, omab ta järgmised positiivsed küljed:

1) purustab traditsiooni tardumust või takistab selle tekkimist, milleks iga vool, mis kauemaks ajaks ainuvalitsema jääks, kalduv on langema;

2) ta liialdustes ja äärmustes leidub ikkagi mingi häid külgi ja uusi võtteid, mis kunsti abinõusid rikastavad, mitmekesistavad ja uusi varjundeid võimaldavad;

3) laseb meid puhata heast soliidsest voolust (nagu mingist heast rammusast toidust), mis muidu tüütaks ja igavaks läheks, kuid mis pärast teatavat vaheaega ja ilma-

1) Sellest boheemlikust hingeolust ja peaaegusest eneseklounitamisest annavad tunnistust muu seas ka mõnede ekspressionistide eneseelulood. Nii teatab enesest üks tähtsaim ekspressionist Hasenclever: „Sündind 8-ndal juulil a. 1596 Aachenis, kus ma tänapäev veel pahas kuulsuses olen (wo ich heute noch im Verruf bin)... studeerisin Oxfordis. Siin kirjutin oma esimese näidendi. Trükikulud võitsin pookerimängus" ... jne. — Iwan Goll kirjutab enesest: „Iwan Gollil pole kodumaad: saatuse tõttu juut, juhtumuse läbi Prantsusmaal sündind, stempelpaberiga sakslaseks märgitud; tal pole iga! ta nooruse imesid välja veretumad raugad" jne. Samas vaimus on redigeerit mõnegi muu ekspressionisti autobiograafilised märkused antoloogias „Menschheitsdämmerung“ (a. 1920).

olemist tundub jälle seda veetlevamana. Praegu ongi seesugune seisukord: igatsus teissuguse voolu järele.

Viimane teenus on vahest kõige olulisem ja suurem, sest esimese kahe ülesandega võiks geenius ka ilma äärmusvoolude abita toime saada.

Kuid äärmusvooludel on ka omad pahed. Suurim neist on ükskõlgus ja eksklusiviteet omas äärmuses: oma äärmusliku laadi ja liialduste kõrval midagi muud enam ei tunnusteta ega sallita; teiste voolude peale vaadatakse põlglikult alla. Muide see ükskõlgus näib olevat paratamatu: et oma iselaadi kõige tõhusamini teostada, seks peab seda pidama kõige tähtsamaks ja ainuõndsakstegevaks maailmas.

Nii palju on kindel, et niisugused liig äärmustesse ja kuriooslikkusesse kalduvad voolud (nagu seda on dekadentism, futurism, dadaism, isegi ekspressionism) midagi kõrgelt väärtuslikku ega püsivat kirjanduses ei loo ega olegi loond. Selleks nad on nimelt liig äärmuslikud ja kuriooslikud ja võivad siis ka ainult kurioosumeid sünnitada. Mis nad võivad positiivist luua, on mõned uued võtted ja küljed, kuid neidki ei oska nad ise hästi kasutada, vaid seda saab tegema alles edespidine uus tõsisem, soliidsem ja mitmekülgsem vool: see teeb sünteesi, see tarvitab kuriooslikkude voolude võtteid alles parajas paigas ja kõige suurema mõjuvusega, kasutades neid väärtuslikkude ainete ja mõtete teenistuses.

Järgelikult, esitades niiviisi modernistlikkude voolude puudusi, ei ole nende ridade kirjutaja milgi kombel vana-meelne ega alalhoidlane kirjandusküsimusis, nagu mõned vahest on kalduvad arvama. Otse vastupidi: ükski vanemagi voolu kirjanik ega teos ei rahulda praegu. Igaühel on suured nõrkused ja puudused: ühel vorm ja tehnika puudulik, teisel sisuline külg tühine, lohutu või igav, kolmandal segab teatav sisemise loogika puudus, mõnel liig palju pikki venitavaid kohti, ja enamasti kõigil on miski, millest nüüd tundub nagu kõrgemalle saadud, midagi, mida võidaks nüüd paremini, peenemini teha, sest andmeid ja eeldusi selleks juba on olemas. Ainult seda sünteesi ei sünni veel. Takistuseks on ka praegused ükskülgased ja kergatslikud voolud. See võib sündida alles ühes tulevases paremas voolus. Seepärast on nende ridade kirjutaja silmad mitte minevikku pöördud, vaid tuleviku poole, ootusel ja igatsusel...

Äärmuslikud ja iseäratsevad voolud ei või iialgi toota suure- ja püsivaväärtuselist kunstteost, sest et nad, nagu öeldud, on oma äärmuses ükskülgased. Ent iga ükskülgne

äärmus on karrikaturaalne ja kuriooslik ja sel võib parimal juhtumusel olla vaid sellekohane huvitavus. Igatahes asetseb see madalamal astmel kunsti hierarhhias kui tõsine, mitte-grotesk kunst. Sest iluduse üheks põhinõudeks on ikkagi teatav proportsioon ja kokkukõla. Tunnustan nimelt teatavat hierarhhiat kunsti laadide vahel ja usun teatavas absoluutselt kõige paremasse kunsti (muidugi Euroopa kultuuriga inimese suhtes). Kujutelen seda soovitatavat uut voolu järgmiseks. See oleks mitmekülgsem kui sennised modernistlikud voolud: esiteks see on elutõsisem, hingeliselt sügavam, mitte kergatslik, snobistlik, liig literatuurne ja steriilselt l'art-pour-l'art'itsev, boheemlik, ulakas (seda kõike on ka nüüd ülistet ekspressionismis), vaid enam huvitet tõsiseist, reaalseist eluküsimusist ja nähtusist, võimaline tundma tõsist vaimustust, sügavaid tundeid ja huve; kuid seejuures ometi mitte taatlik-raskepärane, vaid ühtlasi ka nooruslik-romantiline; — teiseks seejuures ka tehnika ja vormi suhtes kõrge ja väärtuslik, koguni hiilgav, virtuooslik, koguni mänglev, kui vaja ja kui kohane. See on sama kui tõsisesisulisest ja sügavamõttelisest heliteoses esineb ka mänglevamaid kohti, kadentse, fiorituure. Nii võiks selle-voolulises kirjanduses tarbekorral esineda kõige äärmisemate modernismide võtteid ja abinõusid, kuid need moodustavad ses kirjanduses siis vaid teatava loomuliku murdosa ega saa kunagi ebasuhteliselt valitsevaks.

Muidugi, kui teatav kunsti ja kirjanduse laad enam ei edene, oma uuis, teoseis veel kõrgemalle ei jaksa tõusta — ja seesugune ajajärk saabub kord igale voolule —, ja ilmub epigonism, algab suurte meistrite järeleaimamine keskpärasemate poolt, mis tõttu kogu vool akadeemilistub, ametlikustub, labastub, — siis on tung millegi uue ja värskema järele, ja nimelt nooremate seas, kelle iseseisvuse, enese-maksmapanemistung nõuab erinemist vanema sugupõlve laadist. On see elutõsine, raskepäraselt soliidne, siis tunneb noorem põlv (juba vasturääkimise vaimust) kõditavat tungi kergatslikum olla. Sest kõige kergem on erineda eefimisest, sellele otse vastuoksa tehes: sellest klassitsismi järele romantism, romantismi järele realism ja naturalism, naturalismi järele sümbolism, dekadentism, futurism jne. Ja seesuguselle valitsevale (vanema sugupõlve) laadile vastuastumisel, sellele vastuoksa tegemisel on tegijaile suur üleolevuse, julguse ja iseseisvuse ning leidlikkuse nauding. Ja sel uuel on kogu noorema sugupõlve silmis vastuseismata veetlus, nagu üldse uus juba oma palja

uuduse ja värskuse tõttu tundub meeldivamana ja huvitavamana. Nii langevad vanad voolud ja tekivad uued. Kordame: On valitsev (vanema sugupõlve) vool elutõsine, raskepäraselt soliidne, siis tekib noorsoos tung, juba lihtsast vasturääkimise vaimust, kergemeelsem ja mänglevam olla. Niisugusel korral on siis sel uuel laadil teataval määral tarvilise vastukaalu õigustus ja väärtus. Seepärast oligi modernismi ilmumine möödunud aastasaja 80-neil aastail suurelt osalt ka positiivne nähtus, sest see tõi teatava korrektiivi valitseva realismi liig raskepäraselle elutõsidusele (Balzac, Dickens, Dostojevski, Turgenjev, Tolstoi, Freytag) või kainelt igapäevsuselle ja protokollilikkuselle (Zola). Nüüd pärast 40-aastast kestust on modernism oma korrektiiviks-olemise tähtsuse ja tarvilisuse kaotand, olles degenerereerund liialdustesse (futurism, ekspressionism, dadaism), ja ise valitsevaks vooluks saand. Seepärast on nüüd ülim aeg käes sellele voolule vastu astuda ja jälle elutõsisemat laadi nõuda, seda enam, et viimane moodustab kõrgema astme kunstide astmestikus.

Peale selle on veel üks tähtis ja iseloomustav asjaolu, mis tõsise, soliidse laadi lahutab kergatslikust ja seepärast otse katsekiviks võiks olla mõlemi voolude äratundmisel. Kes tõsises, soliidses voolus tahab veel kaugemale ja kõrgemale jõuda, oma eelkäijaid ületada ja tähelepanu võita, sel tuleb veel kaugemale minna hingelises sügavuses, peenuses, hinge tundmises, tehnilises osavuses, virtuositeedis, maitserikkuses, tõsises anderikkuses, loomisvõimes. See on äärmiselt raske. Seepärast ja ses mõttes olengi seda kunsti ja kirjanduse laadi nimetand raskeks kunstiks. Palju kergem aga oma eelkäijaid ületada ja tähelepanu võita on modernistlikes vooludes, sest seal tuleb eelkäijate sageli üsna odavaid iseäratsemise võtteid liialdada või mingi veel iseäralisem iseäratsemisviis leida, mis seda kergem tarvitada, mida iseäralisem see on. Ses mõttes võibki nii mõningaidki modernistlikke voole nimetada kergeks kunstiks.

Ka meie uuem luule ja üldse uuem kirjandus Noor-Eestist peale tekkis ja arenes modernistlikkude voolude mõju all. Sellepärast ongi arusaadav, et tal sellega on ühiseid puudusi ja pahesid: elutõsiduse, aatelse vaimustuse puudus (ka ühiskonnalisel ja rahvuslikul alal), kaldumus l'art-pour-l'art'itsemisse ja välisesse iseäratsemisse, paiguti vormilinegi lohakus, lodevus, vabavärsism, mõnedel koguni boheemlikult ulakas laad, liig suur egotsentrism, aateline ükskõiksus. Oleks sel ajal valitsend mingi muu, tõsisem

ja raskekunstilisem vool, siis oleks see meie uuemalle kirjandusele ja eraldi luulele kasuks tulnud: seegi oleks olnud soliidsem ja raskekunstilisem, selgi oleks olnud enam sügavust ja elutõsidust. Sellega ei ole siiski öeldud, et siis samade luuletajate toodang oleks oma väärtuselt ¹⁾ kuulmata kõrge ja täiuslik. Sest kirjandusliku teose väärtus ei olene ainuüksi voolust ja luuletaja meelsusest, vaid peaasjalikult ikkagi sellest, mida võiks nimetada luuletamisvõimeks, andes sellele sõnale kõige laiema tähenduse ja mõiste. Tundub, et see võime ja kõik selle juure kuuluvad muud eeldused ei kellegil meie luuletajaist ole küllalt suured. Seepärast võib karta, et olgu vool mis tahes, olgu meelsus ja tendents neil mis tahes, luuletagnad millest tahes ja pingutagu endid kuidas tahes, siiski väärtuselt kõrgeima tasapinnani tõusvat toodangut ometi ei saavutetaks, nimelt seda, mis küllalt kõrge oleks ka maailma-kirjanduse seisukohalt, sest sellega võrreldes tuleb meil nüüd ka eesti kirjandust ja kunsti hinnata. (Muidugi üksikuid suurepäraseid ja täiuslikke ridu, salme, vahest koguni harvu luuletusi võib juhtuda.) Siiski parem see tuleks kahtlemata kui sennine, kui oleks teine parem vool ja luuletajate poolt teissugune meelsus ja suurem pingutus. Seepärast ei tarvitseks ometi julgust kaotada, vaid siiski ikkagi oma võimete kohaselt tunnuliselt ja kohusetruult töötada oma parema tahtmise ja oskusega. Ausal, ehtsal, hoolikal tööil on ikka oma väärtus ja see mõjub meeldivalt. Mäletan kedagi öelnud, et geeniusel saladus on sageli ses, et oskab oma piiratud mõista ja oma tugevat külge tunda ja seda kõige täielisemalt kasutada. Meie luuletajad ja üldse kirjanikud peaksid saama alandlikumaks ja vähenõudlikumaks. See mõjuks tervendavalt ja lepitavalt. Noor-Eesti ja eriti Siuru õnnetu külg oli ses, et liig väljakutsuv-iseteadlikult esineti ja seeläbi pandi end kõrgemalt hindama, kui tõepoolest oldi, ja endist rohkemat ootama ja nõudma, kui täita suudeti. Kuigi seesugune esinemisviis käesolevaks silmapilguks on kasulik, siis ei ole see seda sugugi mitte pikema aja kohta, vaid maksab end seda valusamini kätte, tuues kaasa pettumusi nii ühelt kui teiselt poolt.

Ja veel järgmine nõrkus on meie luuletajail, kui mitte kõigil, siis ometi mitmel. See on, et kõik avaldetakse. Iga tühisem luuletus, iga viimne kui salm, olgu nii vääritud kui tahes, mis iganes kirjutet, peab tingimata trükkis ilmuma.

1) Meelega ma ei ütle „kunstiväärtuselt“, sest see sõna on hakand meil tähendama mingi l'art-pour-l'art'itseva kunsti väärtust.

Midagi ei tehta katseks, harjutuseks, midagi ei jäeta „lauasahkti“. Meie luuletaja on eksimatu: kõik, mis ta iganes kirjutab, on hea ja väärt ilmuma, katseid ja nõrku töid tal pole.

Miks nii tehakse? Kui see sünnib enesearvustusvõime ja maitse nõrkusest, siis oleks see ühe tarvilise eelduse vaesusetunnistus neil luuletajail. Ei tahaks siiski seda oletada. Palju tõenäitlikumalt on selle nähtuse põhjuseks vist küll see, et ei jaksata küllalt palju luua häid luuletusi. Kogu aga tahetakse välja anda. Seepärast luuletuskogu täiteks ja selle paisutamiseks tarvilise lehekülgede arvuni kraabitakse siis lauasahtlist välja viimne kui rida, tuhnitakse välja viimne kui salmike, mis ammu kusagil ajalehes on avaldet, kuigi need kuigi väärtuslikud pole. Järelikult tehakse tööd, mis õigupoolest kuulub tulevasile kirjandusloolasile ja koguteoste väljaandjaile. See on ilmaaegu. Jäetagu ometi neile ka tööd.

Ajalehtedele saadetakse aga selleks, et honoraari saada. Ja ajalehe toimetusel on nii vähe arvustusvõimet, et kõik vastu võtavad ja ära trükivad, niipea kui see tuleb „nimega“ luuletajalt. Ainult algajate ja tundmatumate luuletajate tooteid kaalutakse, kas nad avaldamiseks kohased. On aga keegi luuletajana „läbi löönd“ ja teatava nime omandand, siis võib ta julgesti ajalehile saata kõige tühisemaid luuletusi, kõik need trükitakse, juba sellepärast, et leht siis võib uhkustada, et tal kaastööliseks on see või too tähtis luuletaja. Kirjanikud lausuvad teravaid ja põlglikke hukkamõistmisi nende kohta, kes hangeldavad, aga see ju ka teatav hangeldamine kirjanduse alal, kui väheväärtuslikke tooteid saadetakse täisväärtuslikkudega samahinnalistena turule.

Välimus.

Sellega ühenduses tuleks lõpuks veel puudutada modernistlikkude luuletuskogude välimust. Selles ka avaldub enamasti sama vaim kui sisuski. Väljamaal on modernistid püüdnud iseäratseda paberi, kausta, kaaneilustuste ja trükikirjaga ning trükingu viisiga ja sageli mitte raskekunstiliste, vaid enam kergekunstiliste abinõudega. Meil ses suhtes üldiselt, peab tunnistama, liialdustesse ei ole langetud. Ühe kergekunstilise iseäratsemise siiski on meie luuletajad oma väljamaa kaasvoollasilt üle võtnud: see on valge, trükkimata paberi rohkus nende raamatuis. Võimalikult palju valgeid lehti, võimalikult vähe teksti, näib nende põhimõte olevat. Et seda saavutada, seks on neil välja kujunend sellekohane trükkimisviis. Oletame, et

luuletuskogu on 64-leheküljeline, — sellest palju suuremad meie uuemad luuletuskogud ei ole ¹⁾, — siis selle paberi tarvitamine sünnib enam-vähem järgmise skeemi järele:

Lehekülgede arv

Lehekülgede sisu:	luuletus- tekstiga	muu tekstiga	tühjad
Esileht	—	—	2
Tiitellehekülg	—	1	—
Lehekülg kirjastusmärgiga	—	1	—
Lisa-tiitellehekülg	—	1	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Lehekülg mingi ilustusega	—	1	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Pühendus	—	1	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Tiitel „Proloog“	—	1	—
Tühi järelehekülg	—	—	1
Proloog	1	—	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Esimese tsükli pealkiri	—	1	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Esimese tsükli luuletused	8	—	—
Teise tsükli pealkiri	—	1	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Teise tsükli luuletused	9	1	—
Tühi järelehekülg	—	—	1
Kolmanda tsükli pealkiri	—	1	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Kolmanda tsükli luuletused	9	—	—
Tühi järelehekülg	—	—	1
Pealkiri „Epiloog“	—	1	—
Tühi järelehekülg	—	—	1
Epiloog	1	—	—
Tühi järelehekülg	—	—	1
Sisukorra tiitel	—	1	—
Tühi järelehekülg	—	—	1
Sisukord	—	2	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Lehekülg, kus avaldetakse, kes kaane- ilustuse ja vinjeti(d) valmistanud	—	1	—
Tühi vahelehekülg	—	—	1
Bibliograafia ja märkused	—	2	—
Tühi järeleht	—	—	2
Summad	28	17	19
		36	

1) 64-leheküljelised ongi Underi „Sonetid“ (1 trükk), „Eelõitseng“, Barbaruse „Katastroofid“, Adsoni „Vana laterna“ ja „Roosikrants“, Kärneri „Maises ringis“. Muud ulatavad harilikult 72. või 80 leheküljeni, mõni harv üle selle.

Järelikult tühje ja mitte-luuletustekstiga lehekülgi rohkem kui luuletusteksti sisaldavaid. Muidugi siin antud kava on üsna äärmuseni viidud. Kuid nii võiks tegelikult teha, ilma et ses keegi liialdust või paroodiat näeks, vaid seesugune luuletuskogu leitaks nüüdsel ajal üsna korralik ja normaalne olevat. Võiks koguni veel kaugemalle minna ja saavutada veel suurema luuletusteksti-lehekülgede vähenemise, nimelt seega, kui rohkendada tsüklite arvu (nagu Underi „Sinises purjes“, kus on 6 tsükli, Visnapuu „Tali-harjas“, kus neid on 7), sest siis tuleb jällegi lisaks mõned paljaid pealkirju kandvad leheküljed ja neile järgnevad tühjad, teiseks kui rohkem vaheilustusi ja vinjette, millest igaüks nõuab tingimata 2 lehekülge (sest järelelehekülg peab tühi olema). Nii saaks ülemal antud skeemis tekst lehekülgede arvu ilusasti 20-ni suruda (44 lehekülje „muu“ juures).

Muidugi tegelikult ei ükski meil ilmund luuletuskogudest täiesti saavuta siin antud skeemi, kuid elemente ja andmeid, millest see skeem kokku säetud, esineb neis küllalt. Igatahes on tegelikultki mitte-luuletustekstiliste lehekülgede arv ikkagi ebasuhteliselt suur küllalt.

Kuid olemasolevate tekstlehekülgede tõeline teksti määra kahaneb kokku, kui silmas pidada, kuidas neis luuletuskogudes tekst on lehekülgedele paigutat. Siin näib olevat põhimõtteks: võimalikult palju valget paberit. Selleks alustetakse luuletus võimalikult madalalt, nii et ülemine pool (mõnikord suurem pool) lehekülge jääb tühjaks. Seda parem, kui luuletus niisugusel korral ühele leheküljele ei mahu, vaid lõpp — vahel ainult üks ainus salm — tuleb trükkida järgmiselle (nii näit. on Ridala lasknud oma sonetid trükkida kogus „Kauged rannad“), sest uut luuletust selt leheküljelt enam ei alusteta. Järelikult ülemal antud skeemi järele korraldet luuletuskogus võiks, kui iga luuletus oletada läbistikku kolmesalmiliseks, olla ainult 16–20 luuletust, mis oleks kokku ainult umbes 240 rida, mis teeks harilikku proosateksti mitte rohkem kui 8 lehekülge. Järelikult 64-leheküljelises raamatus ainult 8 (vahest koguni veel vähem) lehekülge päris teksti!

Miks luuletuskogudes nii väikest tekstimäära püütakse laiali riputada nii suurele lehekülgede arvule? Siin on ühel ajal kaks põhjust. Esiteks see, et tahetakse luuletuskogu võimalikult paksemaks, enam raamatukujuliseks paisutada. Sest mis raamat see oleks, mil oleks alla 30 või koguni 20 lehekülge! Teine põhjus on esteetiline: palju tühja paberit — tühje vahelehekülgi, tühja ruumi samal leheküljel — peetakse ilusaks, peeneks.

Isiklikult leian, et kumbki põhjus pole sel määral maksev ega paikapidav. Kõigepealt ei tohiks seda olla esimene neist; sest sünnib ju väike pettus, kui midagi kunstlikult paisutetakse suuremaks kui tõepoolest on. Ent iga ebaehtsus ja kavalus mõjub ebameeldivalt. Kui vähe luuletusi, siis luuletetagu veel juure või juletagu välja anda ka õhuke, kas või ainult 16-leheküljeline kogu. See oleks ausam ja ehtsem. Teiseks, tühja paberi rohkus ei esteetilisestki suhtes mõju sugugi nii kasulikult, kui arvatakse. Võib sündida koguni vastupidine mulje: tühja paberi rohkus, mille vahele sinna-tänna riputat mõningaid tekstiribu, tekitab teatava õheduse, hõreduse ja lageduse tunde, järelikult kahjustab raamatu üldmõju. Parajalt tihedasti paigutat luuletused sellevastu annavad juba oma väärtusega suurema tiheduse ja solidsuse mulje. Koguni ses ei oleks midagi esteetika vastast, kui seespool sama tsükli samal leheküljel pärast lõppevat luuletust väikese vaheruumi järele, kui ruumi, algaks veel uus luuletus. Õhemais kogudes eriti tuleb ka võimalikult tagasihoidlik olla tühjade ja ainult pealkirjaliste lehekülgedega, muidu sünnib liig suur disproportsioon teksti ja tühja paberi vahel; seepärast võiksid õhemais kogudes ilusasti ära jääda lisatiitel 5-ndal leheküljel, see võiks selle asemel olla 1-sel leheküljel; ka pealkirjadelle „Proloog“, „Epiloog“ ja „Sisukord“ ja kaaneilustuse valmistajate teadaandele ei tarvitseks ohverdada igaühele tervet lehte. Üldse võiks seega ülemal antud skeemis kindlasti vähendada 10 mitte-tekstilist lehekülge, mis on juba õige palju. Suuris, paksemais luuletuskogudes, kus pealegi tihedasti teksti, ei ole tühjad pealkirjaleheküljed ja järeleheküljed mitte nii silmatorkavad ¹⁾).

Üldse ei ole sisulisele küljele hea, kui ilukirjandusliku raamatu välimus, eriti trükkimisviis on tehtud liig iseäratsevaks. Isegi üleliia ilustet raamat, mingi ülitore luksusväljaanne ei iga kord ole sisule kasuks: see oma väärtuse ja silmatorkamisega nagu matab sisu oma alla, vähendab selle väärtust; kujuneb tunne, et see välimus on väljaandjalle nagu tähtsam ja see peaasi olnud (nii nimelt mõnede üli-ilustet klassikute väljaanded). See välimuse

1) Nii on Richepin'i luuletuskogul „Les blasphèmes“ küll 44 lk. mitte-tekstilist (s. o. pealkirjalisi ja tühje), aga selle koguarv on ka 344 lk., s. o. tühjad ja pealkirjalised moodustavad ainult vähem kui $\frac{1}{8}$ kogu lehekülgede arvust. Aga Visnapuu 80-leheküljelisel „Jumalaga Enel“ on 27 lk. mitte-teksti, s. o. ligi $\frac{1}{3}$ koguarvust. Ka on Richepin'i kogus ühel leheküljel vahel kahe luuletuse teksti.

mõju tundub seda domineerivamana, mida nõrgem raamatu kirjanduslik külg ja väärtus. Seepärast tuleks raamatu välimisel, nimelt kaustal, paberil, trükingul, olla pigem tagasihoidlik, diskreetne, mitte-silmatorvakav mingi iseäratsemisega, kuid seejuures ometi maitserikas ja peen. Mõlemad omadused ei sule üksteist välja. Ainult kaaneilustuse silmatorkavuses ja kõite toreduses ei peitu hädadohtu, sest et lugemise ajal seda ei näe, kuna kausta, paberit, trükkimisviisi vahetpidamata kogu lugemise jooksul tajutakse.

Modernistliku välimusega raamatute kohta võib lõpuks formuleerida järgmise aksioomi: mida iseäratsevam raamatu välimus kausta, paberi, trükingu, sisemise ilustuse (osalt ka kaaneilustuse) poolest, mida rohkem sel tühje lehekülgi, mida hõredamaks on sisuline tekst venitet mööda lehekülgi, siis — ses võite kindel olla — seda modernitsemam, hõredam ja tühisem on ka sisu. See olgu teile eksimata tunnusmärgiks. Sest vastavus näib olevat saatuslik, paratamatu, erandita.

*

Ses kirjutuses käsitlet luuletajad on loond kooli: on nooremas põlves tekitand terve rea järeletegijaid ning epigoone, kel on samad puudused, vahest veelgi suuremal määral: keelelised, stiililised, värsitehnilised ja sisulised ja kes üldse luuletavad sama voolu ja vaimu laadis, nagu seda näha neist nende luuletustest, mida on ilmünd ajalehelisades ja noorsoo-ajakirjades, nii et neis pikemalt peatada ei tarvitse. Vaevalt on loota, et nende seast tõuseks keegi suurem luuletaja. Siiski — annaks taevas, et siin eksiksin.

Nende luules meie modernistid võivad nüüd näha oma luule peegelpildi, olgugi natuke karrikeerit kujul. See vahest, paremini kui iga arvustus, paneb nad nägema ja mõistma seda laadi laule, seega ka nende oma luule pahesid ja puudusi.

Lõppaatlused.

Kardan, et üldpilt, mis ses pikas kirjutuses analüseerit luule puudustest saajakse, ei kujune just väga valemaks. See nagu paneks järeldama pessimistlikke otsuseid ja ennustusi eesti luule arenemise kohta koguni tulevikus, vähemalt lähemas. Ometi, sellest hoolimata ei ole ma eesti luule tuleviku kohta sugugi mitte pessimistlik, vaid, otse ümberpöörduvalt, väga optimist. Sest esiteks näen kõigis neis

puudustes suurelt osalt ainult ajutist, möödaminevat nähtust, millest veel samad luuletajad võivad suuresti või koguni täiesti paraneda. Kõigepealt võib ja peab vabanema keelevigadest, ja seda saab, nii pea kui õpitakse need tundma ja kui on ilmund sellekohaseid häid õpperaamatuid ja kui keel ise on üldse enam kindlaks kujunend ja fikseerund. Veel kergemini kaoksid värsivead, sest luuletajail tarvitseb ainult neid vigadeks pidada ja siis vaevaks võtta nende eest hoida. Stiili ja sisu puudused võivad ka märksa väheneda, nii pea kui arusaamine, maitse, vaated ses suhtes on muutund. See aga oleneb üldise voolu ja vaimulaadi (mentaliteedi) muutusest. Ent see muutus tuleb. See tuleb üld-euroopaliselt. Kergatslik vaimulaad ja voolud kaovad. Ekspressionism ja dadaism olid nende viimsed võsud. Sõda oma kannatuste ja mullistavate tagajärgedega muudab kahtlemata seda üld-maailmalist vaimulaadi. See paneb tõsisemalt ja sügavamalt järele mõtlema inimeste ja rahvaste elu nähtuste ja seaduste üle ja üldse tõsisemalt elu peale vaatama. Sõja haavade parandamise ja kõik ülesehitamistegevus, kus seks energiat ja elujõudu, teeb inimesed mõistlikumaks, elutõsisemaks, hingeliselt sügavamaks. Siis võtab arusaamine maad, et rahvaste ja üksikute saatuse kujunemises tähtsad on mitte ükski riigilised ja majanduslikud vormid ja suhted, vaid ka iseloom ja hingelised omadused, ja et esimesed suurelt osalt on viimaseist tingit. Ühtlasi pääseb siis ka kirjanduses tõsisem vool valitsevaks, kuna kergatslikkus ja ulakus kõrvaliseks jäävad. Viimased vähenevad ka vormi alal, kuna sealgi kultiveerima hakatakse soliidset tehnikat. Üldse ei kehta siis keegi kergekunstiliste võtetega enam välja tulla. Sest ehk küll kirjanikud ja kunstnikud toonitavad, et neile korda ei lähe, mis publik arvab, et nad on ülapoolel seda ja ainult oma enese parema arusaamise ja maitse järele teevad, kuigi see risti vastu käiks publiku omale, on vähedel siiski seda heroismi. Suurem hulk tahab ometi juba oma eluajal publiku austust ja poolehoidu, kuigi see esialgu oleks vaid väike „valitute“ ringkond. Üsna ükski ja tähelepanematuks oma tööga jaksaksid jääda vaid väga harvad.

Igatahes see ülemaailmne vaimulaadi, mentaliteedi muutus ulatab kohe ka meile ja saab siingi õnnistusrikkaks ja soodsaks eeltingimuseks nii sisuliselt kui ka vormiliselt parema luulekirjanduse tekkimisele.

Selle lisaks tuleb meil veel üldine rahvuslik tõusuaeg poliitilise iseseisvuse tagajärjena, ühes sellega elavam ja süvenenum rahvustunne ja tung ka suurema vaimlise

iseseisvuse ja omapärasuse järele. Seetõttu vahest väheneb ka väljamaa mooduvoolude orjalik järeleahvimine ja hakatakse enam iseseisvalt ja omapärasemalt looma. Niisuguseid mõtteid on juba ka luuletajate ringkonnast kuuldavalle tulnud¹⁾. Üldse, eriti suuri lootusi tuleb panna eesti iseseisvuse tõsiasjale mil, mis saatus seda edespidi võikski tabada, saab olema väljarehkendamata mõju meie kirjanduse arenemisse.

Kõik see kokku loob meil varsi hoopis parema ja soodsama vaimulaadi ja voolu, milles võib tekkida ja areneda ka teissugune, parem luule.

See muutund vaimulaad tooks siis kaasa ka tõsisema ja hoolikama töötamisviisi ja suurema endapingutamise värsitehnika ja stiili alal. Ja kõik see korvaks teatava määrani ka seda, mis isikuliste kaasasündind võimele ja ande poolest puudu jääks.

Üldse leian, et meil Eestis on kirjanduse, eriti just luulekirjanduse arenemise väljavaated mõnede asjaolude ja soodsate eeltingimuste tõttu kõige lubavamad ja lootusrikkamad, koguni rohkem kui ühelgi muul rahval maailmas (nii paradoksaalselt kui see kõlabki sennise seisukorra ja saavutuste järele otsustades).

Need eeltingimused on järgmised:

Esiteks eesti keel ise, vastuoksas senniselle vaatele, sisaldab soodsaid abinõusid, nimelt rütmika suhtes: ta kolme välte tõttu saab ses saavutada niisuguseid peeni ja eristund rütmika mõjusid, mida ei ole võimalik ühegi muu keelega — muide ala kahjuks alles hoopis vähe kasutat meie luules. Teiseks, eesti keeles võib ühtlasi tarvitada niihästi silpide rõhus (nagu näit. saksa, vene, inglise keeles) kui ka teataval määral silpide pikkuses ja lüheduses põhjenevat rütmi (nagu muinasgreeklasil ja roomlasil), viimast nimelt vanas rahvalaulu värsivormis, mida siis tuleb lugeda skandeerides (just nagu greeka ja rooma luuletusi). Selle omaduse omab küll ka soome keel, kuid viimasest on eesti keel oma sõnade suurema lühemuse tõttu ees, olles seetõttu luulekeelena kohasem, painduvam, rohkemate võimalustega. Niisama on ta omast kaugemast sugulaskeelest, ungari keelest ees, sellest nimelt oma riimide suurema rikkuse poolest²⁾. Teiselt poolt, tõsi küll,

1) „Päevaleht“ a. 1922, nr. 89 ja 90, Visnapuu kirjutus „Meie kirjanduslik homme ja ülehomme“.

2) Selle ungari keelele omase riimlõppude vähesuse pärast on ungarikeelses luules lubatavad ja tarvitused ka ebapuhtad, ebatäielised riimid, sest kui ainult puhtaid riime nõutaks, siis riimidega luuletusi üldse oleks võimatu kirjutada. See aga on üks ungari luule vormi alemus.

ei ole eesti keelel küll seda riimide rikkust kui mõnel muul Euroopa keelel, näit. romaani (itaalia, prantsuse), isegi germaani ja slaavi keelil, kuid selle eest on eesti riim, kui haruldasem ja raskem, seda väärtuslikum ja mõjuvam.

Seepärast, kui keelelisil eeltingimusil on oma tähtsus, siis soome-ugri rahvaist on küll eestlasil kõige rohkem eeldusi seks, et nende hulgast tõuseks soome-ugri tõu suurim luuletaja.

Peale selle on eesti rahval selleks veel üks teine huvitav soodus eeltingimus. See põhjeneb ta geograafilises ja osalt ka ta tõulises seisukohas. Viimane on soodus ses mõttes, et selle tõttu siin ulatavad kokku väga paljude rahvaste ja kultuuride mõjud. Kõige pealt kaugemate rahvaste (prantsuse, muinasgreeka ja -rooma, ka inglisi) keelte ja vaimueluga tuleb meie kirjanikel, kirjandusloolasil, üldse vaimlise kultuuri alal tegutsejail enam või vähem tutvuneda ja kokku puutuda juba nende rahvaste üld-kultuurilise ja haridusloolise tähtsuse pärast, osalt juba koolides sunduslikuna õppeainena. Lähemate rahvaste keelte ja vaimuilma tundmaõppimise toob kaasa nende ruumiline või ajaline naabus, nimelt saksa, vene, soome ja läti. Saksa keele oskamine võimaldab ka kergema vaevaga Skandinaavia (rootsi, norra, daani) keelte omandamise, milleks peale selle veel võib hoogu ja võimalust anda suurem kaubanduslik ja poliitiline kokkupuutumine nende rahvastega, osalt koguni suhted Soomega, mis kultuuriliselt lähedal Skandinaaviaga. Samuti vene keele oskamine teeb kergeks ja lähendab ka muude slaavi rahvaste keele ja kirjanduse tundmise, kus eriti tähelepanдав ja tundmise vääriline on poola oma. Läti naabruse tõttu on meil kergust ja juhust läti keelt õppida ja seega on meile avatud kogu leedu-läti maailm. Hõimlussümpaatiad toovad kaasa ka ungari keele õppimise ja läbikäimise selle rahvaga. Ladina ja prantsuse keel on mõnusaks võtmeks muude romaani keelte õppimiseks, sest itaalia keel on siis vähese õppimisega arusaadav.

Tõepoolest, vaevalt on Euroopas maad ja rahvast, kus nii paljude eri rahvaste ja keelte (just kultuuriliselt edenenute) tutvused ja mõjud kokku ulatavad nii tihedaks põletispunktiks. Soomes on slaavi (vene) kirjanduse ja hinge-elu tundmine kaugelt nõrgem ja kaudsem keele puuduliku oskamise tõttu. Lääne-Euroopas on see veel puudulikum. Romaani maades, nagu Prantsusmaal, tuntakse germaani keeli võrdlemisi vähe ja seal on seepärast ka sellekohaste kirjanduste tundmine nõrk ja pealiskaudne.

Ja soome-sugu keeli ja vaimulaadi ei tunta võõrail mail peaaegu kusalil. Pealegi peitub suürrahvaile teatav ühekülgsuse hädaoht nende vanemas kõrges kultuuris: keset selle hiilgust olles ei näe nad hästi väljaspool seda olevaid nähtusi ega hooligi näha, harjund olles oma kultuuri kõige kõrgemaks pidama ja teiste peale ülalt alla vaatama. Nii prantslased. Seepärast on just Prantsusmaal isegi kirjanduslikkude inimeste juures teadmised võõraist rahvaist ja keelist kõige puudulikumad ja pealiskaudsemad. Nii võis prantsuse kuulsaim ja vaimukaim arvustaja Jules Lemaitre ühes oma kirjutuses suure aplombiga kõnelda saksa kirjanikust Strindbergist!

Kõige selle tõttu võib eesti kirjanikul, arvustajal, kirjandusloolasel, publitsistil, isegi keskmisel haritlasel olla hoopis avaram ja mitmekesisem ning mitmekülsem ülevaade maailmakirjandusest ja vaimuelust.

Ent mida rohkem teadmisi ja mitmekesiseid ristlevaid mõjusid, seda enam võib see ka kirjanduslikku kultuuri mitmekesistada, eristada ja viljastada.

Hinnatagu, kultiveeritagu, kasutetagu meil seda eesõigustet seisukohta.

Muidugi, seda tuleb rõhutada, see võõraste mõjude mitmekesisus ja mitmekülgsus on vaid siis kasulik ja õnnistuslik, kui sel on tarviline tihedus ja intensiivsus ja kui sellele on vastukaaluks küllaldane omapärasus ja iseisvus. Tihedus saab võimalikuks, kui meie kirjanikel ja arvustajail eestkätt, aga ka üldse meie haritlasil, huvi, energiat ja oskust jätkub reaalu elu tundmaõppimise ja kaasa elamise kõrval ka erisuguseid võõraid keeli õppida ja kirjandusi lugeda. Seega igaüks, õppides mingi võõra keele ja lugedes sellekeelist kirjandust, mõjub kaudselt teataval määral kaasa ka meie kirjanduse kujundamises.

Lõpuks peaks meil soodustavalt mõjuma veel see asjaolu, et oleme noor, algaja rahvus, kelle paremad saavutused alles ees ja kel seetõttu peaks olema enam noorusele omast värsket edesipüüdmist, tõusuhoogu uue parema ja täielisema poole, ja kel loomulikult ka on midagi uut ja omapärast ütelda. Vanemate kultuurrahvaste juures mõjub hiilgav kirjandusminevik, kuigi ühelt poolt kasvatavaid traditsioone andvalt, siis teiselt poolt siiski rõhuvalt, julgust võtvalt, ajuti koguni stagneerima panevalt. Meie kirjanduse klassiline ja hiilgeajajärk on alles ees ja meil tuleb selle poole alles ülesmäge rühkida. Ja loodetavasti see rahvuslik tõus saavutat poliitilise iseseisvuse tõttu toob siis kaasa ka suurema omapärasuse ja rahvusliku süvene-

mise püüde, mille tagajärjeks väiksem rippuvus väljamaa moodvooludest ja snobistliku jäljendamise vähenemine. Siiski vaimline iseseisvus eeldab tiheda ja kõrge vaimlise kultuuri, mille poole seepärast kõigest väest tuleb püüda.

Keele juure veel tagasi tulles vaja tähendada, et selle areng ka on ülitähtis, eriti luulekirjanduses. Keel on tähtis mitte nii puht-kõlalises kui ka sisulises suhtes. See eeldab niihästi ilusaid sõnu ja sõnavorme kui ka painduvat süntaksit, mõiste- ja varjundirikast fraseoloogiat ja sõnastikku. Et seda saavutada, seks tuleb keele arendamiseks suure huvi ja tarmuga töötada. Keele uuenduses, nimelt uute juursõnade hankimises ja soetamises ja koguni uute vormide ja konstruktsioonide moodustamises tuleb minna viimse võimaluseni, nii palju kui sel alal iganes jaksatakse teostada. Peen ja rikas keel võib luule stiili ilus ja peenuses olla tähtsaks teguriks, nagu hea mänguriist osava kunstniku mängus.

Igal rahval on oma isesugune vaimulaad, koguni meeleolude laadis ja värvinguis on igal tõul ja rahval midagi omapärast, nimelt omad head ja nõrgad küljed, omad isesugused ilud ja ebameeldivused. Nii on slaavi vaimu ja meeleolude laad teissugune kui germaani oma ja romaani rahvail jälle isesugune. Mõlemad küljed, nii ebameeldivad kui eriti meeldivad, on projitseerund kirjan- duslikes teoseis. Ka eesti vaimulaadis peaks välja kujunema mingi isesugune jume või varjund, mil võiks vahest olla mingi uus aimamata ilu ja veetlus ja mille väljendus kunstis oleks meile kaunis ja armas.

Kui siia juure veel tuleb kõrge ja mitmekülgse ande ning vaimu harukordselt õnnelik juhtumus — ja seda peame lootma — siis... siis võib meiegi kirjanduses viimati midagi head ilmuda. (Kartus labastada hoiab mind tagasi selgemini väljendama oma kujutlusi.) Üldse tuleb meil luulekirjanduses siitpeale püüda ülima ideaali, kõrgeimate saavutuste poole. Vaja taotella suurimaid väärtusi inimkonna loomingu alal. Kuid niiviisi oma sihiks üles seades üleva ja särava eessihi, olgem seejuures siiski teatava määrani alandlikud oma isiklikkude võimete ja teenuste suhtes ja vähenõudlikud ning tagasihoidlikud omas auahnuses ja uhkuses. Hoolsasti ja kohustruult töötada, seda katsugem, ses lootuses, et kui ise ei saavuteta seda kõrget paleust, siis vähemalt sellele teed tasandetakse, eeldusi valmistetakse, õhkkonda luuakse. Prantsuse luuletaja Dorchain ütleb väga õigesti, et püüdmine, luuletada väga algupäraselt ja uut moodi, ei tee suureks luuletajaks, vaid

parem abinõu selleks on püüda saada selle au vääriliseks¹⁾, see on, selle kohaselt töötada, mõelda, elada.

Aga, heidavad luuletajad vastu, eesti luule edenemisele on siiski üks takistav asjaolu, mis vahest üle kaalub kõik loeteld soodsad eeldused. See on ükskõiksus ja vastutulematus seltskonna poolt. Meie seltskond ei hooli eesti luulest ega luuletajaist, ei toeta neid aineliselt ega ka vaimliselt. Valitsus, selle seltskonna tõsine peegeldus, ei toeta kirjanikke abirahade ja palkadega. See on tõsi. Suur osa süüd on tõesti meie seltskonna vaimlikes tuimuses, ideeliste huvide nõrkuses, materialismis, terre-à-terre'suses, mis omakorda tuleb osalt rahvusliku idealismi puudusest. Oleks rohkem tõsist rahvustunnet ja idealismi, siis saadaks ka aru, et kirjandus on kõige tähtsam ja kõrgem rahvusliku kultuuri ja iseolemise avaldus, ja siis toetetaks seda ka mitu korda rohkem kui praegu. Siis annaks niihästi valitsus kui kogu rahvas rohkem raha välja kirjanduse heaks. Seda huvi ja arusaamist aga ei ole. Ei ole seda küllalt koguni neil, keda peetakse tähtsaiks rahvuslikeks tegelasiks ja rahvus-aate kandjaiks. Isegi suurima venestussurve ajal oleks võind kirjanduse heaks mitu korda rohkem ära teha, kui oleks olnud küllalt sellekohast huvi ja arusaamist. Isegi enam-vähem akadeemilist ja alalhoidlikku laadi asutuste heaks, nagu Eesti Kirjanduse Selts, millele ometi mingisuguseid „lendavaid sigu“ ei või ette heita, toeteti nende tegelaste poolt ainult loiusti ja jõuetumalt. Arusaamine puudus. Vahest ka tarviline osavus ja tarm. Ja seda arusaamist on vaevalt loota ja oodata neilt tegelasilt, kes praegusel silmapilgul valitsuse eesotsas.

- 1) Ta ütleb noorele algajalle luuletajalle:

Tu songes, n'est-ce pas? tu songes, frémissant,
Combien il serait beau, fût-ce au prix de ton sang,
D'être la voix qui parle au siècle finissant;

Mais tu cherches peut-être, en ton âme ingénue,
Quels rythmes, quels accords d'une audace inconnue
Pourraient faire au soleil éclater ta venue,

Dans la forêt des mots quels détours, quels combats,
Quels chemins non frayés où sonneraient tes pas ...
— Ami, ne cherche plus, tu ne trouverais pas.

Si tu dois être un jour marqué du divin signe,
Rien ne t'approchera de cet honneur insigne
Que de le mériter, que de t'en rendre digne;

Tu ne peux rien de plus, tu ne peux rien de mieux
Que, des fleurs de ton âme, avec un soin pieux,
Orner la place auguste où descendront les dieux.

Peab ära ootama, millal astuvad noorema sugupõlve mehed asemelle, sest alles nende juures loodetavasti sünnib tarviline areng ses suhtes.

Siiski süü pole ainuüksi rahval ja valitsusel. Ei või nõuda, et kõik vastutulelikkus oleks ainult publiku, s. o. rahva ja valitsuse poolt, et igasugust kirjandust rohkel arvul ostetaks ja toetetaks puhtast idealismist ja kohusetundest kirjanduse kui niisuguse vastu. Kirjanik peaks selle eest ka vastutasuks andma teoseid, mis lugejalle teatavat naudingut toodavad, koguni nii suurt, et ta hea meelega valmis on selle saamiseks oma raha ohverdama. Kirjanik peaks koguni enne andma, sest harilikult on enne töö, siis palk. Vähemalt peaks kirjanik enne looma midagi niisugust, mis põhjustaks publikus toetada-tahtmise. Muidugi on võimalik ka seda laadi kirjandus, mida suur enamik ei oska maitsta ega hinnata, mis aga sellest hoolimata väärtuslik. Kuid seegi ei jää tähele panemata ja hindamata, sest selle lugejakonna moodustab siis just teatav valimik haritlasi, ringkond paremaid asjatundjaid ja peenemaid ning autoriteetlikumaid arvustajaid. Niisugusel korral on lisatasu ja toetus seltskonna ja ka valitsuse poolt soovitatav, tarviline ja võimalik. See on sama, kui mingi tähtis ja kasulik teaduslik teos, mida ainult vähesed ostaksid või mille müük õige pika aja jooksul sünniks, avaldetakse mingi teadusliku seltsi või valitsuse kulul või toetusel.

Seepärast ma ei usu iialgi, et väärtuslik teos ja selle autor võiks tähele panemata ja hindamata jääda nüüdsel ajal, vaid talle saab austus ja tasu osaks juba ta eluajal. See on muidugi oletusel, et asjaomane teos on tõesti kõrge väärtusega, huvitav, võimalikult puudustest vaba, andeka ja huvitava vaimu toode. Kui varem on juhtund, et mõnest teosest ja kirjanikust kaasaeglaste poolt ei hoolita ja see alles pärastisel ajajärgul hindamist leidis, siis on ses süüdi olnud suurelt osalt ikka ka teose enese ebatäielisus ja puudused, ja vahest just niisugused, mida sel ajal kõige vähem salliti, ja need lämmatasid kaasaeglaste silmis teose väärtuslikud küljed. Pärastisel ajajärgul, kui hakati eriti eelistama ja hindama üht neist väärtustest, siis loomulikult leiti korraga ka endine põlat või ebatähtsaks peet teos väärtuslikuks, koguni ülihinnati see protesti vaimust eelmise ajajärgu arvatava ülekohtu vastu. Iseäranis on modernistlikkude voolude snobistlikud teoreetikud ja arvustajad kalduvad seda tegema: kui nad kelleski eelmise ajajärgu poolt mitte küllalt hinnat kirjanikul vähegi leiavad mõne oma voolu omaduse, siis tõstetakse see kirjanik kohe

selle uue voolu eelkäijate, pioneeride või märtrite auastmelle. Niiviisi võib snobistlik vaimulaad küll mõne vähem tähtsa, koguni tühise kirjaniku mingi väikese teenusekese pärast teenimata kõrgeile üpitada — ajutiselt, kuid tõesti suureandelist kirjanikku ja selle igapidi väärtuslikke teoseid surnuks vaikida või keskpäraseks tembeldada — see ei lähe neil korda ega julgegi nad seda, vaid siis, vastupidi, püütakse ise selle sõiduvees purjetada.

Seepärast kujutelen ka niisuguse võimaluse, et tõuseb niisugune kirjanik, koguni luule alal, kelle tööd leiavad mitte üksi lugupidamist ja hindamist kirjanduslikult haritväiksema ringkonna poolt, vaid ka vaimustet lugemist ja maitsmist laiemas publikus. Sest igapidi heal asjal on kalduvus paljudelle, koguni kõigile meeldida. Niisugusele kirjanikule muidugi lastaks igasugused ainelise toetamise võimalused osaks saada.

Mis puutub meie viimase aastakümne luulekirjandusse, siis ei või mitmed luuletajad mitte väga kaevata vastutulematuse üle publiku poolt. Mõnedki nende kogud on näind lühikeses ajas teised, koguni kolmandad trükid — haruldane minek meie väikese rahva-arvu kohta. A. 1917—1920 publik ostis endisega võrreldes suuremal õhinal luulekirjandust. Põhjused olid järgmised: 1) ostja publiku juurekasv sõja-aastail, kes seda suurema isuga uut ostis, et eelmisel aastail väga vähe oli osta olnud (ostmine oli siis nagu paisu tagant pääsnud); 2) rahvustunde tõus 1917. a. sündmuste tagajärjel; 3) uute luuletajate ilmumine (Under, Visnapuu, Alle, Semper, Barbarus jne.) ja üldse „Siuru“, mis äratas uudishimu; 4) reklamism ja prestiiž, mis „Siuru“ ja „Odamees“ oskasid enese ümber luua; 5) raamatu odavamus muu kaubaga võrreldes; 6) raha väärtuse alatasane langemine. Publik ostis osalt rahvuslikust huvist eesti kirjanduse vastu, veel enam aga, eriti nooremad, snobismist. Ent snoobidelle pole iialgi tähtis asja tõeline väärtus, vaid ainult selle prestiiž ja moodsus sel silmapilgul. Snoob ei naudi asja ennast — see on talle sisimas ükskõikne —, vaid ainult seda teadmist, et tal see asi on või ta sellega tegutseb ja et see on moodne, *dernier cri*, ja ta sellega on „aja kõrgusel“. Snoobliku vaimulaadiga inimene on valmis kas mingit mittemaitsvat toitu sööma, kui selle söömist moodsaks ja chic'iks peetakse. Ja ta kiidaks siis (simuleerides ja autosuggererides), et küll on peenike toit. Ja niisuguseid snoobe on meil kirjanduse ja kunsti suhtes palju. Koguni mõned arvustajad on seda. Sest modernistlik vool üldse edendab

snobismi; ta toeb sellele. Publiku ja arvustajate snobismi tõttu püsib mõnigi keskpärane kirjanik kõrgel.

Kuid loeteld soodsad asjaolud, mille tõttu luuletuskogusid palju osteti, on viimase kahe aasta jooksul hääbunud: ostja publik ei kasva enam kiiresti; esialgne rahvuslik õhin on taltund; ikka samad luuletajad on esialal ja neid juba tuntakse, ja uudishimu nende kohta nii enam ei kõdita; raha väärtus enam ei lange ja raamatu hinnad on tõusnud muude kaupade hindadega proportsiooni. Tõsisemad ja arusaajamad lugejad on pettund, snoobid tüdinend ja blaseerund. Ükski reklaam nüüd enam ei mõjuks. Pealegi ilmus lühikeses ajas meie olude kohta liig palju luulekirjandust, Visnapuult viie aasta sees koguni 5 luuletuskogu — kahest oleks küllalt olnud. Ostjaskond on küllastet. Mis aga pea-asi: sel luulekirjandusel on vähe seda väärtust, mida võiks nimetada (parema sõna puudusel) maitseaine väärtuseks. Sest kirjanduse ja kunsti otstarve on olla maitseaineks (muidugi kõige kõrgemaks ja peenemaks), mis lõbu teeb. Seepärast ei ostet seda kirjandust mitte nii ta kui maitseaine väärtuse pärast, sest seda ei saa sellena, selle enese pärast nautida (nagu näituseks head toitu või hurmavat muusikat nauditakse neist saadava tõelise naudingu pärast), vaid meie modernistlikku luulet osteti enam muil, kõrvalisil põhjusil: — patriotismist, uudishimust, snobismist, teistele järeletegemisest, vähem aga sellest lugemisest saadava tõsise naudingu pärast. Ent need motiivid võivad pea kaduda, ja siis ei loeta ega osteta enam kuigi palju, kuna teose enese lugemisest saadav tõeline nauding on palju jäädavamaks, mis ikka paneb seda hankima ja lugema. Niinimetet suur publik, liht rahvas on kirjanduslike ja üldse kunstiteoste hindamises palju ehtsem ja otsekohesem: ei temal ole mingisuguseid snobistlikke kõrvalmotiive, ei tema lase endasse mõjuda teose autori nimekuulsust või voolu, ta ei küsigi iga kord autori järele, temale on tähtis ainult teose enese meeldivus ja sellest saadav nauding, muidugi tema maitse tasapinna kohaselt. Kes sellele suurele publikule — suurmalle publikule — tahab saada paljuloetavaks ja armsaks kirjanikuks, see peab tõesti nii kirjutama, et teosed ise meeldivad, ise oma eest kõnelevad. Just lihtpublikut on kõige raskem kirjandusega petta. Selle puhul mainin kordavalt seda kujutlust, et ei oleks midagi võimatut niisugune luuletaja, kes rahuldaks kõige peenema maitse nõudeid, kes oleks ülapoolel kõige nõudlikumat arvustust, kuid keda siiski ka suur publik maitseks ja meeleldi loeks.

Igatahes see peaks olema... kuid parem on siin mitte lähemalt määrata. See labastaks. Ainult niipalju võib ütelda, et talle ei tuleks ette heita ses arvustuses käsiteld puudusi.

Igatahes peab märkima, et meie modernistlik luule ei ole omane huvi, arusaamist ja armastust luulekirjanduse kohta äratama laiemais ringkonnis, nende seas ka nende juures, kes ükskõiksed ja osavõtmatumad luulekirjanduse vastu, või kel selle kohta koguni teatav eelarvamine ja tõrjuv seisukoht. See, pigem vastupidi, võib nad veel enam kinnitada nende eelarvuis ja ükskõiksuses ja seega suurendada nende umbusaldust kirjanduse vastu. Ainult snobid võisid meie modernistliku luulega olla täiesti rahul — muidugi omil põhjusil.

Paljud inimesed, kahtlemata suur enamik, koguni haritlaste seas, ei hooli luuletusist, ei leia neist mingit maitset ega naudingut, vaid, vastupidi, leiab nad igavaks, tühiseks, vesiseks, seega tarbetumaks kirjanduseks. Kui see tuleb tundluse puudusest, tuimusest, ka vaimlisest tõntsusest, siis on see arusaadav, ja siis süü on kõigepealt neis endis, kui luuletused neile mingit naudingut ei tooda. Kui aga tundlus olemas ja mõistus arenend, kui pealegi armastetakse muusikat ja maitsetakse ilusat proosastiili, millega seletub siis ükskõiksus või koguni põlgus luuletuste vastu? Siin võib osalt tegu olla tahtlikult endasse sisendat eelarvusega, mingi põhimõttelise, kord omaks võetud ja sissejuurdunud vaatega. Teiselt poolt aga niisugusel korral on viga ka luuletusis endis: ei ole juhut lugema häid luuletusi, mis luulet paneksid maitstva ja hindama. Häid luuletusi, peab ütlema, on maailmas üldse vähe. Valdav enamik luulekirjandust, koguni paremate luuletajate toodangus, on tõepoolest vesised, tuimad, — igavad. Need on enamasti riimi ja rütmi kokkuajamised, lühemate või pikemate ridade üksteise alla trükkimised, ja et nad mingit muljet ei tee, mingit meeolu ei ärata, siis tõuseb lugejas tõesti küsimus, miks nende tühiste, vesiste, igavate mõtete avaldamiseks riimidega on nii palju asjata vaeva näht ja read üksteise alla paigutat. Ja mõned küsivad siis teatava pilkega, et mis mõte ja mõnu üldse on rütmil ja riimil — neile muidu tühi mäng. Aga ometi on rütm ja riim oluline osa luuletuses, see, mis luulele annab ta isesuguse ilu ja mõju ja mida kui niisugust tuleb maitsta. Kuid rütmi ja riimi ilu saladuse toob nähtavalle ja tuntavalle alles ilus, huvitav, mõjukas, veetlev stiil ja sisu, see hing ja meeolu, mis

sinna on pandud. Ent stiili ja sisu suhtes tõesti huvitavaid ja mõjukaid luuletusi on maailmas väga vähe. Vahel aitab ka ilus kohane viis luuletuse ilu välja tuua, avada; ühenduses viisiga saavad sõnad nagu sisukama, sügavama, meeleolulisema tähenduse ja sa leiad luuletuses ilu, mida sa seal muidu ei oleks teadnud märgatagi. Viis nagu joovastab, vikerkaaritab meelekujutlust, paneb selle nägema kõike luulelisemas valguses, avab sügavamad välja-vaated.¹⁾ Seepärast hea, kohase viisiga võidab luuletus. Ja õigupoolest luuletuse, eriti lüürilise luuletuse juure nagu loomulikult kuulub viis. Lüürilised luuletused on kõige paremad, kui neid lauldakse; siis mõlemad, nii tekst kui viis, toetavad teineteist. Nii ongi vanasti olnud: luuletuse tekst ja viis olid lahutamata ühenduses ja laulik sageli lõi ühtlasi sõnad ja viisi. Pärastpoole alles sai luuletus iseseisvaks, mida ka ilma viisita kui teksti loeti ja hinnati. Muidugi luuletajad ise ei taha meeleldi möönda ja tunnustada seda toetust, mis muusika nende sõnadelle annab, sest see nagu vähendaks nende tähtsust, vaid nad toonitavad ja pooldavad luuleteoste iseseisvust. Ometi näevad nad, ses võib olla kindel, väga hea meelega, kui nende salmikuid muusikatekstiks tarvitatakse ja neile viisid tehakse, sest see meelitab nende auhnu.

Muidugi võivad luuletused ka ilma muusikata olla ilusad ja mõjuvad; mõningaid, nimelt pikemaid, kirjeldavaid ja jutustavaid, ei ole mugav ühendada muusikaga. Ja pealegi võib hea luule ka iseseisvalt väga ilus ja mõjukas olla. Olen seepärast kindel, et kui meil ilmuks korraga tõesti hea luule, niisugune kui seda ideaalina võib kujutada, siis see neidki paneks luule ilu mõistma ja maitsma, kes senni sellest pole aru saand ega hoolind. Mitmed saaksid siis esimest korda aru, et luule tõesti võib olla ilus ja peen ja vaimustav, sisaldades niisuguseid väärtusi ja veetlusi, mida nad ei ole teadnud aimatagi. Siis nad ühtlasi mõistaksid ka, mäherdune tähendus ja ülesanne on luules rütmil ja riimil.

Kui head luulet maailmas nii vähe ja keskpärast ning halba — vesist, igavat, huvitumat, tuima, puudusi sisaldavat — nii kolepalju, kust see tuleb, et viimast nii palju avaldetakse? Kui seda küll kirjutetakse — harju-

1) Nii näituseks Heine luuletus „Loreley“ tuntud rahvaviisiga ja sama luuletaja „Kaks grenadeeri“ Schumanni muusikaga. Koguni muidu vähem head luuletused, keskpärased ooperitekstid võivad muusika läbi, saades sellega nagu sügavama ja mõjukama tähenduse. Siiski mõnede eesti luuletuste puudusi ei suuda viisidki varjata.

tuseks, sellekohase tungi rahuldamiseks —, miks ei jäeta seda avaldamata? Siin võib olla embkumb: teadlikkus või teadmatus: luuletajad teavad, saavad ise aru, et luuletused on puudulikud, ja ometi avaldavad, või nad ei saa nende puudulikkusest ja tähtsusetusest aru, peavad neid üsna heaks, ja avaldavad selle pärast. Kumbki võimalus pole luuletajaile auks. Arvata on, et enamasti mõlemad põhjused on ühe korraga kokku mõjumas: teenida, vähemalt avalikkuse ette astuda tahtmine paneb avaldama võimalikult kõik, mis aga äratrükkimist leiab, ka teadlikult väheväärtuslikku (nagu juba ülemal sellele tähendeti); teiseks, oma vaimusünnituste, nagu oma laste, puuduste kohta ollakse teataval määral pimedad. Siiski luuletajailt tuleks ikkagi nõuda rohkem enesekriitikat kui emadelt. Mõned luuletused on küll üsna korralikud ja laitmatumad, kuid nad on huvitavamad luuletajalle endalle, kes nende kallal teatava vaeva näind, kes neis on avaldand mingi temale huvitava elamuse, vaatluse, meeleolu, kuid publikule on see siiski vähe huvitav, kõrvaline, tähtsusetu. See jääb luuletaja avaldet toodangus surnud materjaaliks. Mis tarvis siis oli seda üldse avaldada. Seepärast luuletaja, enne kui ta mingi luuletuse trükitavaks määrab või koguni enne kui seda hakkab kirjutama (kui ta seda juba teeb avaldamise kavatsusel), peaks endalt küsima: kas see luuletus saab publikule, vähemalt ühele osale sellest, tõsist huvi ja naudingut pakkuma? Kas ma ise naudingul loeksin seda ühe teise luuletaja omana? Kui ta selles kõiges kahtleb, siis jätku pigem avaldamata. Sedaviisi avaldetakse küll vähem, aga see-eest on kõik parem. Pigem üks ainult paremaid luuletusi sisaldav kogu, kui kolm nõrgemat (mis nõrgemad nimelt neis sisalduvate väheväärtuselisemate tõttu).

*

Süüdi meie uuema kirjanduse ja eraldi luule puudustes on oma jagu ka need vanema sugupõlve liikmed, kes omal ajal seisisid eesti vaimlise elu eesotsas. Oleksid mõned neist juba sellal endille omandand kirjanduse alal põhjalikuma hariduse ja avarama silmaringi, siis oleks meil kirjandusliku arvustuse tasapind olnud juba 20, vähemalt 10 aastat varemni kõrgem, meil oleks olnud rohkem traditsiooni, nooremad ei oleks endid nii omapead tunnud; nende selja taga oleks seisnud ajakõrgusel olev arvustus. Selleks aga oleksid juba 90-nete aastate algul mõned noored ja mehe-ealised pidand rohkem õppima Lääne-Euroopa keeli, nimelt peale saksa keele ka inglisi

ja eriti prantsus keelt, et tutvuda nende kirjandustega originaalis, sest just prantsus kirjanduses olid sellal tekkinud uued voolud, mis sealt ka muile maile hakkasid valguma. Ja kuigi on arvata, et 90-nete aastate noored oleksid samuti ühekülgsest sattund väljamaa uute voolude nõiduvuse vangi, siis vähemalt oleksime need voolud varemini läbi põdenud, oleksime varemini „Euroopasse“ jõudnud ja oleksime nüüd kaugemal. Aga, öeldakse vahest nende vabanduseks, vanema sugupõlve tegelasil polnud sellal selleks küllalt aega ja võimalust; nende aeg ja jõud kulus muuks üldkasulikuks tegevuseks. Kuid ma ei usu, et vanema põlve tegelased omal ajal nii sakslase usinusega oleksid töötanud ja ameerikalise aega kahtlusega pidanud. Oleks väga hästi võind loobuda mõningaist kasutumaist ajaviirteist, näit. shahhimängust, mis mõtlemisenergiat asjata kulutab, ja mõni rahvuskultuuriliselt kasulik tegevus teha ühtlasi oma erahuvi ja lõbu esemeks (näit. mingi võõra keele äraõppimine ja selle kirjandusega tutvumine). Üldse oleks oodanud, et vanema põlve poolt rohkem oleks tehtud vaimlist tööd, eriti nimelt kirjanduse ja keele heaks, sest seda nii ei takistand ka toleaesged tsensuuriolud.

Kõik see tuli osalt ikka sellest, et ei olnud küllalt selgind, läbimõeldud ja tundepeinevat rahvuslikku ilma-vaadet ja sihti. Oleks seda olnud, oleks palju rohkem ära tehtud. Vähemalt oleks kirjandust rohkem toetat. Oh et seda ükskord ei tarvitseks ütelda praeguse põlve kohta!

*

Selles kirjutuses on tahetud käsitleda puudusi uuemas eesti luules, sest arvustuse ülesanne on pea-asjaliselt puudustele tähelepanu juhtida, ja seeläbi ta saavutabki kõige rohkem oma parandavat ja uuendavat mõju kirjandusse. Mitmed meie luulekirjanduses esinevad puudused on nii põhimõttelised, nii üldised kogu käesolevale ajavaimule, et neis tuli peatada pikemalt ja üksikasjalisemalt, et neid igapidi läbi katsuda ja selgitada. Vahest mõjub see ometi natuke kaasa nende vähendamiseks tulevikus.

Puuduste kõrval on ka teenuseid, kuid nende esitamine ja ülistamine ei kuulu selle kirjutuse raamidesse. Pealegi on neid teenuslike külgi küllalt seletet ja toonit muude arvustajate poolt ajalehis ja kuukirjus, nii üksikute kogude ilmumise puhul kui kokkuvõtlikes ülevaateis, nii et sellekohane teadvus juba on imbund publikusse. Siiski ühele teenuselle vaja siingi tähendada, õigemini, siin seda veel kord toonitada, sest seda oleme juba alguses mainind. See

on keeleline. Seega et uuemad luuletajad on keeleuuen-
duse ettepanekud omaks teind ja tarvitusele võtnud, on
nad määratumalt kaasa mõjund keele parandamisele ja
rikastamisele. Nead ongi need, kes on keeleuuen-
dusele viind. Luulekeel on nende luuletusis muutund
võrratumalt rikkamaks ja painduvamaks; järgnevail luu-
letajail saab selle täienend instrumendi tõttu olema palju
kergem ja mõnusam luuletada. Üldse keeleline külg on
kõige positiivsem ja väärtuslikum nende teoseis, mille eest
tuleb andeks anda palju puudusi ja nõrkusi. Ja viimastegi
ebateenuslik ja kahjulik külg väheneb ja neutraliseerub,
koguni ülekaalustub, kui luuletajad oma edesises arene-
mises endid parandavad, kui vabanevad neist puudusist,
nii palju kui võimalik, neid heaks tehes paremate teostega,
vähemalt püüdu ja head tahtmist seks avaldades. Siis
nende sennine tegevus ja toodang pole neile olnud kasuta :
see on neile olnud suureks kogemuseks luulekunsti alal,
millest nende edespidiselle luuletamisele võib tõusta tulu.
Nad on veel küllalt noored ; nende paremad ja küpsemad
loomisaastad on alles ees.

*

Asusin seda arvustuslikku teost kirjutama 1920-nda
aasta lõpul, siis kui meie modernistlik luule oli oma
tootlikkuse ja mõju tipul. Asusin seda siis tegema teataval
rahulolematusel ja meelepahal, milleks asja andsid selle
luule laad ja puudused ja snobistliku või naiivse publiku
suhtumine, kes seda luulet pidas suurepäraseks, sellest
oli vaimustet, selle suuri puudusi ei näind. Niisugune
vaade ja suhtumine tundus olevat valitsev, omane publiku
enamikule, ja mulle tundus, nagu oleksin uuema luule
puuduste kohta ainus selgenägija. See oli kui üldine
pimestus, arvustusvõime äraolek, pimesi heakskiitmine.
Seepärast näis, nagu ei võiks selle arvustamises olla
küllalt terav, küllalt opositsiooniline, küllalt „üdin ja
neerudeni“ tungiv. Nüüd aga, olles lõpule jõudnud, olles
kõigekülgselt ja üksikasjaliselt harutand selle luuletoodangu
puudusi, on mul tundmus, et nüüd oleksin esitusviisi ja
väljenduse suhtes paiguti võind olla vähem terav. See on
sellest, et iga tunde muutumine teoks vähendab selle
pinevust, teiseks aga, mis olulisem, seisukord ei ole enam
endine: vaheajal on sündind muutus ja pööre. Uute
luuletuskogude ilmunises on seisak; sinnamaaniline toodang
näib jõudnud mingisuguse ajajärgu lõpuni. See paistab

nüüd juba teataval määral kaugena, ajaloolisena. Pealegi on luuletajate eneste keskelt tulnud häali kuuldavalle, mis ennustavad meelemuutust ja ümberhindamist. Kõik see mahendab ja lepitab. Lepitagu see ka neid.

Järelmärkusi ja täiendusi.

Kui „ajalaulude“ puhul konstateerisin etteheitevlt isamaalise vaimu nõrkust ja puudust, siis ei ole sellega seda mõeldud, nagu peaks iga luuletaja tingimata ka kirjutama patriootlikke luuletusi, eriti vabadussõjast. Mõõname, et võib olla väga rahvuslik ja patriootlik, aga ometi mitte tahta luuletada mingi rahvuslikult tähtsa sündmuse, näit. meie vabadussõja puhul. Selleks võivad olla mitmesugused põhjused, nagu luuletaja vaimulaad, ta isiklik vahekord sündmusega ja mõnesugused muud asjaolud.

Kuid see kõik maksab ainult luuletajate kui üksikute indiviidide kohta. Üksikult luuletajalt ei või me nõuda patriootlikku luulet. Kui aga võtta kogu luuletajakond, siis on sellega natuke teine asi. Siis tohime ometi imestust avaldada, et selle hulga seas ühtki ei ole leidund, kel oleks olnud võimet ja tungi ka isamaalisi luuletusi toota. Järelikult, üksikud luuletajad pole süüdi ega etteheiteväärilised, vaid teataval määral luuletajakond. Selles avaldubki meie luuletajakonna, õigem meie ühiskonna, meie seltskonna, meie haritlaskonna rahvusliku tunde ja ideoloogia hõreus ja nõrkus. Sest meie oludes, viimaseil aastakümneil, koguni veel iseseisvuse algul, oleks võind kirjutada suurepäraselt rahvuslikke ja patriootlikke luuletusi. Muidugi võiksid seda teha ainult need luuletajad, kelt see tuleks ehtse rahvustunde pinevusest ja paisust. Seda aga on meie inimestel senni olnud väga vähe. Põhjusi puuduteti: ühtede juures peaaesjalikult vene sotsialismi ja ühekülgselt „sotsiaalse mõtlemisviisi“ mõju, teistel mingisuguse natuke kosmopoliitliku estetismi tagajärg, osalt võisid kaasa mõjuda ka iseloomus, vaimulaadis ja mõistuse kraadis põhjenedvad põhjused.

*

Kohast, kus puuduteti erootikat luules, näikse mõnelt poolt nii aru saadud, nagu peaksin sensuaalsust ja üldse kehalisemat külge erootikas labaseks ja põlatavaks. Ei, seda ei ole ma sugugi mõelnud, vaid olen ainult tahtnud öelda, et psüühhistund erootika on kõrgemal astmel tunnete hierarhhias. Ka sensuaalsus võib olla ilus ja kõrge, aga psüühiline on kõrgem.

*

Erootika puhul (peatükis „Sisu“) on mõnede Visnapuu luuletuste kohta tarvitet sõnu „ropp“, „küüniline“, „rõve“ (v. lk. 114). Seal tuleks ütelda vähem tüsedalt, lihtsalt „lihalik“. Eriti luuletus „Noor munk“ ei käi selle alla. See on eksikombel kõige „rõvedamate“ hulgas mainit.

*

Värsiltehnika kohta täiendavalt (v. lk. 53): kahesilbilistes riimides on tähtsam teise silbi vokaali ühtlus kui esimese. Seepärast on *-mine* — *-kene* ja *käänu* — *koonu* enam riim kui *mine* — *sina* ja *käänu* — *vääna*

*

Kristlik-religioosse elemente ja motive („appihüüdmises Issanda poole“) Saksa ekspressionismi eeskujul sisaldab ka Adsoni luuletuskogu „Roosikrants“.

*

Käesolevas arvustuses peaaasjalikult käsitlet luuletuskogud :

- Adson : Henge palango. 1917.
Roosikrants. 1920.
- Alle : Üksinduse saarele. 1918.
Carmina barbata. 1921.
- Barbarus : Fata-Morgana. 1918.
Inimene ja sfinks. 1919.
Katastroofid. 1920.
- Kärner : Maises ringis. 1919.
Ajaulud. 1921.
- Reimann : Lambivalgel. 1914.
Vaikus. 1917.
- Semper : Pierrot. 1917
Jäljed liival. 1919.
- Suits : Ohvrisuits. 1920.
- Under : Sonetid. 1917.
Sinine puri. 1918.
Verivalla. 1920.
- Visnapuu : Amores. 1917. Teine trükk 1919.
Jumalaga, Ene! 1918.
Talihari. 1920.
Käoorvik. 1920.
Höbedased kuljused. 1920.

Õiendusi.

Et käesolev kirjatöö kirjuteti ja saadeti „Eesti Kirjandusele“ osa-kaupa (esimene pool alusteti a. 1920 detsembris ja saadeti a. 1921 mais, teine pool saadeti vastalt osa kaupa) ja et Tartust kaugel elades sain lugeda vaid ühe korrektuuri, paiguti sedagi mitte, siis on kirjatöhe jäänd mõningaid keelelisi ebajärjekindlusi ja trükivigu — viimaste rohkus ise-loomustav pahe, otse mingisugune needus kogu eesti kirjandusele, eesti trüki- ja kirjastusoludelle. Millal saame ükskord nii kaugelle, et pööraste trükivigade hulk meil väheneks?

Kõigile neile puudustele palume vabandust.

Mõned keelelised ebajärjekindlused on tekkinud ka sellest, et käsi-kirjas olevaid keeleuuendusi toimetuse poolt vähendeti, kusjuures mõni siiski läbi libises. Nii on seletetav, et pikemate „kistud, seotud, mõeldud“ kõrval esineb ka lühendusi „kist, seot, mõeld“, „mainitud“ kõrval „mainit“. Ka „lugend“ kõrval on juhtund „lugenud“, —lle asemel mõnes kohas —le. Muud ebajärjekindlused on: „järjelikult“ ja „järelilikult“ (olen viimase poolt); „ülemalmainit, ülevalmainit, ülalmainit“ (olen nüüd otsustand viimase poolt); abstrakt ja abstraktne, soliid ja soliidne, amorf ja amorfine — mõlemail vormidel omad paremused ja omad puudused (-ne on mitmel sõnal toimetuse sisse parandand); vahest võiks siiski ilma -ne'ta. Sama nähtus ka religioos ja -ne. Siin oleks vahest -ne kohasem, aga teiselt poolt halb on genetiiv „religioosse“. Edasi: „lugejaskond“ ja „luuletajakond“ — kas -s- või ilma? Ilma oleks õigu pooltest loogilisem, sest -s- on siin analoogiline (saadud tüübist „haritlaskond“), ainult nõrgapainelistes vormides oleks s-ga vähem tunduv homonüümsus „konnaga“. — „Moodvool“, „moetõbi“ (tingimata ka „moodtõbi“); „äraiganend“ ja „äraigand“, parem viimane; „senni“

ja „senine“ (sils ka „sennine“), „teoksed“ ja „teosed“ (kaldun viimasel ajal viimase poole), „kerkib“ (toimetuse parandus pro „kergeb“), „raamatutერიიul“ trükiveana pro „raamatutერიიul“; Romaani rahvad (pro romaani r.); pretendeeri (vahest parem: prätendeeri).

Süntaksi alalt: juhitage tähelepanu selle iseäralise nähtuse peale (parem: selle i-lisele n-selle); samuti: sõrmede peale vaadata (parem: sõrmile vaadata); epiteedid ei mõju enam kui võrdlused (parem: ei mõju enam võrdlustena); ilma selle kallal (vahest parem: kallale) pead murtmata jääma; modernidki komponistid (parem: modernid k-ki); paigutamine (p. o. paigutamist . . ei ole soovitada (lk. 91, rida 15 alt); Perseuse, mida (pro : keda); sõnus „hää, pää, sää!“ ää toimetuse poolt muudet ea-ks; käsikirja y ü-ks, koguni ühes soomekeelses lauses. Muud vead on vähe tähtsad, et neid õiendada.

Trükivigadest on iseäranis eksitavad:

lk. 42 rida 5 ülalt trükit: uut moodi peenusi ja luuletusis tarvitan — p. o.: uut moodi peenusi oma luuletusis tarvitand —

lk. — rida 23 ülalt trükit: Sõna keskel seda tarvitada — p. o.: Värsi keskel . . —

lk. 79 rida 9 ülalt trükit: Trioletilist stroofi tarvitetakse uuemais luuletusis — p. o. . . lühemais luuletusis —

lk. 141 rida 3 ülalt trükit: oli luules või muu mytoloogiaga opereerimine — p. o.: oli luules greeka või muu mytoloogiaga . . —

lk. 67 rida 8 ülalt ladinakeelses tsitaadis: lucebat — p. o.: fulgebat —

lk. 105 rida 17 ülalt tuleks muuta: mis õiget mõnu ja naudingut —

lk. 75 rida 2 ülalt trükit: (Postimees 1917, nr. 243) — p. o.: (Postimees 1917, sügistalvel).

Muud vähemad trükivead järgneval tabelil.

lk.	rida	trükit:	peab olema:
4	12 ülalt	luuletajal	luuletajail
5	12	kogu nähtus	kogunähtus
7	11 ülalt	padja	patja
10	17	põiskelt	põskelt
38	3 alt	Näituses	Näituseks
42	9 ülalt	võiks	võiks see
42	11 alt	ja	ja kus ta
44	3	viimase	viimane
47	14	oska	oksa
47	7	suurdund	suurdunud
47	6	juurdund	juurdunud
55	11 ülalt	ja veel	ja
75	3 alt	gerund	gerunt
92	22	ses	see
124	13 ülalt	Whitmanni	Whitmani

Mõnesid kokkukirjutamise vigu õiendada on tarbetu.

Joh. Aavikult on varemini ilmund

„Keelelise uuenduse kirjastiku“ seerias („Kirjastus Istandik“)
ja on veel müügil:

Nr. 24.	Valik rahvalaule	40 mk.
„ 9.	Eesti rahvusliku suurteose (s. o. „Kalevi- poja“) keel	15 „
„ 5.	Katsed ja näited I.	15 „
„ 26.	Katsed ja näited IV (elustet instruktiiv) .	25 „
„ 29.	Rahvamurded ja kirjakeel	25 „
„ 32.	Keelelised vastuväited. Prof. Dr. Lauri Kettuse „Arvustavate märkuste“ puhul	10 „
„ 37.	M. Kampmanni lugemiku arvustus . . .	35 „
„ 25.	Õigekeelsuslik grammatika. Mitmuse parti- tiiv. II vihk (I vihk on otsas) . . .	15 „
„ 17.	uma - lõpulised refleksiivid. — Nende moodustamine. — Nende esinemine. — Nende sõnastik.	35 „
„ 28.	O kysimus. Kas o läheb läbi või ei? .	15 „
„ 38.	Kas Ü või Y? Y!	10 „
„ 21.	Hirmu ja õuduse jutud X	15 „
„ 23.	„ „ „ „ XI	20 „
„ 27.	„ „ „ „ XII	25 „
„ 30.	Naljandid ja groteskid I	15 „
„ 31.	„ „ „ „ II	15 „

Pealadud:

Postimees (Tartus): nr. nr. 1, 5, 21, 23, 24, 26, 27, 29.
 Keisermann (Tallinnas): nr. nr. 24, 25, 28, 30, 31, 32.
 „Kool“ (Tallinnas): nr. nr. 17 ja 38.
 „Lääne“ (Hapsalus): nr. nr. 39 ja 40.
 Liiv (Kuresaares): nr. 41.

Valmistusel ja kavatsusel:

Võõrasõnade sõnaraamat.

Objekti tarvitamine Eesti keeles.

Võõrakeeleliste nimede hääldamine.

Õigekeelsuse juht.

Eesti kirjanduse ajalugu.

Kas maksab „Kalevipoega“ parandada?

Ilmu mas:

Saaremaa keel ja kirjakeel.

Õigekeelsuse ja keeleuuenduse põhimõtted.

Kirjavahemärkide õpetus.

Keeleuuenduse äärmised võimalused.

